

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

На правах рукопису

КОШОВА ОЛЬГА ВАЛЕНТИНІВНА

УДК 340.12 (043.3)

СУДОВА ВЛАДА ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

12.00.12 – філософія права

**Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Науковий керівник

**Черней Володимир Васильович,
доктор юридичних наук, професор**

Київ – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНА	12
1.1. Судова влада як об'єкт наукового дослідження сучасної теоретичної думки.....	12
1.2. Методологічна база дослідження.....	23
1.3. Судова влада як об'єкт філософсько-правового дослідження...	44
Висновки до розділу 1	66
РОЗДІЛ 2 ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ ЯК КОНКРЕТИЗАЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО КОНТЕКСТУ	70
2.1. Особливості розуміння феномена судової влади в контексті класичної філософсько-правової парадигми.....	70
2.2. Судова влада як об'єкт теоретичного осмислення у працях представників некласичної філософії права.	90
2.3. Судова влада, суд і правосуддя як концепти	99
Висновки до розділу 2	111
РОЗДІЛ 3 СУДОВА ВЛАДА ЯК АРХІТЕКТОНІЧНИЙ ЕЛЕМЕНТ СУЧАСНОГО СОЦІАЛЬНОГО БУТТЯ УКРАЇНИ.....	113
3.1. Судова влада України в умовах глобалізаційних процесів сучасності.....	113
3.2. Судова влада України і сучасні соціокультурні виклики.....	122
3.3. Публічність і транспарентність судової влади як соціокультурний виклик сучасності	143
Висновки до розділу 3	160
ВИСНОВКИ	162
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	167
ДОДАТКИ.....	192

ВСТУП

Актуальність теми. Вивчення судової влади для України пов'язане з процесами побудови громадянського суспільства і правової держави, в яких право домінує над законом. У зв'язку з цим, особливого значення набуває проблема розподілу влади, важливою гілкою якої є судова. Виникнення судової влади є закономірним результатом розвитку структурованого суспільства і безпосередньо пов'язане з державою як одним із найбільш розвинених соціальних інститутів. З набуттям Україною незалежності черговими кроками в реформуванні системи судоустрою стали «мала судова реформа» (2001 р.), прийняття Конституції України (2006 р.), а також Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (у редакціях 2010 і 2016 рр.).

Судову владу в широкому розумінні можливо трактувати як відповідь на суспільний запит встановлення справедливих шляхів і методів вирішення конфліктів. Як явище політико-правового життя судова влада належить насамперед до соціокультурного ряду, тобто детермінована реальною соціокультурною ситуацією, яка, водночас, є складним, багат шаровим утворенням. Саме тому виникає потреба в дослідженні судової влади з позицій філософського підходу. Філософський інтерес до феномена судової влади в Україні сьогодні викликаний переходом суспільства до оновленого стану, який неминуче вимагає якісних змін і в правовому житті.

Підвищений інтерес до судової влади як соціокультурного явища визначається реаліями сучасної України. Вітчизняні суспільствознавці переймаються кризовими явищами в українській правовій дійсності, питаннями про сутність та еволюцію національного права, проблемами ефективності вітчизняної правової системи. Одним із чинників зацікавленості

українських вчених питаннями правової практики і судової влади є також інколи поспішні та не завжди виправдані законодавчі реформи. Усе це загалом породжує потребу наукового аналізу та практичної корекції політико-правової діяльності держави з урахуванням національних особливостей.

Тривалий час концептуальні засади судової влади не були об'єктом наукового аналізу. Крім того, поняття «судова влада» залишалося поза увагою дослідників, а також не вживалося і в законодавстві. Рефлексія щодо концептуальних засад судової влади розпочалася у XVII ст. з праць Т. Гоббса, Дж. Локка. З кінця XIX ст. судову владу почали активно вивчати державознавці й політологи М. Вебер, Дж. Томсон, Г. Моргентау. У працях Г. Ф. Гегеля, А. Гамільтона, Р. Ієринга, І. Ільїна, І. Канта, Ш.-Л. Монтекс'є, Д. Медісона, П. Новгородцева, К. Поппера, Ж.-Ж. Руссо, В. Розіна, Д. Райгородського, Г. Філіппова, М. Фуко та інших розкривається місце судової влади в системі розподілу влад. Виокремлення ознак судової влади стало можливим завдяки роботам зарубіжних дослідників, таких як М. Вебер, Е. Дюркгейм, Ж. Карбоньє, К. Кульчар, Дж. Мід, Дж. Френк.

Ряд вчених-суспільствознавців досліджували окремі аспекти генези судової влади, зокрема: соціальні філософи, історики філософії та права, антропологі, дослідники вітчизняного та зарубіжного кримінального і цивільного процесів (С. Алексєєв, О. Артемова, Ю. Бромлей, С. Маретина, Е. Аннерс, Р. Давид, В. Глазирін, Ю. Гревцов, В. Сірих, Ю. Тихомиров, І. Туркіна).

Психологічні аспекти судової влади відображено у дослідженнях відомих психологів, які вивчали феномен влади як такої – А. Маслоу, З. Фрейд, Е. Фромм та Л. Петражицького.

Особливе значення для дослідження обраної нами теми мають праці М. Вітрука, Р. Калюжного, В. Нерсисянца, О. Омельчука, В. Скитовича, В. Скрипнюк, В. Чиркіна, присвячені розкриттю поняття і сутності судової

влади, її соціального та юридичного призначення.

Судова влада є предметом теоретичного осмислення сучасних вітчизняних філософів права. У контексті нашого дослідження найбільший інтерес становлять наукові розвідки Ж. Алексєєвої, Д. Андрєєва, О. Бандури, В. Бігуна, В. Вовк, В. Водник, Л. Герасіної, О. Гвоздіка, Н. Гураленко, М. Костицького, В. Шкоди та ін.

І хоча у працях згаданих учених і висвітлювалися різні аспекти обраної нами теми дослідження, однак судову владу як соціокультурний феномен комплексно й системно не було досліджено. Недостатньо систематизованими є розрізнені позиції щодо сутності судової влади, відсутні теоретичні координати, що дозволяють трактувати судову владу як явище, що детермінується соціокультурною реальністю. Це свідчить про різні підходи до дослідження феномена судової влади, які відображають її складність і багатогранність, що вплинуло на обрання теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Державної цільової програми підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва України на 2008–2015 рр., затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 974, Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р, Плану дій щодо реалізації положень Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схваленого Радою з питань судової реформи (протокол № 4 від 17 березня 2015 р.), а також планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2014–2016 рр. Тему дисертації затверджено вченою радою Національної академії внутрішніх справ 26 лютого

2013 р. (протокол № 2) та включено до переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України (реєстр. № 1515, 2013 р.).

Мета і задачі дослідження. *Метою* роботи є філософсько-правове дослідження судової влади як соціокультурного феномена.

Відповідно до мети дослідження поставлено такі *задачі*:

– узагальнити сучасні наукові розроблення, що стосуються філософсько-правового осмислення феномена судової влади, виявити актуальні й дискусійні питання;

– обґрунтувати необхідність застосування поліпарадигмального підходу до дослідження судової влади, що означає, зокрема, поєднання соціально-економічного, соціально-правового та культурно-ціннісного підходів, а також з'ясувати можливість міждисциплінарного аналізу при характеристиці судової влади як соціокультурного феномена;

– аргументувати і довести положення про те, що судова влада як явище є об'єктом філософсько-правового осмислення;

– висвітлити значення рефлексивної філософської традиції в аналізі феномена судової влади через призму класичних теорій розподілу влади, місця і ролі поняття судової влади в таких теоріях;

– визначити передумови формування некласичних підходів до розуміння судової влади з урахування зміщення світоглядних орієнтирів і методологічних зсувів в європейській гуманітаристиці;

– довести, що концепти «суд», «судова влада» і «правосуддя» не є синонімічними за своєю природою і мають різне змістовне наповнення;

– визначити особливості судової влади в умовах глобалізації та виявити сутнісно-змістовні риси судової влади в сучасній Україні;

– розкрити роль засобів масової інформації у процесах реалізації принципів транспарентності та публічності сучасної судової влади;

– визначити, які саме соціокультурні виклики сучасності є формотворчими для судової влади в Україні.

Об’єкт дослідження – державно-правова реальність.

Предмет дослідження – судова влада як соціокультурний феномен.

Методи дослідження. Методологічне підґрунтя дослідження вибудоване на використанні таких методологічних підходів, як *соціокультурний і системний*, що дало змогу здійснити комплексний аналіз об’єкта дослідження, задати межі теоретичних координат, в яких локалізується об’єкт; *діяльнісний* – дозволив розкрити форми і сутність здійснення суб’єктивних прав, свобод та інтересів громадян і колективних суб’єктів права існування судової влади (підрозділи 1.2, розділ 3); *семіотичний* – сприяв виявленню знаково-символічної природи судової влади (підрозділ 1.2). Базовим для дослідження став *діалектичний метод*, використання якого сприяло визначенню сутнісних особливостей і типових рис виникнення та становлення феномена судової влади (підрозділ 1.3), з’ясуванню зв’язків явищ судової влади з іншими соціальними і соціокультурними явищами, зокрема владою, державною владою, правом, законом, судочинством, судом, правосуддям (підрозділ 1.3). *Порівняльно-правовий метод* дав змогу представити типові способи теоретичного осмислення феномена судової влади в динаміці і в межах національних координат (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2). Метод *логічного аналізу* сприяв виявленню суперечливості й непослідовності в теоретичних побудовах соціальних мислителів (розділи 1–3). У процесі аналізу історичних моделей судової влади також застосовано *історичний метод* (розділ 2). *Метод типологічного аналізу* уможливив зведення всього розмаїття концепцій, які досліджують судову владу, до двох модифікацій – класичної і некласичної (підрозділи 2.1, 2.2). *Соціологічні методи* (інтерв’ювання, анкетування) застосовано для узагальнення результатів соціологічних досліджень, правозастосовної та судової практики (розділи 1–

3); *статистичний метод* – для узагальнення результатів соціологічних досліджень (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні та аналітичні матеріали Конституційного Суду України, Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Державної судової адміністрації України; результати соціологічного опитування населення України, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва спільно із соціологічною службою Центру ім. О. Разумкова (грудень 2014 р., березень 2015 р.); зведені дані власного соціологічного опитування 300 громадян – мешканців Київської, Львівської, Одеської, Харківської областей та м. Києва.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером і змістом розглянутих питань робота є однією з перших в українській філософсько-правовій галузі комплексним дослідженням судової влади як соціокультурного феномена. Сформульовано нові наукові положення, що в сукупності спрямовані на розв’язання конкретного наукового завдання і мають значення для подальшого розвитку філософії права, зокрема:

вперше:

– аргументовано філософсько-правове положення, що судова влада є соціокультурним феноменом, а її форми є виявами конкретно-історичного соціокультурного контексту (системи суспільних взаємодій, культури як системи цінностей, цінностей та інститутів конкретного суспільства);

– запропоновано авторське визначення поняття «судова влада» з урахуванням його соціокультурного аспекту як складного соціального явища з вираженою владною державно-правовою природою, головне завдання якої полягає в забезпеченні реалізації (здійснення) надпозитивного правосуддя, детермінованого конкретним соціокультурним контекстом;

– визначено та розкрито символічний аспект судової влади, який

детермінується соціокультурним контекстом суспільства через існування виразно-інформаційних (з вираженим аксіологічним змістом) і відображувально-інформаційних (з превалюванням пізнавального компоненту) символів;

– обґрунтовано використання соціокультурного підходу до аналізу феномена судової влади, а відтак, виявлено взаємообумовленості політичної, правової та культурної складових суспільного життя у формуванні конкретної предметної форми судової влади, що дозволило дати цілісну оцінку цьому явищу як соціокультурному феномену;

удосконалено:

– критерії розподілу основних функцій суду шляхом виокремлення соціокультурних і цивілізаційних функцій;

– наукове бачення головного призначення судової влади в умовах інформаційного суспільства, що полягає в захисті прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави шляхом своєчасного, ефективного і справедливого вирішення правових спорів на засадах верховенства права;

– науковий підхід до визначення ієрархії ключових цінностей судової влади в умовах глобалізації, до яких належать незалежність і самостійність, чесність, професіоналізм (компетентність) суддів, справедливість, відкритість і доступність суду;

– підходи до визначення аспектів співвідношення концептів «судова влада», «суд» і «правосуддя» в частині їх змістовної диференціації, оскільки вони позначають явища правового життя, які не є однопорядковими;

дістало подальший розвиток:

– обґрунтування необхідності застосування філософсько-правового підходу у вивченні феномена судової влади як перспективного напрямку розвитку вітчизняної юридичної науки;

– вчення про буттєві форми судової влади як конкретизацію її технологічного аспекту та їх детермінованість конкретно-історичними умовами: системою соціальних відносин, ідеологічними настановами і цінностями, особливостями менталітету;

– визначення особливостей вітчизняної судової влади в умовах транзитивності та правової глобалізації;

– ідеї транспарентності судової влади як одного з елементів сучасного суспільного контролю за діяльністю судових органів з визначенням місця і ролі в цьому засобів масової інформації.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертаційній роботі висновки і пропозиції дають цілісне уявлення як про сутність судової влади, так і її соціокультурну детермінацію, а також особливості її реалізації у філософсько-правовому пізнанні та практичному перетворенні правової реальності України, упроваджено та можуть бути використані в:

– *правотворчій діяльності* – для удосконалення положень законодавчого забезпечення функціонування органів судової влади, забезпечення незалежності суддів і самостійності судової системи на державному, інституційному та індивідуальному рівнях (довідка Інституту законодавства Верховної Ради України від 22 квітня 2016 р.);

– *науково-дослідній роботі* – для активізації подальших фундаментальних наукових досліджень у галузі онтології та гносеології права (акт впровадження Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України № 126\186 від 5 травня 2016 р.);

– *освітньому процесі* – для підготовки навчально-методичних матеріалів, а також при проведенні різних видів занять з філософії права, історії політичних та правових учень, загальної теорії держави і права (лист Інституту інтелектуальної власності Національного університету «Одеська

юридична академія» № 32\40 від 8 квітня 2016 р.; акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 12 травня 2016 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації доповідались автором та обговорювались на трьох міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення» (м. Запоріжжя, 26–27 липня 2013 р.); «Правові реформи в Україні» (м. Київ, 16 жовтня 2013 р.); «Правоохоронна та правозахисна діяльність поліції в умовах формування громадянського суспільства в Україні» (м. Київ, 9 квітня 2016 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження, сформульовані в дисертації, відображено в дев'яти наукових публікаціях, серед яких п'ять статей – у наукових фахових виданнях України, одна стаття – у зарубіжному науковому виданні, три тези наукових доповідей, оприлюднені на науково-практичних конференціях.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНА

1.1. Судова влада як об'єкт наукового дослідження сучасної теоретичної думки

Найбільш неопрацьованим та недиференційованим сьогодні є поняття «судової влади», особливо у вітчизняному правознавстві. Такий теоретико-методологічний факт пояснюється багатосторонністю і складністю самого явища, конкретними історичними обставинами та політико-ідеологічними настановами, які мали місце в історії розвитку нашої держави. Якщо західна політико-правова думка активно використовує поняття і розробляє феномен судової влади уже більше трьохсот років (підтвердженням чого є поява ґрунтовних теоретичних праць з питань судової влади у новочасовій філософській та політико-правовій думці), то вітчизняне правознавство знає два періоди дослідження цього явища: із середини ХІХ ст. до 1917 року та з 90-х рр. ХХ ст. до наших днів. Легалізація поняття «судова влада» у вітчизняному правознавстві має свою історію, і цей процес повною мірою відображає відношення до концепції розподілу влади та освоєння зарубіжного політико-правового досвіду.

Теоретичне осмислення явища судової влади в європейському суспільствознавчому просторі (і в українському зокрема) сформувалося значно пізніше, аніж сама ця сфера суспільного життя, яка мала вигляд судової діяльності. Судова діяльність була притаманна державі з давніх часів, вона була невід'ємним атрибутом держави, що і одержало оцінку ще в античні часи [9]. Але питання владних властивостей судової діяльності,

можливості її реалізації у сфері державно-політичних відносин стали предметом теоретичного осмислення значно пізніше. Погоджуємося з думкою А. Бабенко про те, що ряд інновацій (до яких слід віднести і оформлення судової влади у самостійну гілку державної влади) у політико-правовій культурі відбуваються задовго до тієї епохи, в якій вони одержують розвинутість і високий ступінь результативності. Наприклад, без середньовічного міського самоуправління, без зобов'язального і вексельного права сучасний цивільно-правовий досвід не був би повноцінний [11, с. 5]. Так само і у контексті нашої теми, прикладом є те, що епосі «панування» ідеї розподілу влади передували чисельні експерименти політико-правового облаштування окремих держав, направлених на зменшення узурпації влади у руках конкретних осіб або соціальних груп.

Дослідження судової влади як явища соціокультурного феномена неможливе без використання надбань світової соціально-філософської, філософсько-правової, політико-правової теоретичної думки, особливо це стосується дослідження питань генези ідеї судової влади. Потужним евристичним потенціалом із позицій теми, що досліджується, наділені фундаментальні праці мислителів нового часу та просвітництва: Джона Локка, Томаса Гоббса, Шарля-Луї Монтеск'є та ін. Впродовж ХІХ ст. ідеї, висловлені Дж. Локком і Ш.-Л. Монтеск'є, одержали втілення практично у всіх європейських і північноамериканських державах. Уперше поняття «судової влади» з'явилося у Конституції США 1787 року, в якій «доктрина розподілу влади була протиставлена концепції єдності влади народу, суверенітету народу, а різні гілки влади проголошувалися формами здійснення єдиної влади народу» [220, с. 13].

Варто зазначити, що судово-владні відносини і судова влада багатьма представниками вітчизняного та пострадянського правознавства сприймаються і трактуються формально, переважно в інституційному вимірі,

в межах, закріплених законодавством, і як наслідок, судова влада – складне соціально-культурне явище – трактується з нормативістських (і навіть схоластичних) позицій. Тобто судова влада сприймається як даність, а не проблема, яка потребує серйозного наукового підходу. Більше того, сьогодні на пострадянському просторі немає однозначного трактування поняття «судова влада». Найчастіше висвітлення у науковій літературі знаходить визначення судової влади через її правомочності, тобто акцентується увага на функціональному аспекті, або ж вона трактується як суто інституційне явище – як система судових органів або конкретний суд. Аналіз української юридичної літератури 2000–2013 років свідчить про те, що вчені різних юридичних галузевих наук досить обережно працюють з матеріалом, який називається «судова влада». Наприклад, автори одного з підручників із конституційного права присвячують цілий розділ проблемам судів загальної юрисдикції, при цьому в тексті вживаючи поняття «судова влада» і послуговуючись ним у подальшому викладі матеріалу. Дефініцію цього поняття автори дають через відсил до концепції Ш.-Л. Монтеск'є: «Судова влада, виокремлена свого часу Ш.-Л. Монтеск'є та іншими мислителями з-поміж інших гілок влади, за своєю сутністю є правозахисною владою, має конкретно визначений характер, реалізується в особливих процесуальних формах та належить незалежним і неупередженим суддям» [144, с. 483]. Автори зазначеного видання особливу увагу акцентують на функціональному аспекті судової влади, який детермінований чинним законодавством України: «Функції судової влади – це напрями та види діяльності судів у межах і порядку, передбачених Конституцією, законами й іншими актами чинного законодавства» [144, с. 484].

В останні роки проблематика судової влади стала предметом наукових зацікавленостей на дисертаційному рівні (правда, поки що на рівні кандидатських дисертацій): захищено низку дисертаційних досліджень,

присвячених окремим аспектам судової влади, з особливим акцентуванням уваги саме на феномені судової влади в Україні. Зокрема, необхідно відмітити такі напрями дослідження судової влади українськими юристами: В. Городовенко у своїй роботі «Проблеми незалежності судової влади» (спеціальність 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура) досліджував соціально-правовий характер незалежності судової влади та шляхи удосконалення системи засобів її забезпечення на основі детального аналізу норм чинного законодавства України та значного масиву міжнародних актів у сфері організації судової влади, і як результат – зроблена оцінка рівня відповідності законодавства України щодо організації та здійснення функцій судової влади міжнародно-правовим стандартам. Значну увагу автор приділив таким питанням, як: взаємодія трьох гілок влади, сучасні форми контролю [47].

Дисертаційне дослідження В. Смородинського «Судова влада в Україні (загальнотеоретичні проблеми)» (2001 р.) присвячене дослідженню загальнотеоретичних проблем становлення, функціонування і розвитку судової влади в умовах побудови правової держави в Україні на основі комплексного дослідження державно-правових вчень. Ця робота повністю відповідає вимогам функціонального підходу, оскільки в ній система функцій судової влади розглядається з позицій змісту і направленості судових функцій [182].

У дисертації І. Рекецької «Судова влада в контексті демократичної трансформації українського суспільства» (2003) судова влада трактується як найвагоміший чинник демократичних трансформацій у суспільстві, який здатний впливати на подальший розвиток гарантій реалізації конституційних положень про права і свободи людини й громадянина. Судова влада у цій роботі розглядається з позицій політології, а тому трактується як елемент політичної системи суспільства, на який покладено функцію захисту прав та

інтересів учасників політичного процесу. Варта уваги позиція автора щодо відносності принципу розподілу влади, оскільки надмірна абсолютизація цього принципу та його екзальтація призводять до побудов штучних бар'єрів між частинами єдиного цілого: правотворчість закріплюється винятково за законодавчою владою, судова діяльність – за судовою тощо. Також заслуговує на увагу позиція І. Рекецької щодо «двоаспектності» судової влади у розрізі темпів політичних змін у суспільстві: по-перше, ця гілка влади здатна сповільнювати темпи політичних змін, пов'язаних із політичною діяльністю переможців виборчих перегонів; по-друге, вона може стати/стає суб'єктом швидких змін запропонованих законодавчою і виконавчою владою. Автор значну увагу приділяє також і проведенню «демаркаційної лінії» між поняттями «судова влада» і «правосуддя». І. Рекецька переконана в тому, що поняттям «судова влада» означається ступінь самостійності і незалежності судів у відносинах з органами державного управління та представницькими органами, тому основним завданням судової влади в Україні є перетворення абстрактно-політичних норм на реально значимі права та обов'язки, забезпечення виконання державою її обов'язків перед особою [157].

Спільною темою для двох останніх досліджень є проблема обслуговування судів, рівень забезпечення суддівської діяльності фінансово-матеріальними ресурсами, участь у вирішенні кадрових питань судової системи, а також питання морально-етичної культури та рівня професіоналізму представників Феміди [47, с. 150].

У 2011 році була захищена дисертація Г. Кравчука «Правові основи фінансування судової влади в Україні», в якій доводиться, що незважаючи на особливу суспільну вагу судової влади та її особливий статус у системі державної влади вона є несамостійною і незалежною (особливо з фінансової точки зору). На думку дисертанта, мінімізація впливу виконавчої і

законодавчої влади на судову сприятиме повноцінній фінансовій незалежності останньої. Належне фінансування судової влади є умовою здійснення правосуддя в кращих демократичних традиціях. Це визначає необхідність фінансування у повному обсязі потреб судової влади в Україні. Автор доводить, що саме реалізація організаційних функцій судовими органами, з-поміж яких особливо виділяється функція їх фінансового та матеріально-технічного забезпечення, на сучасному етапі розвитку судової влади в Україні є особливо важливою. Розгляду в цій роботі також набуло завдання забезпечення низки гарантій фінансової незалежності судової влади [105].

Однією із перших спроб теоретичного опрацювання феномена судової влади з позицій соціальної філософії була стаття І. Туркіної «Судова влада як соціальний феномен», в якій автор прагнула «розкрити зміст судової влади як соціального феномена, форм її існування, виявити фактори детермінації та розбудови незалежної правової судової влади, принципів її морально-правової підстави» [202]. У статті також обґрунтовується, що модернізація судової пов'язана з «процесом інформатизації культури», що розширює сферу владних відносин і посилює гносеологічні, політичні, етичні аспекти судової влади. Як висновок у статті констатується потреба детального вивчення феномена судової влади філософією, політологією, теорією права і соціологією, а також визнання судової влади в якості соціального інституту як показника «цивілізаційної стадії розвитку суспільства, ступенем розвиненості державного конституціоналізму». Разом з цим, автор досить вільно поводить із поняттями «судова влада», «система судової влади» «суд», «судова діяльність», використовуючи їх як поняття одного синонімічного ряду. По тексту статті прослідковується прагнення автора відшукати причини недовіри судової влади в Україні «численні судові реформи повинні були підняти суду на рівень гаранта законності та

справедливості, зробити його неупередженим, незалежним від волі чиновників, капіталу і власності, політичних ідей, присвоїти йому статус влади. За задумом реформаторів судова влада має бути у держави таким же регулятивом, як совість у людини. Однак реальний стан судової влади в Україні свідчить про зворотне. Судова система не стала автономною, її межі все ще недосконалі» [202]. Заслуговує на увагу позиція автора щодо причин наукової зацікавленості проблемами судової влади в Україні. І. Туркіна виділяє причини цього явища двох типів – об'єктивні та суб'єктивні. На її переконання, об'єктивні причини інтересу до проблеми судової влади викликані реальними значними змінами, які відбуваються у системі державної влади і державного управління України, що вимагає формування і ствердження нових інструментів судової влади. У знятому вигляді це означає, що будь-які модифікації влади тягнуть зміни у сутності судової влади. Щодо суб'єктивних причини інтересу до проблем судової влади, то головну роль тут відіграє стереотип, значно поширений в українському: ототожнення судової влади з судом, судовою системою і з особистістю судді. З філософських позицій автор вказує на те, що «судова влада сьогодні є розвинутим самостійним соціальним інститутом, головні ознаки якого були окреслені Гідденсом. Головною причиною трансформації судової влади в соціальний інститут стало зростання суспільної потреби в допомозі суддівства та можливість і бажання людей відстоювати свої права, а також урегульовувати конфліктні ситуації в суді. Тому можна стверджувати, що становлення судової влади як соціального інституту безпосередньо пов'язане з розвитком демократичних принципів сучасного суспільства, зростанням рівня правової культури. Але при цьому судова влада з моменту свого виникнення органічно пов'язана з існуванням та функціонуванням іншого соціального інституту – держави. Незважаючи на те, що кожна держава є унікальною за своїми змістовними характеристиками, можна віднайти

спільні моменти у функціонуванні та структурі всіх держав (що й уможливило існування такої науки як державознавство), а це, у свою чергу, означає, що всі елементи держави та споріднені з нею інститути також мають спільні риси (мовою філософії – критерії поділу на види та роди)» [202].

Оригінальною є розвідка сучасного процесуаліста Л. Москвич «Становлення та розвиток судових систем», в якій чітко прописуються видові ознаки судової влади і судової системи. На емпіричному рівні судова влада представлена у вигляді системи спеціальних органів, покликаних розв'язувати юридичні конфлікти, але лише «організація судів та регламентація правил вирішення конфліктів ще не є свідченням наявності феномена судової влади». Система судових органів може існувати без судової влади, а судова влада має свого «матеріального носія» – систему судових органів. За відсутності судової влади рішення судів має обов'язків характер [130].

Серед власне філософських праць, які присвячені феноменам суду і судової влади слід виділити роботи Й. Хейзинги «Людина, яка грає» [219], П. Рікера «Справедливе» [158], Б. Шалютіна «Правогенез як фактор становлення суспільства і людини» [226].

Й. Хейзинга в межах своєї ігрової концепції культури приділяє увагу суду, правосуддю. Трактатування та змістовне розкриття цих явищ нідерландський філософ проводить однопорядково до будь-якого соціального явища (мистецтво, війна, спорт тощо). Усі соціальні явища, на його думку, поєднує момент змагальності. Саме змагання, агональність лежить в основі здійснення правосуддя і діяльності суду [219].

Б. Шалютін у своїй статті розглядає процес виникнення і формування права через призму здійснення суду і судового захисту приватних інтересів у контексті становлення системи правової регуляції як одного із факторів цивілізованого суспільства. На думку автора, «судова процедура може

здійснюватися лише на основі правила, або норми, які її встановлюють. Правила, в свою чергу можуть бути встановлені владою або договором, або ж формуватися у ході історичного процесу, як першопочатково було з правилом суду. Первинна судова процедура несла в собі також договірне начало: оскільки відсутнім був механізм, здатний примусити винний рід виконати судове рішення, завершення процедури означало і міжродовий договір про виконання санкцій» [226]. Варто вказати на досить широке поле дослідження, адже в статті розкриваються причини, мехнізми і взаємозумовленість процесів становлення екзогамії, інцестуального табу і правового регулювання, які виступають, згідно з концепцією автора, в якості факторів, що конституують суспільство і сучасну людину.

Щодо суто філософсько-правових доробок з проблем судової влади, то таких комплексних досліджень ще немає. Хоча дотичне або фрагментарне висвітлення окремих аспектів феномена судової влади з філософсько-правових позицій, можна віднайти у сучасній українській правознавчій літературі: праці В. Бринцева, В. Невідомого, М. Братасюк, М. Костицького та ін.

Зокрема в монографічному дослідженні В. Бринцева «Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади» (2010) автор присвячує перший розділ проблемам судової влади у правовій державі в контексті філософсько-правового аналізу влади і правової держави, а в подальшому розглядає прикладні питання, пов'язані із функціонуванням судової влади: теоретично-практичні основи побудови національної моделі судоустрою в контексті правової держави, кадрове забезпечення судової влади, судове управління як функцію судової влади, конституційно-правові засади управлінських процесів у судах регіонального рівня, організаційно-технічні заходи щодо забезпечення повноти, незалежності і справедливості правосуддя, суддівське

самоврядування та реформування судової влади [24]. Уважне ознайомлення з текстом монографії засвідчило, що автор розглядає судову владу в розрізі усталеного позитивістського та не намагається виявити сутнісні ознаки такого складного явища яким і є судова влада. Більше того, В. Бринцев пропонує «ключ» для формування базового визначення судової влади як філософсько-правової категорії, результатом застосування якого стала така авторська дефініція: «Судова влада – одна із головних, самостійних функцій державної влади, яка реалізується через діяльність створеної на основі конституції системи судів і органів організаційного (кадрового та допоміжного) забезпечення, покликаних шляхом виконання функцій, покладених на кожний із цих органів, забезпечити дотримання (захист) прав і законних інтересів людини і громадянина, юридичних осіб, суспільства та держави; усунення наслідків правопорушень (злочинів), покарання винних, захист потерпілих; вирішення соціальних конфліктів і правових спорів на підставі загальнообов'язкового характеру судових постанов» [24, с. 50].

На наш погляд, це авторське визначення поняття судової влади не може бути визнаним як філософсько-правове, оскільки у ньому знаходить вираз суто позитивістське розуміння судової влади та спостерігається чітка орієнтація на засади сучасної науки конституційного права. Слід додати, що філософсько-правове розуміння судової влади як явища, і філософсько-правове поняття судової влади повинні на мета-науковому рівні розкривати природу судової влади, чого власне, і немає у наведеному визначенні. Разом з цим, можна цілком погодитися з автором, що йдеться про дефінітивну роботу в розрізі доктринального розуміння сутності судової влади, що полегшує роботу щодо виділення підстав для формування переліку суб'єктів судової влади.

У подальшому автор повертається до дефініції судової влади, але у новій авторській редакції вона значно відрізняється від запропонованої

раніше, оскільки акцентує увагу саме на функціональному аспекті цього складного явища: «судова влада – одна з головних, самостійних функцій держаної влади, яка реалізується через діяльність утвореної на засадах акту установчої влади єдиної системи судів і органів організаційного (кадрового, матеріально-технічного, фінансового, іншого) допоміжного забезпечення шляхом реалізації функцій по відновленню порушених законних прав та інтересів людини і громадянина і всіх інших суб'єктів правовідносин» [24, с. 317].

Аналіз наявної наукової літератури щодо соціокультурного характеру феномена судової влади показав, що в такому ракурсі він ще не розглядався. Більше того, сьогодні визріла потреба не лише у розгляді судової влади як соціокультурного феномена, але і в контексті валюативної філософії права. Валюативна філософія права покликана не просто пізнавати правовий світ, а усвідомлювати та осмислювати його, тобто відшуковувати сенси правових явищ. З позицій валюативної філософії права ми говоримо не мовою суджень істини, а мовою суджень цінностей. Ці судження цінностей можуть бути загальнозначимими і, навіть, загальнообов'язковими, але не можуть бути істинними або хибними.

На пострадянському науковому просторі проблеми судової влади активно опрацьовуються в основному російськими вченими. Одним із комплексних досліджень цього явища є монографія під редакцією відомого російського дослідника судової влади І. Петрухіна «Судова влада» (2003), у якій зазначається, що теоретичні дослідження феномена судової влади, які з'явилися за останні роки, ще й досі «можна віднести до початкового етапу вивчення цієї крупномасштабної проблеми» [191]. На думку І. Петрухіна, сприйняття принципу розподілу влади тягне за собою ототожнення судової системи і судової влади [191, с. 51]. Разом з цим, вказане монографічне дослідження залишає недостатньо дослідженими природу і генезу судової

влади, а також повною мірою не змогло виписати її сутнісні характеристики, які відрізняють її від законодавчої і виконавчої влади. За великим рахунком, судова влада так і залишилася недослідженою з онтолого-субстанційних позицій.

На увагу також заслуговує і монографія «Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку», яка була підготовлена під керівництвом І. Усенка. В цій історико-правовій праці автори в контексті новітніх здобутків юриспруденції розглядають зміст і конкретно-історичні форми здійснення судової влади в різних державах і в різний час, які коли-небудь мали місце на території сучасної України. В монографії значна увага приділена аналізу історико-правової реальності, яка органічно пов'язана з еволюцією суспільно-політичних, політико-правових та теоретичних поглядів на сутність і призначення правосуддя, судової влади [195].

1.2. Методологічна база дослідження

Проблемним полем нашого дослідження є феномен судової влади. Враховуючи той момент, що судова влада була предметом наукової зацікавленості представників різних суспільствознавчих наук, ми повинні чітко окреслити особливість наукової направленості дослідження. Перш за все, варто вказати на той момент, що судова влада ще не розглядалася у вітчизняному правознавстві саме з філософсько-правових позицій і саме як явище соціокультурного ряду. Труднощі у дослідженні судової влади пов'язані по-перше, з тим, що вона належить до важливих політико-правових явищ; по-друге, судову владу можна досліджувати з позицій соціокультурного підходу, за допомогою соціокультурного аналізу.

Саме тому, визначаючись із методологічною базою нашого дослідження, слід зазначити, що дослідження судової влади як соціокультурного феномена потребує використання комплексу методологічних підходів та методів, які в сукупності і дозволять проаналізувати складний об'єкт наукового дослідження. На що, власне, і вказує академік М. Костицький у своїй праці «Деякі питання методології юридичної науки: «Тобто є метод, методика й методологія. Вони, з одного боку, перебувають в ієрархічному зв'язку, з іншого – можуть існувати доволі автономно» [101]. В подальшому в процесі дослідження судової влади як соціокультурного феномена ми будемо керуватися методологічною настановою М. Костицького: «... коли йдеться про методологію в юридичній науці, то необхідно відмовитися від ієрархій методологій, що визначається як філософська, загальнонаукова, конкретно-наукова. Методології слід «розташувати» по горизонталі й використовувати їх може вчений за власним вибором. Це може бути юснатуралістична, позитивістська, діалектична, синергетична чи інша методологія. Не обов'язково зашорювати себе методологією, можна використовувати методи з різних методологій (у розумних, звичайно, межах), тобто методика конкретного наукового дослідження може виглядати як мозаїка методів. Методологія як учення необхідна, насамперед, ученому для розвитку наукового світогляду, який не обов'язково має бути «правовірним» діалектиком, юснатуралістом, позитивістом, синергетиком та ін.» [101].

Сучасна судова влада є складним і багатоаспектним політико-правовим явищем, яке потребує комплексного підходу у дослідженні. Ще в ХХ ст. видатний радянський філософ П. Копнін сформулював труднощі у пізнанні правових явищ навколо таких принципових проблем:

державно-правова дійсність має свою специфіку;

теоретико-правові дослідження не можуть повною мірою відобразити

реальність, яку вони досліджують, а тому мають місце погрішності. Ю. Карякин вказує на те, що ці погрішності виявляються у чотирьох моментах: 1) дослідник, обираючи об'єкт вивчення, ігнорує принцип єдності соціокультурного буття – фрагмент правової дійсності віртуально ізолюється; 2) аспектування об'єкта вивчення (за допомогою логічних методів) призводить до відриву від історичного контексту та ігнорування різних аспектів розгляду правових явищ; 3) право та правові явища є відносно динамічними за своєю природою, що інколи призводить до «запізнення результату дослідження»; 4) суб'єктивність дослідника, яка виявляється у його «політичності», ідеолого-методологічній заангажованості тощо [82, с. 29–31];

необхідно завжди враховувати випадковості у розвитку права і держави;

наявним є розрив між державно-правовою теорією і практикою державно-правового розвитку [97].

Сучасна інтелектуальна ситуація формування наукових підходів до вивчення правових, політико-правових і державно-правових явищ характеризується ситуацією мультикультуризму, мультипарадигмальності і поліметодологізму. В цілому ми маємо справу з «некласичною інтелектуальною ситуацією», яка характеризується онтологічним плюралізмом, який є основою формування множинності типів мислення та диверсифікації знання. Яскраво прослідковується наявність взаємовиключних орієнтацій у вивченні права на вітчизняних теренах – класичної (логоцентристської), ортодоксальної і новаторської.

«Живучість» логоцентристської тенденції, пов'язаної з відчутною орієнтацією на класичні, логоцентричні методологічні засади, пояснюється специфічністю самого права: право існує, значною мірою, завдяки своєму консерватизму. Консервативність у вітчизняному правознавстві можна

пояснити і більш прозаїчно: «сьогодні, коли вітчизняні філософи (філософи права та юристи також – О. К.) детально вивчають і віртуозно описують дослідження європейських та американських колег, більшість представників наукової спільноти все ще користуються при побудові та інтерпретації приватнонаукових теорій схемами і вокабулярієм, більш придатними для позаминулого століття. При цьому вони навіть не підозрюють про появу нових обмежень на використання концептуалізацій, в основі яких лежать метафори, реіфікації, гіпостазування. Що ж говорити про тих, хто поєднує теорію з практикою, використовує результати наукових досліджень в повсякденній діяльності та при цьому «переконано» займає певну позицію в суперечці матеріалістів й ідеалістів або «світоглядно» обґрунтовує неприйнятність агностицизму» [148].

Консерватизм правової регулятивної системи породжує і явища консерватизму у сфері його теоретичного осмислення. Хоча перші сумніви та «акти недовіри» до подальшої реалізації парадигм класичної раціональності щодо пояснення соціальних явищ були маніфестовані працями С. Кьєркегора, Ф. Ніцше, К. Маркса і З. Фрейда (саме в працях указаних мислителів підривав логіцентризм попередньої методолого-пізнавальної парадигми, оскільки в її межах було неможливим «розв'язання найбільш гострих питань облаштування людського буття як щодо соціокультурних, і так антропокультурних його параметрів [31, с. 13], орієнтація на класичні зразки наукового пізнання у сучасному правознавстві займає свою «екологічну» нішу. Голе відкидання класичних традицій у вивченні права, так само як їх огульна критика, носить швидше деструктивний, аніж конструктивний характер (в явищі «наукового пролеткульту» досить складно віднайти конструктивні моменти). Тобто, в ідеалі, розвиток правових знань повинен здійснюватися на основі взаємопроникнення знань сучасних і класичних наукових концепцій і підходів, які пройшли випробування часом,

а саме тому стали «класичними», тобто завжди актуальними, «позачасовим теперішнім» (Б. Марков). У розумінні «класичного» ми дотримуємося визначення, яке було дане Х. Г. Гадамером: «Класичне є те, що здатне встояти перед історичною критикою, оскільки його історична перевага, сила та обов'язковість, яка його передає, стверджує себе ...» [38, с. 341].

Логоцентрична, так само як і ортодоксальна, тенденція у правознавстві має моновекторну форму, в той час як новаторська тенденція може бути представлена графічно у вигляді віяльного явища. Формування та утвердження другої тенденції у правознавстві є похідним явищем від кардинальних світоглядних змін та методологічних зсувів, які акцептуалізуються у понятті «некласичний». Некласична ситуація в правознавстві стимулювалася некласичною ситуацією у філософії, а також внутрішніми причинами, пов'язаними зі спробами вийти із «замкненого методологічного кола», і як результат ситуація «гетерогенності» (О. Сердюк) у пізнавальних структурах. Звичайно ж що нині модним стало апелювання до постмодерністських настанов та прийомів, які використовуються для пізнання і пояснення права. На нашу думку, в силу процесів лібералізації, які є досить помітними у сучасному вітчизняному правознавстві, обрання методологічної платформи для дослідження обраного об'єкту є справою науково-методологічних орієнтацій та уподобань кожного вченого. Способів вивчення права багато, і кожний із них є самоцінним за своїм евристичним потенціалом. Одним із досить поширених сьогодні підходів, який знаходить підтримку у багатьох учених-юристів є інтегративний підхід, який передбачає зведення декількох аспектів праворозуміння в єдиний комплекс з подальшим формуванням поняття права (серед доробок вітчизняних представників цього підходу слід відзначити праці І. Тімуш). Хоча є і теоретичні супротивники такого підходу, зокрема російський вчений Ф. Раянов стверджує, що не може бути не тільки декількох підходів до

праворозуміння, але й інтегративного, тобто такого, що об'єднує їх.

Особливості сучасного стану розвитку наукового знання, в тому числі і правознавчого, неминуче вимагає прийняття своєрідного релятивізму, оскільки із змінами класичного стилю мислення з'ясувалося, що «ніяких абсолютно надійних, тобто таких, що не переглядаються з плином часу, засад теоретичного знання не існує і можна говорити лише про їх відносну надійність; у процесі обґрунтування використовуються численні й різноманітні прийоми, питома вага яких змінюється від випадку до випадку і які неможливо звести до якогось обмеженого їх набору; сама засада має обмежену застосовність, тому що є, насамперед, процедурою науки і пов'язаною з нею технікою, але не знання взагалі» [69, с. 80–105]. Щодо ортодоксальності, то йдеться про некритичне сприйняття та відтворення основних постулатів радянської правознавчої науки («шкідливості» ортодоксальної методологічної орієнтації у правознавстві присвячений цикл наукових розвідок М. Патей-Братасюк).

Під новаторською методологічною орієнтацією розуміється перш за все постмодернізм у праві, в сенсі розпаду культурної однаковості. Постмодернізму вдалося розділити тотальні суспільства на смислові співтовариства, що в праві виражається у диференціації розуміння правових феноменів. Саме результатом новаторських методологічних пошуків стали приватнонаукові онтології, як у сфері природничих, так і у сфері суспільствознавчих наук. «Юристи прагнуть створити таку свою приватнонаукову онтологію, яка б поєднувала повсякденну (дотеоретичну) реальність з реальністю правовою (теоретичною). При цьому головним джерелом проблем стає залежність правової реальності не тільки від повсякденної, але і від соціальної. Основна особливість повсякденного або повсякденної реальності, що має значення в контексті нашого розгляду, полягає в тому, що ця реальність гранично тендітна, скороминуша,

мінлива» [148].

На сьогодні виділяють шість основних підходів до осмислення правових явищ: філософський (філософсько-правовий), формально-юридичний, історичний, соціологічний, управлінський та культурологічний. Розглянемо детальніше кожний із вказаних підходів, віддавши безсумнівно перевагу філософсько-правовому.

Філософський підхід до вивчення правових явищ сформувався в античні часи. Суто філософський підхід до аналізу правових явищ має великий евристичний потенціал і високий ступінь узагальнення, але при цьому результати досягнуті завдяки йому, здатні лише опосередковано впливати на реальні політичні і правові процеси. Розглянемо більш детально особливості соціально-філософського компоненту соціокультурного контексту, враховуючи той момент, що філософсько-правове знання може бути віднесене до соціально-філософського. Акцентування уваги на одному із компонентів зовсім не применшує роль і значення інших складових соціокультурного підходу. Ю. Резнік у своїй праці «Соціокультурний підхід як методологія дослідження» детально описує загальнофілософські засновки та деталізує соціально-філософські принципи соціокультурного аналізу [156]. Зокрема, він виділяє такі принципи:

принцип єдності і взаємозв'язку ідеального та реального у соціальному житті: соціокультурні явища і процеси суть ідеальні за змістом та реальні за формою виявлення, взаємозв'язок між якими опосередковується механізмами ідеалізації і реалізації;

принцип єдності і взаємозв'язку «природних» та «штучних» елементів соціального життя: соціокультурні процеси та явища є одночасно спонтанно детермінованими та раціонально обґрунтованими і свідомо направленими;

принцип єдності і взаємозв'язку суб'єктивної, об'єктивної та інтерсуб'єктивної сторін суспільного життя;

принцип єдності і взаємозв'язку особистісних, культурних та організаційних складових соціального життя: процес конструювання соціокультурних явищ потрібно розглядати двоєдино: по-перше, як спосіб здійснення діяльності суб'єктів; по-друге, як форму взаємодії між ними (реалізацію суб'єктно-суб'єктних зв'язків);

принцип єдності і взаємозв'язку подієвих і повсякденних структур соціального життя;

принцип єдності і взаємозв'язку функціональних і динамічних процесів соціального життя;

принцип єдності гетерогенних і гомогенних факторів соціокультурного розвитку (просторова організація соціального життя передбачає, що локалізацію різноманітних і дистанційованих одну від одної соціокультурних форм життя та універсалізацію способів життя і діяльності людей; своєрідну уніфікацію в межах єдиного соціального простору;

принцип інтеграції «системних» і «життєвих» начал соціуму: в межах сучасного суспільства соціокультурне опосередкування системного і життєвого світів здійснюється шляхом планомірного або спонтанної композиції чи декомпозиції елементів на основі загальноприйнятих правил, цінностей і норм.

Родоначальниками формально-юридичного підходу були римські юристи, а остаточно його сформували середньовічні схоласти. Схоласти перетворили цей підхід у метод мислення. Основними здобутками схоластів у цьому напрямі стали – розробка понятійного апарату і схоластичної логіки. Недоліком вказаного підходу є те, що сферою його застосування є приписи позитивного права.

Історичний підхід прагне описати фактичні правові відносини та інститути, які сформувалися у конкретному соціумі. Як зауважує Ю. Симон «на сучасному етапі дедалі відчутнішою стає обмеженість домінуючого у

вітчизняній юридичній, філософсько-правовій літературі лінійного, одновимірного підходу до історичного розвитку права, прагнення уніфікувати погляди численних дослідників і обов'язково привести їх до спільного знаменника – формулювання закономірностей права» [173, с. 158].

Зміст соціологічного підходу до права полягає в обґрунтуванні важливості вивчення соціальних факторів і причин у формуванні правовідносин, а також розгляд права як соціального інституту та його ролі і місця у соціальній структурі суспільства.

Управлінський підхід у дослідженнях правових явищ базується на соціально-інженерному використанні соціології управління, теорії соціальної комунікації. Цей підхід має суто утилітарне значення, оскільки «ефект соціальної дії незначний, оскільки він не зачіпає основні глибинні структури і процеси тієї системи, на яку він впливає» [160, с. 23].

Щодо культурологічного підходу, то він теж не може відігравати вирішальну роль у пізнанні правових явищ. Стосовно культурологічного підходу, то тут слід мати на увазі той факт, що даний напрям розроблявся переважно представниками радянської історичної науки через аналіз буття права в контексті конкретної культури (Г. Кнабе, А. Коптєв та ін.). У правознавстві культурологічний підхід висвітлюється В. Бачиніним, який у своїх наукових розвідках виходить з того, що культурологічний підхід до права актуалізується неоднорідністю правових явищ: поруч з суто юридичними значеннями у них представлені позаюридичні сенси, в яких акумульована культурно-історична семантика. На думку вченого, культурологічний підхід робить можливим розглядати будь-який правовий феномен всередині простору культурних сенсів, що тягне за собою втрату цим феноменом жорсткості власне юридичних меж. Якщо такий підхід є доцільним щодо окремого правового феномена, то він є ефективним і щодо розгляду права як явища в цілому [18].

Заслуговує на увагу і стаття О. Литвинова «Про культурологічний методологічний інструментарій у правознавстві (спроба філософсько-правових міркувань» (2011), у якій автор розглядає питання евристичного потенціалу культурології як методології правознавства. На його думку, прослідковується «генетичний зв'язок культурологічного підходу з гуманістичною та персоналістичною традицією в історії, яка в теоріях природного права сприяла формуванню основних категорій сучасного правознавства. Окрім того, О. Литвинов підкреслює особливе значення філософського підходу до вивчення правових явищ: «сьогодні проблемне поле правознавства стрімко розширюється значною мірою завдяки поверненню філософії права як дієвого засобу подолання позитивістських установок, що панували в суспільствознавстві взагалі та в юриспруденції зокрема. З цим процесом пов'язане поступове оволодіння досить ефективним дослідницьким методологічним інструментарієм, що розроблявся у світовій філософії в останнє століття, але з відомих причин довгі роки був недоступним для наших науковців. Одним з основних завдань філософської та взагалі гуманітарної думки ХХ ст. було подолання теоретичного «проекту Модерну» (домінанти науково-позитивістського мислення Нового часу), особливо після двох світових катастроф, які продемонстрували надзвичайну байдужість науки (природознавства) та техніки до людського життя і культури. Жахлива суміш тваринних інстинктів, що відображалася в расизмі й різноманітних тоталітарних утопіях, та досягнень цивілізації, які втілювалися насамперед в удосконаленні технологічних процесів та озброєнні, призвела до колосальних втрат людського творчого потенціалу і почала загрожувати існуванню самого життя на планеті» [113].

Поставлене нами пізнавальне завдання вимагає детального опису соціокультурного підходу до аналізу правових та політико-правових явищ, оскільки цей підхід не набув достатнього поширення та застосування у

вітчизняному правознавстві, на відміну від інших сфер української гуманітаристики та суспільствознавства. Пострадянська правознавча спільнота, зокрема, російські вчені, активно працює у межах соціокультурного підходу до аналізу права. Зокрема, виділяються праці Г. Гриценко «Право як соціокультурне явище (філософсько-антропологічна концепція)» (дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, 2003), В. Толпикін «Правосвідомість як соціокультурний феномен» (2011).

Але при цьому правознавство має «ширше відкрити двері» і для новітніх методологічних підходів, використання яких дозволить лише розширити його пізнавально-теоретичне поле. Таке завдання може бути зреалізоване завдяки використанню уже наявних наукових доробок у цій області, а також із врахуванням нових теоретико-пізнавальних засобів. Зокрема, особливої уваги заслуговує соціокультурний підхід або соціокультурний аналіз, який сьогодні активно використовується для дослідження неоднозначних та складних феноменів політико-правового та соціально-правового життя. При цьому чітко означивши, який зміст ми вкладаємо у поняття «соціокультурний методологічний підхід» (соціокультурний як якісно новий методологічний підхід, який виникає на основі двох раніше сформованих – соціологічного та культурологічного) на відміну від співзвучного – «соціологія права». За своєю окремішністю соціологічний і культурологічний підходи у дослідженні права є прикладами визначеної «конфігурації теоретичного і методичного (інструментального) знання», – як стверджує італійський соціолог Д. Нелькен [Цит.: 170, с. 123], в той час як науки соціологія і культурологія права є визначеною системою специфічно-соціальних знань про право, які досягаються в результаті застосування певної методології. Вказані методологічні підходи коректно застосовувати як у царині загальноправових досліджень, так і щодо галузевих правових наук.

Невід’ємною складовою частиною сучасного суспільствознавства і,

насамперед, філософії права є соціокультурний підхід. Він дозволяє виявити і вивчити найважливіші детермінанти мотивації і поведінки людей, якими виступають суспільство і культура в їх органічній взаємодії. Під соціокультурним підходом ми будемо розуміти методологію на базі системного підходу, сутність якої полягає в спробі розгляду суспільства як єдності культури та соціальності, утворених і перетворених діяльністю людини. Ця єдність, згідно принципам системного підходу, утворює ціле, властивості якого не виводяться з характеристик частин. Соціокультурний підхід складався протягом тривалого періоду. На першому етапі (кінець XVIII ст. - кінець XX ст.) соціокультурне усвідомлювалася лише як наслідок історичного розвитку суспільства, як його продукт. Людина виступає як творець культурного світу, але не як його продукт, результат самої культури.

Починаючи з 90-х рр. XX ст. [74, с. 3], спочатку соціологія, а пізніше й інші гуманітарні науки на пострадянському просторі активно послуговуються поняттям «соціокультурний» та використовують у своїх дослідженнях соціокультурний аналіз, соціокультурний підхід, соціокультурну методологію. Термін «соціокультурний аналіз» («культурний аналіз») вперше був запропонований Л. Іоніним у праці «Соціологія культури» (1996). На його думку, соціокультурний аналіз є не стільки новою науковою дисципліною, «скільки напрямом теоретичного дослідження, який використовує методологію та аналітичний апарат культурної антропології, соціології і філософії культури і яке ставить перед собою завдання виявлення та аналізу закономірностей соціокультурних змін» [74, с. 16]. При цьому культура розглядається як основна передумова або умова виникнення та існування інституційних (нормативних, узаконених, стандартизованих) структур соціальної організації. Культура є способом самореалізації людини та водночас простором її вільної самореалізації, а тому у культурі слід шукати джерело інституалізації сучасного суспільства.

Вийшовши за межі соціології, соціокультурний підхід сьогодні є цариною наукових пошуків методологів, філософів та юристів. При цьому часто забувають, що фундаторами цього підходу до вивчення соціальних явищ були М. Вебер і П. Сорокін.

М. Вебер заперечував об'єктивізм у дослідженні соціальних явищ, який орієнтувався на методологію природничих наук, проголошуючи суспільство об'єктивною реальністю, незалежною від світогляду, ідей і поглядів людей, які утворюють це суспільство. На противагу об'єктивізму М. Вебер пропонує свій варіант соціокультурного аналізу, основою якого є уявлення про людину як культурну істоту. Суспільство таким чином є культурним продуктом, який за онтологічну основу має осмислену поведінку культурної людини, а не рефлексивне реагування, яке притаманне тваринному світу.

П. Сорокін свою соціокультурну концепцію виклав у чотирьохтомній праці «Соціальна і культурна динаміка» (1937-1941), називаючи соціокультурним у широкому сенсі слова весь світ, який створений Людиною. Архітектонічними елементами такого світу є духовна, матеріальна і соціальна культура. Базовими поняттями соціокультурного аналізу П. Сорокін визнає особистість як суб'єкт взаємодії; суспільство, яке є сукупністю індивідів, що взаємодіють із суспільними соціокультурними відносинами і процесами й культура у сенсі сукупності значень, цінностей і норм, якою наділені суб'єкти, що взаємодіють, «і сукупність носіїв, які об'єктивують, соціалізують і розкривають ці значення...» [184, с. 218]. Мислитель наголошує на тому, що розгляд однієї із складових цієї тріади неможливий без врахування і дослідження двох інших. Звертаючись до аналізу трьох основних типів морально-правових систем, П. Сорокін демонструє «дієвість» концепту соціокультурної реальності. Через опис основних моральних норм та специфіки правової регуляції в межах ідеальної, чуттєвої та ідеаційної морально-правової системи, мислитель зосереджує увагу на сутності

«культурного» як «зосередження на значеннях, цінностях і нормах, а також на їх матеріальних носіях (або матеріальній культурі)» [184, с. 220].

Ідеї соціокультурного аналізу як М. Вебера, так і П. Сорокіна спровокували особливий інтерес науковців до феномена культури та визнання її ролі у формуванні суспільства і соціальних явищ. Серед наших сучасників, які активно працюють у межах соціокультурного аналізу слід відзначити Ф. Фукуяму, С. Хантінгтона, Р. Патнема, в Україні – В. Табачковського, В. Степаненко, Л. Сокурянську, В. Манжуру, у Росії – О. Ахієзера, Л. Іоніна, Ю. Резніка, М. Лапіна, М. Кагана та ін.

Особливе значення для нашого дослідження мають результати наукового пошуку А. Ахієзера щодо соціокультурної методології: «специфіка соціокультурної методології полягає в тому, що її предметом є не лише культура, але і цілісна діяльність. Вона спирається на уявлення, що зміни у культурі, в програмах, неминуче змінюють зміст самої діяльності. Аналіз механізму постійного вирішення проблеми єдності формування цілого із частин і частин із цілого вимагає поєднання в єдине ціле дослідження культури і соціальних відносин, переростання культурологічного аналізу в соціокультурний аналіз сфери механізму формування його культурно-історичної специфіки. Специфіка соціокультурної теорії... в цьому зв'язку полягає в тому, що вона на відміну від культурології і соціології формулюється не лише у предметній модальності, але і як предмет, який протистоїть досліднику, але перш за все у рефлексивній модальності. У ній людська реальність розглядається як суб'єкт, який сам себе відтворює, а саме дослідження відіграє роль зростаючого за важливістю елемента цього відтворення [10, с. 36-37]. В основі соціокультурного підходу А. Ахієзера лежить теза про те, що якими б мотивами людина не керувалася у своїй діяльності, прихованими (підсвідомими) або явними, в термінах якої б науки ці мотиви не описувалися, все це фіксується в культурі. Культуру можна

зрозуміти як текст, в якому фіксована, записана мотивація людей, причому самі люди можуть це не усвідомлювати. При цьому слід зазначити, що соціокультурний підхід не заперечує економічний, психологічний та інші фактори, але пріоритетним є аналіз культури, зрозумілої як програма діяльності суб'єкта. Культура багатшарова, ієрархічна, внутрішньо суперечлива. Але найважливіше, а може бути, і центральне місце в ній займає програма діяльності суб'єкта. У повсякденному житті люди діють відповідно до історично сформованого змісту культури.

Соціокультурний підхід оперує з певною моделлю суспільства. Суспільство тут розуміється як соціокультурна система, що виникає і змінюється в результаті дій і взаємодій людей.

Сьогодні на вітчизняних правознавчих теренах є невелика кількість праць присвячених соціокультурності права, зокрема стаття А. Павка «Право як соціокультурний феномен». Як стверджує автор статті, «а з урахуванням підходу юридичної аксіології право доцільно розглядати як один із феноменів соціокультурного світу. Його ціннісні властивості зумовлені самою природою цього специфічного явища, його значенням як особливої форми суспільних відносин, місцем і роллю в соціокультурній системі суспільства. Врешті, критерієм цінності права є особистість, що розвивається. Право є ціннісним у тому сенсі, що воно прямо чи опосередковано сприяє самоздійсненню та самостворенню людини в історії» [142]. На нашу думку, авторові вдалося у постановочному варіанті означити перспективний і сучасний методологічний підхід до дослідження права. Хоча авторові забракло аргументованих положень, щоб довести, в чому ж саме полягає соціокультурна сутність права [142].

А. Сметаняк та В. Куліченко в «Актуальності соціокультурної парадигми дослідження розуміння права» рельєфно означають ландшафт сучасних теоретичних пошуків у правознавстві через явища «драми»

позитивного права, «різні соціокультурні цінності людей» та необхідність комплексного їх вирішення в контексті сучасної соціокультурної проблематики. «Підвищений інтерес до вивчення права як соціокультурного явища визначається і кризою української правової дійсності, яка змусила вчених замислитися над проблемою розуміння сутності та еволюції українського права, ефективності вітчизняної правової системи та ін.», – переконані автори [180]. Не ставлячи собі за мету виписати особливості соціокультурного підходу до вивчення права, одеські вчені розкрили сутність права як соціокультурного феномену: сутнісні аспекти права концентруються і виявляються у правових ідеях, які органічно поєднані з правовою свідомістю та правовим менталітетом (два останні утворюють духовно-культурну детермінанту права). Для А. Сметаняка та В. Куліченка є очевидним те, що розвиток права як соціокультурного феномена детерміновано внутрішніми джерелами розвитку самого соціокультурного світу.

За великим рахунком соціокультурний аналіз правових явищ є перенесенням схеми відтворення діяльності і трансляції культури на правовий матеріал. Онтологічним засновком цього методу є соціокультурний простір, який складається із двох підпросторів – соціального і культурного. У відповідності з сучасними методологічними настановами можемо говорити про існування двох взаємопов'язаних світів. Особливістю соціокультурного простору є те, що він не лише задається відтворенням, але перебуває у постійному процесі становлення. Тобто, соціокультурний простір поєднує в собі сталі форми відтворення та еволюції і форми генезису та становлення. Соціокультурний простір є штучно сконструйованим, він є фізично вираженими відносинами, інститутами, дискурсами, регламентами та іншими об'єктами. Соціокультурний простір виявляє свою буттєвість у конкретних предметних формах свого існування. Серед цих форм виявлення соціокультурного простору вирізняються:

форми відносно швидкої культурної динаміки, які формуються під впливом глобальних соціальних змін – соціальними ситуаціями, які потребують нормування: зміни у соціальних інститутах, у матеріальних правових нормах [97];

форми повільної іманентної динаміки культурних цінностей, символів та сакралізованих образів: нематеріальні компоненти соціальних інститутів, наявність панівних процесуальних норм і принципів. Іманентна динаміка культурних зразків є традиційним предметом гуманітарних наук. При цьому можна виділити два типи відношення мислення і знання до культурних цінностей. Першопочатково маємо справу з описово-оформлюючим (споглядальним) знанням, яке фіксує історичні зміни характеру суспільних відносин. Яскравим прикладом такого знання є системоутворюючі норми божественного права, які в умовах незначної динаміки сприймалися як вічні (детальний опис цієї ситуації знаходимо у праці П. Сорокіна «Соціокультурна динаміка»). Споглядальному відношенню мислення і знання до культурних зразків протистоїть діяльнісно-практичне, яке притаманне сьогоденню. Соціальні філософи і правознавці сьогодні мають справу з постійним переглядом норм та інститутів права, які є результатом динамічних процесів, які відбуваються у суспільстві.

Для дослідження судової влади як соціокультурного феномену ми повинні застосовувати основні підходи, які використовуються у методології соціокультурного аналізу: соціального та культурного аналізу. Основна відмінність між ними полягає в тому, що «соціальний аналіз направлений на дослідження соціальної якості людини як особистості та інституційних форм, представлених у нормативно опосередкованих і статусно обумовлених ролевих відносинах, а культурний аналіз орієнтований з самого початку на вивчення природного і культурного середовища існування людини і тих життєвих (біосоціальних) форм, які обумовлені оточуючою природою і

виражені в культурі як універсальному і специфічно людському способі існування і розвитку соціуму» [155, с. 310].

Сучасні російські вчені В. Марача та А. Матюхін стверджують, що усім політико-правовим явищам притаманна відносно швидка зміна зовнішнього представлення та «вічність» його змістовної сторони [122]. Саме про це говорить і сучасний український філософ права І. Тімуш: «Динамізм соціокультурного буття з необхідністю супроводжується відповідними перетвореннями у сфері ціннісних орієнтирів, котрі, з одного боку, детерміновані першими (будучи виразниками суб'єктивної «незадоволеності» наявним станом цього буття та уявлень про «належне»), а з іншого – є аксіологічними чинниками його постійних трансформацій. При цьому, певна річ, змінюються і людські уявлення про свободу, справедливість, гідність, права, обов'язки та інші сутнісні виміри самої ідеї права, а також поняття про способи й напрями здійснення правового регулювання в суспільстві» [198]. Судова влада як явище соціокультурного простору повною мірою несе в собі вказані особливості соціокультурного простору, є однією з його сталих форм, а відтак є соціокультурним феноменом. На нашу думку, розгляд будь-якого соціокультурного явища неможливий без використання парадигмальної теорії Ф. Куна [112]. Як соціокультурний феномен судову владу можна розглядати з позицій імпліцитної та експліцитної парадигм. З позицій імпліцитного підходу про судову владу можна говорити як про таку «якою вона є», тобто представляти її через онтологічний опис, виявляючи форми, способи, функції та інші аспекти її буття. Таким чином, судова влада «прямо вписана в спеціалізований дискурс нормативно-правового регулювання – у відомчі інструкції, розпорядження, закони, стандарти і положення; у методологічну продукцію, наукові публікації і політичні послання; у хроніки, які фіксують подієву структурність і поточний функціоналізм суспільного життя, у газети і журнали, телевізійні передачі..., літературні нарративи і віртуальні

ресурси» [80, с. 22–23].

Щодо експліцитного підходу, то йдеться не про те як влаштована реальність судової влади, а якою вона повинна бути, тобто парадигма в цьому випадку є засобом теоретичного конструювання феномена в концептуальному світлі її ідей.

Поява та широке використання самого терміну «соціокультурний» та соціокультурного методологічного напрямку у гуманітарних науках (особливо у філософії освіти, педагогіці) є відповіддю на виклик часу щодо розвитку наукового знання: «головною наукою ХХІ ст. буде наука управління соціально-культурними процесами», оскільки «у вісімнадцятому – дев'ятнадцятому століттях напрацювання фундаментальних наук були проінтерпретовані в інженерні розробки, що послугувало поштовхом промислово-економічному буму. Під тим же знаком буде проходити і двадцять перше століття, але цього разу це буде революція гуманітарних менеджерів: в хід підуть напрацювання у психології, соціології та особливо у культурі. Ми стоїмо на порозі буму прикладних культурних технологій» [68].

Перспективність соціокультурного підходу у правознавстві пов'язана з тим, що він уможлиблює дослідження права у всій його багатовимірності. У межах цього підходу право постає як двоєдність: воно одночасно є соціальним і культурним явищем. Таким чином, долається штучне протиставлення права як суто соціального (в межах соціально-філософського і соціологічного дослідження) і суто культурного явища (в межах культурологічного дослідження). Як окремі соціологічний і культурологічний методи пізнання права з'явилися у радянській юриспруденції у 70-80-і рр. ХХ ст. в межах так званого «широкого розуміння права» (Г. Муромцев, О. Лукашева, Г. Мальцев, В. Нерсисянц, Д. Керимов та ін.). Основні положення соціологічного підходу у вітчизняному правознавстві найбільш повно висвітлені у монографії О. Сердюка «Соціологічний підхід у сучасному правознавстві: пізнання

соціальності права» (2007) [171].

Поставлене нами пізнавальне завдання – з'ясування соціокультурної сутності судової влади, не може бути повноцінно виконане без залучення додаткових методологічних прийомів. Враховуючи усю складність явища судової влади та його генезу, доцільним є використання діалектичного методу.

Для більш ґрунтовного аналізу судової влади та виявлення її «універсального» характеру у своєму дисертаційному дослідженні ми будемо послуговуватися порівняльно-правовим методом. Застосування цього методу дозволяє виявити особливості судової влади у різних державах та різних хронологічних межах. Використання нами порівняльно-правового методу передбачає його використання у всій повноті: синхронний порівняльно-правовий метод використовується нами і в синхронному аспекті, й в діахронному (порівняльно-історичному).

Для досягнення поставленої пізнавальної задачі нам не обійтися без застосування такого конкретно-наукового методу як формально-юридичного або догматичного (Р. Лукич). Використання формально-юридичного методу обумовлюється тим, що судова влада характеризується двосторонньою структурною організацією: з однієї сторони, судова влада має свою власну внутрішню архітектуру та організацію, а з іншої, вона є елементом суперструктури – соціокультурного контексту, держави.

Ще одне питання потребує уточнення як методологічна засада нашого дослідження. Йдеться про дворівневість розгляду судової влади. По-перше, «судова влада» є теоретичним конструктом: поняттям-концептом, з яким працюють вчені-теоретики. Варто уточнити, що концепт і поняття є однопорядковими явищами, оскільки за своєю внутрішньою формою вони єдині, але разом з цим їх можна розмежувати: у понятті відображаються і фіксуються істотні сторони та ознаки предмета, що є результатом сцієнтистсько-орієнтованого пізнання.

Дослідження феномена судової влади як соціокультурного явища було б неповним без використання концептуального аналізу, який передбачає такий опис мовних представлень концепту, який дає можливість сформулювати уявлення про його зміст і структуру. Таким чином, судова влада як мега-концепт цього дослідження має складну структуру. Поруч із концептом «судова влада» детальному аналізу будуть піддані концепти «суд» і «правосуддя». При цьому, виходячи з методологічних засновків концептуального аналізу, матимемо на увазі, що кожний із них є акумуляцією важливих для людини знань про світ, в якому вона живе. Із змістовної точки зору, структура кожного концепту є спроектованою на конкретний фрагмент реальності множини елементарних факторних сенсів, які є у свідомості конкретної соціокультурної спільноти у формі «сенсу-цінності». Тому кожний концепт наділений ціннісно-сисловою структурою. Кожна культура формує свої власні цінності, еталони, стереотипи, які детерміновані способом життя, а звідси впливає аргументація використання у межах дослідження порівняльно-правового методу.

По-друге, під судовою владою розуміється реально наявне політико-правове явище, яке займає одне із помітних місць у функціонуванні суспільства. Важливим є той момент, що змістовне наповнення «судової влади» як поняття, так і явища детермінуються соціокультурним контекстом, у межах якого вони існують. Тому, теоретичні доробки класиків щодо теорії судової влади суттєво відрізняються від наукових розробок цієї ж проблеми сучасними вченими: різні методологічні платформи, різні картини світу, різні системи панівних суспільних цінностей та суспільних ідеалів. Зауважене однаковою мірою стосується і явища судової влади: у межах конкретної держави форми здійснення судової влади та її змістовний аспект детермінуються політико-правовим та політико-державними моментами, рівнем розвитку правової культури та правовим менталітетом.

1.3. Судова влада як об'єкт філософсько-правового дослідження

Прийнято вважати, що на першопочаткових етапах розвитку людського суспільства механізм соціального управління був простим: регулювання міжіндивідних стосунків здійснювалося традиціями, звичаями, табу. Поступове ускладнення суспільних відносин привело до потреби механізму регуляції поведінки кожного члена суспільства заради збереження стабільності самого цього суспільства, а відтак індивідуальна поведінка підпадає під контроль суспільства, що і привело до виникнення влади і соціального управління, які діалектично взаємопов'язані. Ускладнення соціальних потреб і поява нових видів діяльності сприяли інтенсифікації взаємодії індивідів, що стало вимагати концентрації влади в руках вождів для ефективного реагування на проблеми, які виникали. У подальшому поглиблення нерівності виявило слабкість індивідуалізованої влади як засобу вирішення глибоких соціальних конфліктів, що привело до інституціалізації влади, тобто вона починає опиратися на спеціальні інститути, які виконували функції виразу спільних інтересів, управління, забезпечення соціального миру. Відтак, влада набирає політичного характеру, коли починає виражатися через діяльність держави, партій та інших організацій.

Судова влада є результатом саморозвитку і самоорганізації влади у суспільстві і державі, як «відповідь» на соціальний запит людей щодо справедливого вирішення спорів, яка формується тривалий час. Правові явища, до яких належить судова влада, як частина соціокультурного світу створюються не лише юристами і законодавцями, а усім складним і багатоманітним суспільством. Найбільш точно цей момент охарактеризував відомий антрополог К. Гірц, який вважав, що правові явища і право є архітектонічними елементами «певного способу відображення реальності» [241]. Таким чином, правові явища і саме право значною мірою залежать від

глибинних культурних трансформацій.

Судова влада як і будь-яке соціальне явище детермінується соціальною реальністю, а тому апріорі неможливе її абсолютне пізнання. Судова влада «органічно включена у загальний нормативно-ціннісний континуум соціуму, де, поряд з нею, існують і функціонують звичаї, традиції, релігійні та етичні системи, різноманітні культурні і цивілізаційні формоутворення. Всі вони, при всій своїй своєрідності ролей і специфіці тих функцій, які виконують, вирішують одне і теж соціальне суперзавдання по підтримці цивілізації в упорядкованому, рівноважно-динамічному стані» [17, с. 4–5].

Юридичні науки розглядають в якості об'єкта судову владу як суспільне явище в його державно-правовому вимірі, в якому репрезентовані її сутність, загальні з іншими видами державної влади ознаки, а також її специфічні риси. Наприклад, теорія держави і права досліджує судову владу не в одній окремо взятій державі і не у межах конкретної історичної епохи, а прагне абстрагуватися від емпіричних нашарувань, особливих відмінностей між явищами судової влади і таким чином виявити загальне для судової влади як правового явища. Історія держави і права, навпаки, скрупульозно вивчає предметні форми існування судової влади у конкретних просторових і часових межах. Наука конституційного права приділяє увагу судовій владі в якості її державно-владного характеру. Суто позитивістське трактування судової влади зводиться до її розуміння як специфічної гілки єдиної державної влади, яка наділена виключною компетенцією щодо розгляду юридично значущих справ, що мають правові наслідки. Судова влада реалізується лише конституційними органами (судами) у межах спеціальних судових процедур і у межах закону. При такому підході основу судової влади складає сукупність судових органів, які наділені різною компетенцією [181, с. 4]. Поки що дослідження феномена судової влади зусиллями окремих юридичних наук лише свідчить про відсутність єдиної загальної теорії

судової влади, яка б повинна була охоплювати глибинні теоретичні питання реального існування судової влади. Про такий стан речей говорить сучасний український дослідник проблем судової влади у контексті державного управління І. Туркіна: «Сьогодні судова влада перебуває у стані, дуже далекому від ідеалу. Причин такого становища багато, проте, в їх ієрархії особливе місце займає дефіцит фундаментальних загальноправових наукових знань про судову владу. У наукову і масову правосвідомість вже прийшло розуміння того, що знання про судову владу потребують не лише серйозного переосмислення, але і в узагальненні викладу в рамках єдиної доктрини. Тим не менш, вони до цього часу розкидані по цілій групі гуманітарних наук та галузевих правових наук» [201].

Загалом це означає, що кожна з юридичних наук обирає для себе в якості об'єкта судову владу в одному із її вимірів. А це, зазвичай, призводить до вивчення окремих сторін об'єкта без врахування усієї його повноти, тобто зберігається небезпека фрагментарності у вивченні.

Слід зазначити, що теоретики-юристи дуже обережно працюють з поняттям «судова влада» як об'єкта і предмета дослідження. Часто у науковій літературі не прослідковується чіткої демаркаційної лінії між дослідженням здійснення і реалізацією судової влади, а також пізнавальної моделі, в межах якої судова влада є ідеальним об'єктом. Погоджуємося з думкою А. Сачкова про те, що судова влада як об'єкт дослідження має триєдину природу: вона розглядається з правової, державної і владної позицій. Кожна з цих складових судової влади по-своєму характеризують її, але при цьому вони рівновеликі в силу своєї соціальної першооснови. Судова влада безпосередньо пов'язана з правовим життям конкретного суспільства: «... у реальності представляє собою соціально обумовлене складно сконструйоване багатовимірне явище взаємодії права, держави і влади» [169].

Неповнота наукового дослідження судової влади з суто юридичних позицій обумовлюється і традиційним негативним ставленням вітчизняних юристів до філософського розгляду основних політико-правових і правових явищ. Про це свого часу говорили російські вчені, зокрема Д. Керімов зауважував, що «на жаль, приходиться констатувати нігілістичне ставлення до філософського осмислення правових феноменів, яке склалося у правознавстві, що часто поглиблюється непрофесійним використанням відповідних гносеологічних засобів пізнання» [86]. Таке ставлення юристів до філософського рівня осмислення правової реальності (і судової влади в тому числі) можна пояснити тим, що «... багатозначність явища і поняття, яке його відображає, ... динамізм та мінливість уявлень... про це явище... їх історичний характер... наявність ... в юридичній літературі політично кон'юнктурних та інших, досить своєрідних, м'яко кажучи, химеричних творів, які відволікають від глибокого і всестороннього дослідження реально наявної судової влади» [123], а також «для юридичної науки звичним є, як правило, дослідження лише окремих зовнішніх виявів правових явищ, що дуже важливо у теперішньому вимірі стану судової влади. Але такий підхід досить обмежений, якщо робиться спроба спрогнозувати юридичну долю судової влади, якщо ставиться задача моделювання її розвитку у конфліктному світі, який все більше ускладнюється. ... розвиток судової влади... повинен бути стратегічно визначеним і її рух повинен бути похідним від досягнутого стійкого у часі балансу не схожих один з одним правових інтересів суспільства і держави. Адже суще (що ми маємо) і належне (що ми хочемо) судової влади ними завжди оцінюється по-різному» [168]

Філософсько-правовий підхід до вивчення судової влади, на відміну від юридичного, здатний комплексно підійти до вивчення цього складного соціального явища. Зацікавленість філософією права феноменом судової влади можна пояснити і переходом сучасного суспільства в якісно новий

стан, який передбачає нові характеристики права і правової реальності. Соціокультурні умови інформаційного суспільства, в яких сьогодні живе світ, вимагають осмислення несприятливих проявів права. Для України сьогодні дуже важливим є те, що нагальною потребою є визнання суб'єктів громадянського суспільства суб'єктами нормотворчості, а не лише публічної влади, а це вимагає, у свою чергу, аналізу їх діяльності не з позицій політико-правового устрою, а з врахуванням особливостей соціокультурної реальності. Саме тому розгляд судової влади як соціокультурного явища є багатогранною та багатоаспектною проблемою, що зумовлює необхідність міждисциплінарного підходу до цієї проблеми, а також врахування можливостей впливу суб'єктивних факторів на суспільні явища.

Саме тому дослідження заявленої теми потребує опрацювання літератури з різних напрямів гуманітаристики: суспільствознавства, філософії права, філософії, соціології, правознавства, історії та ін., а також потребує залучення значного масиву наукових напрацювань з галузей культурології, антропології, семіотики. Коли йдеться про судову владу з філософсько-правових позицій, то слід мати на увазі, що коректно виділяти: по-перше, дослідження судової влади як частини правової дійсності – дійсність судової влади; по-друге, судову владу в якості категорії, яка охоплює усі різноманітні її прояви та усі її предметні форми існування.

Дослідження судової влади не може бути проведено повноцінно і комплексно лише засобами юридичних наук. Одним із основоположників сучасного філософсько-правового підходу до дослідження судової влади був В. Нерсесянц, який вважав, що правове явище «судова влада» у реальності існує і виражене у конкретних формах буття, а її багатоманітні прояви є лише окремими конкретними випадками цих виявів [134]. Таким чином під судовою владою ми будемо розуміти складне соціальне явище, з яскраво вираженою владною державно-правовою природою, яке характеризується

єдністю об'єктивного і суб'єктивного, ідеального і матеріального у площині правової реальності, детермінованим конкретним соціокультурним контекстом.

Також слід враховувати, що судова влада як об'єкт пізнання повинна розглядатися не лише зі статичних позицій, але і у динаміці, а також у взаємозв'язку з однопорядковими та суміжними правовими явищами правової реальності. Під дійсністю судової влади нами розуміється триєдність: правова ідеологія (правосвідомість, правові ідеї і погляди) [59], правові норми і правовідносини, які виникають між суб'єктами.

На наш погляд, є цікавим, з методологічної точки зору, підхід до з'ясування сутності і призначення судової влади, який базується на концепції відмінності суспільних відносин у демократичних і недемократичних суспільствах, узагальнення якого було зроблене російським вченим Г. Сатаровим [167]. Суть даного підходу зводиться до того, що «різноположені» суспільні відносини суттєво впливають на «якість» судової влади. Це призводить до тяжіння однієї гілки влади над іншими в недемократичних суспільствах (вертикальні відносини) та у рівноправно-рівнозначних відносинах гілок влади у демократичних суспільствах (горизонтальні відносини), а точніше – до процесів кооперації. Для сучасності характерним є домінування у наукових розробках цього напрямку саме питань горизонтальних відносин. Найбільш відомими є концепції трьох західних мислителів – Т. Парсонса, Н. Лумана і Е. Гелнера.

Т. Парсонс досліджує інституційний аспект соціального, акцентуючи увагу на питанні інтеграції і дезінтеграції соціальних систем. Для Т. Парсонса очевидним є те, що сучасне суспільство складається із чотирьох підсистем: економіка, соціетальне суспільство (основною функцією якого є координація різних елементів суспільства), політика і система «опікування» (основне призначення якої – передача культурних взірців і забезпечення їх

сприйняття) [143, с. 31].

Н. Луман поклав в основу своєї концепції аксіоматичний засновок теорії комунікації і в подальшому відстоював ідею можливості соціальної комунікації завдяки рівноправності її учасників. При цьому він вважав, що у недемократичних суспільствах ця комунікація здійснюється «зверху-вниз», а не в зворотному напрямку [115].

Щодо позиції Е. Геллнера, то йдеться про так звану модульну людину, про здатність людини утворювати різні групи завдяки своїй багатовалентності. «Модульна людина здатна вбудовуватися в ефективні інститути та асоціації, які не обов'язково повинні бути тотальними, ритуально оформленими, пов'язані багатьма нитками що переплітаються з усіма іншими елементами соціального цілого, яке оплутане цими взаємовідносинами... Вона також може залишати ці союзи, якщо вона не згодна з їх політикою, і ніхто не стане звинувачувати її в зраді. Ринкове суспільство живе в умовах не лише мінливих цін, але мінливих союзів і думок» [42, с. 118]. У суспільствах з горизонтальними відносинами розподіл влад є умовою стримувань і противаг. Ця система, в свою чергу, забезпечує одну з гарантій захисту суспільства від влади – у цьому і полягає першопочатково ідея демократії як альтернативи тиранії.

Державна влада є різновидом влади, тому судова влада у свою чергу як різновид державної поєднує в собі три аспекти влади, якими є: директивний, технологічний і комунікативний. Ці три аспекти ми б доповнили ще одним – символічним.

Директивний аспект судової влади передбачає, що судова влада розуміється як одна з форм реального панування, а відтак має матеріальну складову. У контексті опису директивного аспекту судової влади цілком коректним є орієнтація на веберівське розуміння влади як такої. Визначення влади, дане М. Вебером, сьогодні визнається класичним і зводиться до того,

що під владою розуміється будь-яка можливість проводити всередині кожної конкретної соціальної системи волю владних суб'єктів, навіть всупереч опору і незалежно від того, що є засновком цієї влади [26, с. 206]. Цей аспект виявляється у обов'язковості для виконання приписів та розпоряджень судової влади. Особливо яскраво це постає у демократичних спільнотах, в яких держава теж підкоряється приписам судової влади. Після набуття судовим рішенням законної сили, воно повинно бути виконано (або добровільно, або примусово). Для забезпечення виконання приписів судової влади в деяких державах (зокрема в Україні) існує професійна спільнота – судові виконавці, які працюють у Державній виконавчій службі. Стаття 1 Закону України «Про Державну виконавчу службу» зазначає: «Державна виконавча служба входить до системи органів Міністерства юстиції України і здійснює виконання рішень судів, третейських судів та інших органів, а також посадових осіб (далі – рішень) відповідно до законів України. Завданням державної виконавчої служби є своєчасне, повне і неупереджене примусове виконання рішень, передбачених законом».

Таким чином, судова влада здійснює процес підпорядкування суб'єктів та здійснює примус шляхом реалізації рішень судів від імені держави, але у відповідності з інтересами суспільства. Висловлена теза потребує уточнення з позиції повноважень самої судової влади. Йдеться про те, що сама судова влада повинна мати «дозвіл» на такий вид діяльності, тобто мати «мандат». На думку українського правознавця В. Бринцева, такий «мандат» судовій владі може бути наданий лише народом, оскільки тільки «засновником» не тільки самої системи судової влади, але й основ її діяльності є активна частина повнолітніх громадян, що делегували своє право на правотворчість спеціально створеним органам законодавчої влади, а забезпечення режиму законності і вирішення конфліктів – судовій системі» [24, с. 45].

Технологічний аспект судової влади – судова влада в її практичному

вияві представляє собою сукупність специфічних соціальних практик, які роблять можливим її реалізацію в якості елемента суспільного управління і мати статус соціального інституту. Соціальні практики є необхідним елементом буття соціальної реальності, про що говорив Е. Гідденс, вважаючи, що соціальну реальність слід розглядати через призму соціальних практик, які постійно самовідтворюються. «Система — вибудовування за певним взірцем через простір і час соціальних відносин, які розуміються як практики, що відтворюються» [45, с. 501]. Окрім того, соціальна практика «не створюється окремими індивідами (акторами), а лише постійно відтворюється ними в процесі рутинізації. Саме тому, аналіз структуризації соціальних систем передбачає вивчення «способів виробництва і відтворення цих систем — заснованих на осмислених діях акторів, які займають у відношенні одне одного певні позиції і використовують правила і ресурси у різноманітних контекстах діяльності — у процесі взаємодії» [45, с. 69–70].

В українській суспільствознавчій літературі має місце постановка питання про судову владу як соціальний інститут. Йдеться про статтю І. Туркіної «Судова влада як соціальний інститут». У цій статті автор прагнула показати, що ж саме дозволяє виділити судову владу в окремий соціальний інститут. Але, не зважаючи на апелювання І. Туркіної до значного масиву філософсько-соціальної та юридичної літератури, їй не вдалося досягти поставленого завдання, і ця стаття носить характер постановки наукової проблеми, а не її реалізації [203].

На нашу думку, щоб представити судову владу в якості соціального інституту, необхідно враховувати основоположні ідеї щодо соціального інституту як феномена, які були розроблені Е. Гідденсом. Судова влада повною мірою відображає в собі усі риси соціального інституту, виписані Е. Гідденсом. Соціальні інститути — це найбільш чіткі і стабільні риси соціального життя, це практики, які локалізовані у просторі і такі, що

тривають у часі. Тобто, соціальні інститути – це стандартизовані способи поведінки, які відіграють засадничу роль в організації соціуму, оскільки вони забезпечують: просторово-часову неперервність, спадковість і повторюваність повсякденних соціальних практик; постійну зміну стандартів поведінки, в залежності від контексту соціальної повсякденності. Тобто «судова влада – притаманний соціальній природі людині засіб і необхідна умова функціонування високорозвинутої соціальної спільноти... судова влада – інституалізація очікування суспільством того, що соціальним конфліктам, які виникли, та їх розв'язанню у відповідності з законами і на їх основі буде приділена гідна увага» [90, с. 24].

Таким чином, судова влада як соціальний інститут і різновид влади – це особливі суспільні відносини, виникнення і функціонування яких обумовлюється здатністю соціуму, за необхідності, генерувати механізм розв'язання конфліктів на основі норм права.

Якщо «структуральні властивості соціальної системи виступають і як засоби відтворення соціального життя в якості діяльності, яка продовжується, і одночасно, як результати, створювані і відтворювані цією діяльністю» [45, с. 70], то і судова влада має певні форми вияву на історико-культурній площині. Стосовно судової влади, то сучасний російський правознавець виділяє дев'ять історичних форм буття судової влади як соціального інституту (хоча автор і не оговорює, але йдеться лише про європейську культуру та європейську історію становлення соціального інституту судової влади):

перша форма характеризується виділенням із сукупності повноважень глави держави особливого права – розв'язання соціальних конфліктів правового характеру. Початок цього процесу пов'язують з процесом зародження державності. Для цього періоду характерне існування держав з малою кількістю населення та відносною територіальною компактністю. Це

дозволяє главі держави особисто вирішувати спори, використовуючи при цьому усі доступні йому способи управління – адміністративний, судовий і законодавчий;

глава держави делегує здійснення своєї персональної судової функції різним спеціально уповноваженим органам, якими часто є особи його адміністрації. Такий розвиток судово-владних відносин можна пояснити збільшенням обсягу управлінських функцій першої особи в державі. Це започатковує розподіл державних службовців за їх професійними обов'язками, виділення чиновників, які в подальшому будуть спеціалізуватися на вирішенні соціальних конфліктів, які мають правовий характер (професійні коронні суди);

становлення національних систем права і як наслідок – можливість професійних суддів орієнтуватися та спиратися на національні закони і правові прецеденти, а не лише керуватися прямими вказівками глави держави. Ця історична форма буття судової влади здійснювалася на фоні появи у суспільній правосвідомості переконання в тому, що загальновизнані національні закони наділені більшою юридичною силою, аніж мінливі і ситуаційні вказівки і розпорядження глави держави. Спостерігається перехід від публічно-репресивного типу здійснення судової влади монарха (яка стає формальною) до публічно-змагальної форми. Остаточо відбувається виділення суддівської касти, що у подальшому приведе до існування незалежності і самостійності суду;

залучення народу до прийняття судових рішень: поряд із професійними судами коронних суддів з'являються суди шеффенів, суди присяжних. Основна ідея такої буттєвої форми судової влади полягає в тому, що безпосередня участь народу в процесі здійснення правосуддя має гарантувати населенню впевненість в тому, що судові рішення відповідає загальному рівню правосвідомості населення, а також застосування норм права не буде

підмінене свавіллям суддівських чиновників;

поширення державних структур, які спеціалізуються на розв'язанні соціальних конфліктів правового характеру, та виділення цих структур у відносно самостійне від верховної влади соціальне утворення, що тягне за собою відмирання станових судів. Це означає фактичне обмеження прерогатив глави держави у сфері судочинства;

шоста форма характеризується поділом єдиної державної влади на три гілки та подальшим оформлення самостійності і незалежності кожної із них. Судова влада суду визнається і провладною елітою, і більшою частиною населення, а відтак наділяється повноваженням розв'язання усіх без винятків конфліктних ситуацій у суспільстві;

створюються органи судового самоуправління, які наділяються реальними повноваженнями у сферах кадрового і матеріально-технічного забезпечення судів. Апарат судової влади трансформується у самодостатню соціальну підсистему. В механізмі конкретної держави визначається роль і значення судової влади;

для восьмої форми історичної буттєвості судової влади характерна інкорпорація у національні правові системи загальновизнаних принципів і норм, положень міжнародних угод, а також визнання їх пріоритетності над пріоритетами національної правової системи;

створення наднаціональних судових інстанцій, які визнаються гарантом відповідності національних правових систем загальновизнаним світовим стандартам у сфері правосуддя – дев'ята форма. Ця форма також характеризується і початковими процесами консолідації органів судової спільноти різних країн [90, с. 28–32].

Слід зауважити, що останні дві буттєві форми судової влади стали можливими під впливом процесів глобалізації. Процес та форми глобалізації щодо судової влади будуть нами розглянути у третьому розділі дослідження.

Таким чином, технологічний момент судової влади виражається у її організаційно-впорядковуючому началі, конкретним виразом якого є існування судової влади як соціального інституту. Судова влада як соціальний інститут функціонує за таких умов:

1) впровадження відповідних норм, розпоряджень і приписів, які регулюють поведінку індивіда у межах цього інституту. Йдеться про статусно-ролеві алгоритми поведінки, які зумовлюються поділом праці у структурі самого інституту судової влади (представники та носії судової влади) та осіб, які втягуються в орбіту дії цього соціального інституту. Також слід зауважити, що сьогодні судова влада як соціальний інститут вирізняється системою професійно-службового підпорядкування, субординаційно-ієрархічних позицій тощо;

2) вона повинна бути інтегрована у політичну, соціальну, ідеологічну, ціннісну структури суспільства. Це означає, що ціннісно-ідеологічні настанови судової влади повинні відповідати загальноприйнятим суспільним цінностям, що забезпечить їй легітимність;

3) наявність матеріальної бази є необхідною умовою для функціонування будь-якого соціального інституту. До елементів матеріальної бази можна віднести: матеріальні засоби, ресурси, установи. Судова влада як соціальний інститут не діє латентно – вона розповсюджена серед членів суспільства, тому що індивіди використовують правила і ресурси судової влади як структури і відтворюють її.

Комунікативний аспект надає можливість судовій владі за допомогою спеціальної мови бути зрозумілим усім суб'єктам державно-правових відносин. Судова влада є засобом «загального зв'язку (комунікації), який виникає між високорозвинутими людьми у процесі розв'язання певних категорій соціальних конфліктів», вона є «символічним посередником», який забезпечує виконання взаємних для громадян і держави зобов'язань на основі

норм права» [90, с. 24].

Комунікація як одна з форм інформаційного обміну необхідна для будь-якого процесу суспільного управління, і вона пов'язана із накопиченням, збором, поширенням інформації, що у кінцевому результаті має діяти на населення з метою досягнення поставленої мети. Але в реальності ми стикаємося з явищем асиметрії у владі (у судовій в тому числі): асиметрія відображає особливість владної комунікації, суб'єкти якої здійснюють акти веління та акти підпорядкування. Саме тому судово-владні відносини можлива лише тоді, «коли за велінням, яке владарюючий адресує підвладному, слідує реальне підпорядкування поведінки підвладного цьому велінню. Якщо такого контакту немає, то публічно-владні відносини на практиці не можуть відбутися, вони повисають у повітрі, а сама публічна влада перетворюється у привид» [119, с. 38]. Це зауваження відомого російського правознавця Л. Мамута відображає сутність комунікативної теорії влади, яка є однією з найбільш авторитетних у західній суспільствознавчій думці (Т. Парсонс, Х. Аренд, Ю. Хабермас, Н. Луман, Е. Гідденс, Т. Болл та ін.).

Попри усі декларативні заяви державної влади, судова влада як і будь-який інший різновид цієї влади, не завжди здійснює адекватний обмін інформацією з суспільством і не завжди цей обмін є адекватний інтересам і потребам різних груп суспільства. Тому маємо справу з явищами, які мають форму комунікації, але не є такими в силу свого особливого змістовного наповнення:

1) квазікомунікація – така спроба організації діалогу, яка не приводить до адекватного сприйняття та інтерпретації дій влади;

2) псевдокомунікація – діалог між тими, хто управляє, і тими, ким управляють, підміняється ритуальними діями, на меті і не було досягнення взаєморозуміння;

3) лжекомунікація – використання маніпулятивних технологій, з метою формування громадської думки щодо влади.

На думку А. Кривця, вказані «негативні форми комунікації», які використовуються судовою владою, призводять до культивування і поширення у суспільстві кодів і символів, які лише унеможлиблюють конструктивний діалог між сторонами [107, с. 227]. Таким чином, судова влада на сучасному етапі втягнута в інформаційний простір, який стрімко розвивається, а тому його ознаками є: здатність радикально змінювати суспільні зв'язки, модифікувати інформаційний обмін, ступінь відкритості, якість і кількість діалогових форм взаємодії суб'єктів комунікації і різних соціальних структур. Комунікативний аспект судової влади цілком відповідає вимогам сучасності. Сучасне суспільство глибоко інформатизоване не у технічному сенсі, а саме у соціальному: вичерпна і достовірна інформація стає основою прийняття рішень у всіх сферах суспільного життя. Саме тому максимально повне і достовірне знання суспільства про самого себе стає основним вектором розвитку сучасного людства. «Інформаційні аргументи» як «пряма вимога максимально повної, достовірної і не цензурованої інформації» особливо помітні у сфері судової влади, оскільки потенціал її інформативних можливостей великий та унікальний. Також значну роль тут відіграє і розширення політичної влади демократичного суб'єкта, що приводить до виникнення нового і неоднозначного явища – «надмірного» впливу громадської думки і політичного життя на усі сфери життя суспільства [152].

Як прикладне явище комунікацію у сфері судової влади на прикладі кримінального судочинства розуміють сучасні вітчизняні вчені В. Сухонос та О. Звірко. Вони підтримують думку А. Полякова про те, що становлення і розвиток інституту судової промови сторін (судових дебатів) дозволяє поглянути на комунікацію у кримінально-процесуальному праві як на чинник

формування правосвідомості соціуму в конкретний історичний відрізок часу з урахуванням правових відносин, політичних і економічних змін, а також правових потреб [145, с. 138–204].

Тому зміст поняття судових дебатів у кримінальному судочинстві є чітко структурованим і спеціально-організованим публічним обміном між сторонами щодо висунутого обвинувачення та аргументів на користь підзахисного [193]. У цілому, приймаючи положення вказаної наукової статті, не можна погодитися з авторською позицією щодо політичної заангажованості прокурора, що вказує на їх етатистські позиції «У своїй промові прокурор повинен сформулювати ті політичні (виділено нами – О.К.) та правові положення, що визначають його позицію в справі» [193].

З точки зору представників популярної сьогодні концепції лібералізму прогрес суспільства значною мірою залежить від утвердження діалогічної моделі комунікації, заснованої на взаєморозумінні і партнерстві між державною владою і громадянами. Комунікація як діалог здатна сприяти зародженню, підтримці і розвитку цивілізованих форм існування соціальної спільноти. Впровадження такої форми комунікації у сфері судової влади забезпечить збереження демократичного устрою. Це означає, що держава рельєфно відділяється від громадянського суспільства, наявними є велика кількість каналів представництва і судового контролю за владою. Діалогічна форма комунікації у судовій владі протистоїть діалогу як спілкуванню ведучих і ведомих, лідерів і мас. В останньому випадку ми маємо діалог за формою, але монолог влади за змістом, оскільки визнається лише один вид зворотного зв'язку – звіт виконавців перед адміністративною системою влади.

Інший зріз комунікативного аспекту судової влади пов'язаний зі способом досягнення основної мети – підштовхнути сторони, які конфліктують, вступити в переговори, зрозуміти одне одного і прийняти

прийнятне для усіх рішень.

Особливо значення комунікативний аспект судової влади набуває сьогодні у контексті сучасних соціокультурних реалій: необхідне утвердження діалогічної моделі комунікації, яка заснована на партнерстві та взаєморозумінні між владою і громадянами. Комунікація як діалог сприяє зародженню, підтримці і розвитку цивілізованих форм існування соціуму, вирішенню конфліктів, підтримці стабільності. Такий суспільний порядок передбачає наявність багатьох центрів прийняття рішень, відділення держави від громадянського суспільства і здійснення судового контролю над владою.

Символічний аспект судової влади виявляється насамперед в тому, що як і будь-яка влада, судова влада є символічним посередником (перефразовуючи відомий вислів Т. Парсонса), який схожий з грошима, які самі по собі «нічого не варті» (worthless), але приймаються в очікуванні, тому що пізніше можуть «касируватися» саме для активізації зобов'язань, які зв'язують.

Але ми більше уваги приділимо символічності судової влади через призму розгляду тих символів, які притаманні саме їй. До сьогодні питання символічного характеру судової влади ще не набуло достатнього опрацювання з теоретичних позицій. На нашу думку, одним із основних акцентів сучасної філософсько-правової науки як раз і є спроба застосування семіотичних прийомів до дослідження правових явищ. Серед вітчизняних філософів права питанням семіотичності правових явищ приділяють увагу О. Балинська, В. Вовк, О. Мережко, О. Павлишин.

Символічність судової влади детермінується тривалою національною традицією, є результатами спонтанного формування у процесі життєдіяльності кожної спільноти, а також є «рукотворними» – створюються і цілеспрямовано впроваджуються у життя наділеними такими повноваженнями суб'єктами державного управління. Щодо останніх, то тут

варто пригадати думку К. Гаджієва про те, що на поведінку людей набагато більше можуть вплинути не так дії уряду, політичних партій і діячів, як панівна у суспільстві система символіки, що орієнтує людей на конкретний тип соціальних відносин [39, с. 521]. Схожої думки дотримується і вітчизняний філософ права О. Балинська, яка досліджує семіотичні аспекти права. Зокрема, вона детально опрацьовує питання взаємного впливу правових знаків і правової реальності, використовуючи в якості ілюстрацій до теоретичних положень матеріалу, який стосується судової влади і судочинства [12].

Філософська література дає нам велику кількість концепцій символу та їх класифікації. Але перш ніж перейти до характеристики символів судової влади, необхідно зробити зауваження щодо нашого розуміння поняття «символ». У межах роботи символ буде нами розумітися у широкому сенсі слова, тобто ми не будемо віддеференційовувати поняття «символ» і «знак».

На нашу думку найбільш вдалу класифікацію символів запропонували Л. Уваров і Г. Субач [203, с. 20–23], яку ми і використаємо для класифікування символів судової влади. Усі символи судової влади можна поділити на два типи – виразно-інформативні (з превалюючим аксіологічним відтінком) і відображувально-інформативні (з превалюванням пізнавального компонента).

У виразно-інформативних символах переважає чуттєвий компонент, тому вони безпосередньо впливають на емоційне сприйняття. Зазвичай такі символи створюються людьми для виразу правових ідей, уявлень та ідеалів та виклику правових емоцій і почуттів й переживань. Тому такі символи ще називаються не дискурсивними, оскільки вони не наділені здатністю наукового передбачення. Не дискурсивні або виразно-інформативні символи судової влади здатні впливати на людину через посередництво чуттєвого образу в доступній яскравій формі. До першої групи символів судової влади

можна віднести:

а) символи, направлені на чуттєву сферу індивіда, – невербальні явища: зображення, предмети. Наприклад, державна символіка, суддівська мантія, печатки та бланки судових установ, різні види нормативних актів, підписи посадових осіб або громадянина на офіційному документі;

б) символізація поведінкових актів, зокрема жести і пози тіла. Найбільш цікавою з точки зору нашого дослідження є така поза як сидіння. Суддя або судді – єдині, хто під час розгляду справи мають право сидіти. І можна погодитися з тим, що «суддя, який під час процесу сидить по можливості нерухомо, а потім раптово встає для виголошення вироку, найяскравіше виражає» [30, с. 153] свою владу і значимість;

в) слова і словесні формули, які мають умовне значення;

г) звуки та музичні образи (звучання державного гімну).

Символи другого типу характеризуються домінуванням раціонально-пізнавального компоненту, тому їх ще називають дискурсивними символами. До таких символів слід віднести:

а) слова і речення природної мови, але як таких, що розвиваються у межах наукових формулювань, а тому вони максимально позбавлені чуттєвих асоціацій – юридичні категорії і поняття;

б) штучно створені поняття і терміни для позначення явищ правової реальності, зокрема лексика суддівських засідань;

в) слова і словесні формули, які мають умовне значення – присяга, декларація тощо.

Сучасне чинне позитивне законодавство, прагнучи охопити своєю регламентацією усі сфери людської життєдіяльності, не обійшло стороною і регламентування основних символів, які характерні для судової влади. Більше того, на законодавчому рівні встановлюється, який предмет є саме символом судової влади. Аналіз основних нормативно-правових актів, які

регламентують функціонування судової влади пострадянських країн показав, що приблизно одні і ті ж предмети затверджуються символами судової влади: державний герб, суддівська мантия, посадовий знак судді, посвідчення судді і судового засідателя, присяга судді і судового засідателя (стаття 21 Федерального закону від 26 червня 1992 року № 3132-1), Закон РФ «Про статус суддів Російської Федерації»; Закон Латвійської Республіки «про судову владу» від 15 грудня 1992 року). Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (редакція від 01.12.2012) статтею 16 передбачає, що «1. Символами судової влади є державні символи України – Державний Герб України і Державний Прапор України. 2. Суддя здійснює правосуддя в мантиї та з нагрудним знаком. Зразки мантиї та нагрудного знака затверджуються Радою суддів України».

Законом Латвійської республіки «О судебной власти» від 15 грудня 1992 року та зі змінами від 16 грудня 1993 року у ст. 68 чітко прописувалася формула присяги судді: «Я,... приймаючи на себе обов'язок судді, усвідомивши покладену на мене відповідальність, урочисто присягаю бути чесним і справедливим, відданим Латвійській Республіці, завжди намагатися встановлювати істину, ніколи не зраджувати їй, здійснювати правосуддя у строгій відповідності з Конституцією і законами Латвійської Республіки».

Мантия, в широкому сенсі слова, є урочисто-ритуальним одягом, основне призначення якого полягає у здійсненні у ньому певної церемонії. Слово «мантия» походить від грецького *mantion*, що означає широкий, довгий одяг, який вдягається поверх іншого одягу і є атрибутом царської влади. Одягання цього одягу символізує духовний перехід у стан ритуалу: одягнувши мантию, суддя таким чином залишає мирське плаття для мирських справ і присвячує себе лише розгляду справи. «Судді до цього часу уходять із «повсякденного життя, перш ніж приступити до відправлення правосуддя. Вони одягаються в мантиї...», – стверджує Й. Хейзинга [219, с. 94].

З давніх часів судді багатьох країн вдягають мантиї, оскільки вона означає, що судді, відправляючи правосуддя безпристрасні, незалежні, жодній із сторін не надають перевагу і діють тільки у межах закону. Окрім того, мантия є свідченням особливого соціального статусу особи. Мантию не дозволяється одягати особам, які не пройшли кваліфікаційних випробувань та не мають офіційного підтвердження приналежності до суддівського співтовариства.

Для України питання суддівської мантиї виявилися надзвичайно актуальними. Зокрема йдеться про полеміку, яка розгорнулася навколо кольору суддівських мантий у 2011 році. Рада суддів України прийняла рішення звернути увагу ВАСУ і ВССЦКС на те, що символи суддівської влади в Україні повинні бути єдиними. Приводом для такого рішення послужило те, що мантиї суддів ВАСУ синього, а не чорного кольору; судді ж ВССЦКС замовили собі мантиї малинового кольору, що суперечить опису мантиї судді загальної юрисдикції (Рішення ССУ від 16 травня 2003 року) [117]. Цікавим документом, з цієї точки зору, є постанова Президії Верховної Ради України «Про описи і зразки мантиї та службового обмундирування суддів України» з додатком від 15. 11. 1993. Зокрема, «мантия суддів України виготовляється з тонкої шерстяної тканини чорного кольору без підкладки, силует трапецеподібний, довгий рукав напівреглан з оздоблювальною атласною смужкою чорного кольору завширшки 2 сантиметри знизу, застібка на три гудзики. По горловині і краю борту оздоблювальна атласна смужка чорного кольору завширшки 5 сантиметрів. Довжина мантиї має бути такою, щоб відстань від підлоги до нижнього краю мантиї становила 28 сантиметрів».

Для світової суддівської практики зміни у суддівських мантиях швидше виняток, аніж закономірність. Традиційно для багатьох держав Західної Європи існують мантиї двох кольорів: чорного (їх носять судді нижчих судових інстанцій) і червоного (для суддів вищих суддівських інстанцій).

Крим цього в окремих державах існують свої додаткові символи, які разом з мантиєю і створюють єдиний символ суддівської влади: у Великобританії мантия доповнюється перуками (до 2008 року обов'язкові для усіх суддів, після 2008 – тільки для суддів, які розглядають кримінальні справи або у особливих урочистих випадках), У Німеччині – обов'язковим є оксамитовий кант на мантиї, у Франції – шарф з оторочкою із білого хутра. Суддівський одяг африканських держав залежить від того чиєю колонією була конкретна країна (переважно, англійський або французький варіанти), а у державах Латинської Америки взагалі не використовується спеціальний одяг для суддів [193]. Цікавим також є той факт, що у Грузії судді усіх інстанцій стали носити мантиї чорного кольору лише з 1 січня 2012 року (до цього чорні мантиї носили лише судді Верховного Суду. Мантиї нового взірця у Грузії повинні бути чорного кольору, прямого силуету, на 20 см над підлогою, мати комір-стійку і накладний комірець білого кольору, оформлений червоним кантом. Мантия повинна застігатися на потайний гудзик, тканина для мантиї повинна мати такий склад: 63% поліестера, 32% віскози, 5% лайкри [186].

На нашу думку, усі символи судової влади можна ще поділити на дві групи, поклавши в основу цієї класифікації походження кожного конкретного символу: символи природні і символи штучні. До природних символів судової влади відносяться ті символи, які формуються та остаточно оформлюються у глибинах певної соціальної групи, народу і мають усі характеристики традиції, але при цьому вони мають бути санкціоновані державою. Наприклад, суддівська перука в Англії. Культурно-історичні детермінанти визнання перуки одним із символів судової влади в Англії були досліджені відомим філософом ХХ ст. Й. Хейзингою. «Чи досліджувався цей костюм англійських законників з точки зору його етнологічного значення? Мені здається, що зв'язок з модою на перуки у XVII і XVIII століттях відіграє тут лише другорядну роль. По суті, wig [перука] продовжує собою

давню відмітну ознаку англійських знавців права, а саме coif, першопочатково – білу щільнооблягаючу шапочку, яка до цього часу представлена білою канвою підкладки перуки нинішнього судді в Англії. Але і сама суддівська перука є чимось більше, аніж реліктом попереднього церемоніального одягу» [219, с. 94–95]

Штучні за походженням символи судової влади – створюються або державою, або державними органами для формалізації державно-владних повелінь і надання їм наглядності і переконливості: державні герб і гімн, дизайн знаків відзнаки суддів. (Постанова Президії Верховної Ради України від 15.11.1993 року № 3592-12): «Нагрудний знак судді України виготовляється з металу сірого кольору. В центрі знака розміщений радіальноорієнтований чотирикутник з круглою накладною сферичною поверхнею із зображенням терез, покритим блакитною емаллю. Чотирикутник обрамлений вінком з оливкових гілок, у верхній частині якого знаходиться тризуб з жовтого металу. В нижній частині вінка розміщена двоколірна стрічка-бант жовтого і блакитного кольору, виготовлена з емалі. Кріплення знака гвинтове. Діаметр – 50 міліметрів. Товщина з накладними елементами 5 міліметрів. Знак має чотиризначний номер. Знак носять на мантиї та на костюмі»), печатки судової установи тощо.

Висновки до розділу 1

Однією із умов комфортного буття людини у світі є не лише отримані нею знання про середовище свого перебування, але й ефективне використання цих знань в практичному житті. Особливу роль при цьому виконують знання про соціум, що зумовлюється самою специфікою його функціонування (конкретизація чого відбувається у кожному реальному

соціальному феномені). Актуалізація сьогодні широкого спектру проблем, які є в сучасному українському соціумі (зокрема і проблема судової влади), потребує пошуку нових підходів до осягнення цієї сфери об'єктивної реальності, формує нові світоглядні установки, певним чином коректує методологію соціального пізнання.

Проведений джерелознавчий огляд засвідчує той факт, що, поза сумнівом, західна і вітчизняна наукова література багата як загальними, так і конкретними дослідженнями у галузі судової влади. На вітчизняних наукових теренах XIX-XXI століть відбувався нерівномірний розвиток вчень про розподіл влади та сутність судової влади як гілки єдиної державної влади, що значною мірою обумовлювалося ідеологічними причинами. Пожвавлення суто юридичного, а пізніше і філософсько-правового інтересу до проблем судової влади спостерігається з останньої третини XX століття, особливо після проголошення незалежності України та прийняття Конституції України. Утворення незалежних пострадянських країн зумовило і становлення нових напрямів у правовій науці, формування і функціонування якої відбувається на новій методологічній основі.

Вітчизняна правова думка представлена значними доробками з питань позитивістського дослідження судової влади, але на сьогодні поки що ще не існує комплексних монографічних досліджень судової влади у розрізі філософсько-правового знання. Сучасна методологічна ситуація вимагає суттєвого розширення проблемного поля філософії права, і саме тому некоректним сьогодні є дослідження судової влади лише як позитивного правового явища, оскільки вона детермінується конкретним соціокультурним контекстом.

Проблеми пізнання права, якості та істинності правових знань були, є і будуть вічними питаннями правознавства. Розвиток правознавчого знання передбачає продукування науковою спільною нових моделей відповідей на

«вічні» запитання що є право?, яка його сутність і призначення?, за допомогою наявних, прогнозованих методів і прийомів. Розмаїття методологічних підходів, сформоване за рахунок власне правознавчих зусиль і залучення з інших наук, дозволяє розглядати право як об'єкт пізнання з різних сторін, адже ні у кого не викликає сумніву теза про багатомірність, багатоаспектність і взаємнічність феномена права. Розглянутий нами соціокультурний підхід до аналізу права не є механічним поєднанням соціологічного і культурологічного підходів, а є самостійним, самодостатнім пізнавально-методологічним інструментом, за допомогою якого одержуються нові знання про право та формується особливий тип праворозуміння. Таким чином, соціокультурний аналіз правових та політико-правових явищ (до яких відноситься і судова влада) є міждисплінарним за своєю суттю, оскільки він передбачає дослідження вказаних об'єктів за рахунок введення уявлень про соціокультурне системне ціле, розглядає їх в контексті соціокультурних змін. Чому саме соціокультурний контекст розгляду феномена судової влади? Тому, що соціокультурна реальність багатоліка і різноманітна, це розмаїття забезпечується варіативністю дій людини з метою забезпечення своїх інтересів. Мінлива соціокультурна реальність вимагає зміни змісту відносин, характеру взаємодії між людьми і механізмів їх регламентації. Це відбувається в силу того, що соціокультурна реальність є своєрідним трансмітером, здатним збуджувати та активізувати усі людські суб'єктивні властивості. Це процес взаємодії людини з культурним середовищем і впливу цього середовища на людину. Людина сама створює соціокультурне середовище, і як результат – породжує багатоманітність правової реальності.

Використання соціокультурного підходу в межах нашого дослідження доводить, що судова влада як соціокультурний феномен є елементом культури, який має потужний інформаційний потенціал не лише щодо

політико-правових процесів у суспільстві, але і щодо соціокультурних процесів загалом як в межах окремого суспільства, так і на геокультурному рівні.

Судова влада як соціокультурний феномен притаманна соціальній природі людини і є засобом, і необхідною умовою функціонування розвинутої соціальної спільноти, оскільки є інституалізацією очікування суспільством того, що їх розв'язання соціальних конфліктів відбуватиметься у відповідності із правом та законами.

Виявлення соціокультурних аспектів судової влади можливо лише на мета-теоретичному рівні. Цей рівень дозволить виявити та окреслити межі наявних та прогнозованих потреб соціуму, віднайти критерії та обмеження того балансу інтересів особистості, суспільства і держави, котрий врешті-решт визначив би стратегію можливостей судової влади.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ ЯК КОНКРЕТИЗАЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО КОНТЕКСТУ

2.1. Особливості розуміння феномена судової влади в контексті класичної філософсько-правової парадигми.

Судова влада стала предметом теоретичного дослідження в межах теорії розподілу влад. Формування теорії розподілу влади, в якій особливо значне місце займає судова влада, відбувалося в межах класичного типу раціональності, яка в свою чергу заснована на аксіомі «Реальність існує сама по собі». Цей постулат, покладений в основу класичних філософсько-правових концепцій, вимагав визнання реальності та усіх її виявів поза контекстом людського відношення до неї. Ця парадигма, сягаючи своїм корінням античності, і сьогодні є ефективною, оскільки є одним із способів людського осмислення себе та світу.

Як вказує Р. Ігонін, перші «паростки» диверсифікованого розуміння влади «пробилися на теренах Близького Сходу, а шлях до раціонального осмислення ідеї функціонального поділу державної влади на більш-менш системному рівні тарувався у працях античних авторів Греції та Риму» [76, с. 168], а відтак і теорія обґрунтування необхідності виділення судової влади у самостійну та незалежну. Саме тоді вперше і було виділено декілька обов'язкових ознак цієї теорії – існують відносно самостійні елементи держави, на які покладено виконання функцій, притаманних лише їм, а зміст цих елементів визначається особливостями суспільства. Наукова література пропонує триетапну періодизацію генези судової влади: античний, класичний та американський [1, с. 14]:

- античний період (Платон, Арістотель, Полібій) розмірковували про правильне розмежування основних функцій держави. Зокрема, Арістотель у своїй «Політиці» функцію держави над контролем виконання рішень називає судовою владою [8];

- в межах класичного періоду (Дж. Локк, Ш. Л. Монтеск'є, Д. Лільберн, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, Г. В. Гегель, Д. Харингтон) сформувалася класична модель розподілу влади, в якій особливе місце відводилося судовій владі. Ця модель передбачала, що кожна із трьох частин влади (законодавча, виконавча і судова) повинна ділити певну долю влади з іншими її частинами, знижуючи таким чином можливість домінування будь-якої із них [72, с. 181–184].

Уся класична філософсько-правова та суспільно-політична думки спирались на віру в силу розуму і визнавала визначальним моментом дійсності граничні абсолютні сутності, що цілком відповідало канонам класичного типу раціональності. Для класичного типу раціональності притаманна наявність у ній низки базових уявлень, серед яких найбільш значимими є: монологізм мислення, автономність суб'єкта, розуміння знання як уявлення, впевненість в існування єдиної істини, об'єктивізм і фундаменталізм. Усі вказані риси класичного типу раціональності здатні реалізовуватися в класичних концепціях права: позитивістській та природно-правовій. Історичною ареною формування теорії розподілу влад стали XVII-XVIII століття. Природно-правові доктрини XVII ст. акцентували увагу на онтологічному статусі права, розглядаючи його в якості об'єктивної реальності. Для модерної суспільно-правової думки характерне тісне переплетіння з соціальною і спостерігається заперечення будь-якої форми ідеократичної побудови суспільства, монополізації влади однією особою або політичним інститутом. У цілому такий методологічний посыл робить можливим тезу про існування ідеального права, досконалого закону, втілення якого в реальне життя дозволить вирішити всі проблеми соціального буття.

Доробки європейських філософів корелювалися з формуванням юридичного світогляду нового суспільного класу. Ми стикаємося з своєрідною формою тотального «юридизму», який розуміє право, закон як універсальні інструмент, за допомогою якого можна вирішити економічні, політичні і соціальні проблеми [115]. Зосередження уваги мислителями XVII ст. на проблемах влади було цілком закономірним процесом осмислення соціокультурних реалій, в межах яких вони жили. Тому для нового часу характерним є відділення від віри інших форм суспільної свідомості: науки, політики, права, педагогіки та ін. Природа, особистість (суб'єкт) і культура обумовлюють та завершують одне одного. Людина стає вільною і може користуватися своєю владою, на власний розсуд. «Людина Нового часу не підготовлена до дивовижного зльоту своєї влади. Не існує ще продуманої й дієвої етики користування владою...» [233]. Політико-правові цінності, закладені у Новий час та епоху Просвітництва – розподіл влади, парламентаризм – збережені в межах сучасної європейської політичної і правової культури [11, с. 8].

Теоретичні правові побудови класиків безпосередньо пов'язані з класичним раціоналізмом, який передбачав, що пізнання соціальних явищ, у тому числі і явищ правового характеру, повинне відповідати ідеалам і нормам природознавства, використовувати його методи, максимально виключити суб'єктивний момент у процесі пізнання. В цілому така методологічна настанова привела до нівелювання індивідуального аспекту соціальної реальності. Абсолютизація соціальної об'єктивності, з одного боку, і недооцінка суб'єктивного фактора в суспільному житті, з іншого, призвела до розуміння соціального буття як «голої абстракції».

Для цього періоду розвитку філософсько-правової думки характерними є пошуки шляхів побудови ідеальної держави, в межах якої першопочатково і виникла ідея «судової влади». На формування вчення про «судову владу»

вплинули ідеї гуманізму і Відродження, але з потребою у новому визначенні місця людини в державі. Іманентна суперечливість інтересів держави і людини логічно потребувала ідею про посередника, який не лише був би здатним вирішувати цю суперечність, але і, використавши владу, примусити до їх взаємної поваги та згоди [35]. Обравши за точку опори ідеї народного суверенітету та суспільного договору, «новатори» (зокрема Дж. Локк) висунули ідею морального та громадянського супротиву діям влади.

Ще один представник новочасової правової думки, автор десятків памфлетів Джон Лільберн одним із перших вимагав розподілу гілок влади з метою гарантії законності і попередження можливих зловживань у державі. Політичні погляди Д. Лільберн як представника руху левелерів (радикальної політичної партії 40-рр. XVII ст.) стали основою для розвитку теорії демократизму. Значна кількість його ідей (поряд з ідеєю розподілу влади) в подальшому знайшли розвиток і свій класичний вираз у багачисельних деклараціях і конституціях: ідея народного суверенітету, яка визнає народ джерелом будь-якої влади; теорія природного права і суспільного договору; необхідність писаної конституції; ідея невідчужуваних прав і загального виборчого права; республіканська форма правління та ін. Ідеї, висловлені Д. Лільберном пізніше одержали назву «лібералізм» і вплинули на політико-правові концепції таких його сучасників, як: Томаса Гоббса, Джеймса Харингтона і Джона Локка.

Одним із яскравих представників «піонерського руху» у дослідженні феномена судової влади був відомий англійський філософ Томас Гоббс. Томас Гоббс, один із найяскравіших представників школи природного права XVII ст., послідовно відстоював положення теорії природного права особливо в частині первинності прав індивіда щодо держави. Разом з тим, Т. Гоббс був апологетом абсолютної влади суверена. «При тих відмінностях, які є між окремими людьми, тільки накази держави можуть встановити, що є

безпристрасність, справедливість і добродійність, і зробити усі ці правила поведінки обов'язковими, і лише держава може встановити покарання за їх порушення» [46, с. 207].

Т. Гоббса можна віднести до тих небагатьох великих мислителів, хто розробив завершене вчення, яке системно охоплює практично весь комплекс суспільно-правового життя: людину, суспільство, право, державу. Як продукт свого часу, концепція Т. Гоббса розглядала ці питання з субстанційно-метафізичних позицій. Ідеї Томаса Гоббса, незважаючи на свій трьохсотлітній вік, зберігають свіжість, оригінальність та значущість і сьогодні. Можна навіть констатувати своєрідний ренесанс ідей Т. Гоббса у другій половині XX - початку XXI століть. І це при тому, що оцінки теоретичної спадщини Т. Гоббса були діаметрально протилежними. Зокрема, сучасники вважали його творцем засад лібералізму і демократії, а Х. Аренд у XX ст. стверджувала, що Т. Гоббс був предтечою сучасного тоталітаризму.

У чому ж «вічність» ідей Т. Гоббса? Відповідь на поставлене питання, на нашу думку, потребує залучення в орбіту дослідження не лише текстів оригінальних творів мислителя, але і соціокультурного контексту формування його основних ідей – культури Нового часу як горнила сучасної європейської культури. Можливо, причиною особливої значимості ідей Т. Гоббса для сьогодення є те, що так само як і XVII, XXI століття прагне утвердити дуалізм права і закону, права і держави. Хоча слід зауважити, що соціокультурні контексти двох епох принципово різні, але спільним залишається прагнення розуміти право як вічну незмінну цінність, яка лежить в основі законодавства, яке в свою чергу є похідним від держави. Постать Томаса Гоббса в історії філософсько-правової думки є багатомірною і ніяким чином не може вміститися у шаблонно-посібникові кліше, якими щедро обдаровують геніальних мислителів дуже часто зовсім не геніальні їх інтерпретатори.

Т. Гоббс – представник англійського емпіризму, представник теорії природного права, прихильник теорії суспільного договору, мізантроп, переконаний у злій природі людини, фанатик державної влади та ін., це далеко не повний перелік ярликів, яким таврується цей мислитель. Дослідження кінця ХХ - початку ХХІ століть показали, що «вся конструкція Т. Гоббса ніби вібрує, але вібрує підспудно. На поверхні – чіткі, чисті конструкції, задумані як торжество послідовності і невблаганної логіки. Глибше – навіть не протиріччя, а саме поле питань, які залишаються без відповіді» [209, с. 120]. Все зауважене зближує манеру міркування Т. Гоббса з Н. Макіавеллі.

Осмислення Т. Гоббсом специфіки судової влади відбувалося у межах його пояснення механізму формування європейської держави Нового часу (національної держави), що тягло за собою появу нової техніки влади, а відтак і зміни статусу самої влади. Звичайно, Т. Гоббс не був самотнім у розробці цього напряму соціальної філософії, значною мірою у своїх дослідженнях він спирався на ідеї Н. Макіавеллі і Ж. Бодена. Також схожість поглядів Т. Гоббса з поглядами Дж. Локка ми віднаходимо і у тезі про те, що ідея судової влади може бути предметом дослідження та опису в її субстанційно-метафізичному аспекті. Пізніше ідеї Т. Гоббса щодо діяльності суду, судової влади як способу і засобу вирішення соціальних конфліктів, як інструменту регулювання суспільних відносин будуть підхоплені і розвинуті Ш.-Л. Монтеск'є, І. Кантом, В. Гегелем. Томасу Гоббсу належить першість у чіткому визначенні особливого значення судової діяльності в державі [46]. Сучасний український філософ А. Яценко доводить, що саме в праці «Левіафан або матерія, форма і влада держави церковної і громадянської» було покладено початок розробці теорії розподілу влад [233].

Т. Гоббс чітко прописує те, кому належить судова влада і право вирішувати спори. Відстоюючи позиції договірної теорії, Т. Гоббс з

необхідністю приходиться до висновку: судова влада належить суверенові, оскільки «...складовою частиною верховної влади є право юрисдикції, тобто право розгляду і вирішення усіх спорів, які можуть виникнути щодо закону ... або щодо того чи іншого факту, оскільки без вирішення спорів не може бути захисту підданого від образ з боку іншого» [46, с. 139]. Сутність державної влади (влади суверена) зводиться до шести її основних функцій:

- каральна функція;
- для захисту від зовнішніх потрібна військова влада, яка мечем війни відбиває посягання ворогів;
- судова влада верховної влади полягає у розгляді різних спорів між громадянами;
- на законодавчу владу покладається відповідальність за усунення можливостей непорозумінь, породжених різними думками, за допомогою яernih правил. Адже: «Прямий обов'язок того, хто має верховну владу, встановлювати та обнародувати загальні для усіх громадян правила, із яких кожний міг би дізнатися, що його, а що чуже, що правильно, а що неправильно, що морально, а що аморально, що добре, а що погано»;
- верховній владі належить право призначення всіх підлеглих виконавців її наказів;
- верховна влада має право на цензуру думок.

У межах цієї роботи нас найбільше цікавить зміст першої функції верховної влади. Суверен тримає у своїх руках «меч справедливості», за допомогою якого він усуває для кожного необхідність і право захищати себе власними силами і засобами. Під «мечем справедливості» Т. Гоббс розуміє можливість покарання підданих за умови несупротиву останніх, і саме володіння сувереном цим «мечем справедливості» і наділяє його верховною владою. Суверен як такий, що має право карати, повинен на власний розсуд вирішувати питання про правильність застосування цього покарання.

Суверен як верховна влада повинен враховувати ряд обставин при визначенні покарання злочинцю: характер причин, які призвели до злочину; здатність злочину бути заразним для інших людей і впливати на їх поведінку; небезпечність наслідків злочину; особливості місця і часу скоєння злочину, а також особливості осіб-злочинців. При цьому більш жорстокого покарання заслуговують ті, хто висловлює відкрите презирство до закону. Якщо чийсь злочин виявився наслідком заблудження щодо законності своїх дій, то винний заслуговує більш поблажливого відношення з боку судді, аніж той, хто діяв з явним усвідомленням протиправності свого вчинку. Ті, чиї вчинки скоєні зі сліпої віри у авторитети, заслуговують більш м'яких покарань, аніж ті, хто керувався лише своїми міркуваннями. Для злочинів, скоєних у стані афекту, пом'якшуючою обставиною є загальна недосконалість людської природи. Натомість, заздалегідь обдуманий намір скоїти протизаконну дію усугубляє провину злочинця.

На думку Т. Гоббса, право карати тих, хто скоїв злочин, сягає своїм корінням часу виходу людства з природного стану: в момент утворення держави, кожна особа добровільно і свідомо відмовилася від права захищати інших людей, передавши це право суверену та зобов'язавшись допомагати йому в разі необхідності покарання винних. Це в подальшому і оформилося у право влади карати злочинців. Чітко розмежовуючи злочини приватні і кримінальні, Т. Гоббс визнає, що покарання винного за скоєння кримінального злочину, яке здійснюється державою, є насильницькою мірою. Але це насилля є вимушеним, яке застосовується з однією метою – схилити людську волю до повинування і законослухняності. Оскільки люди, з одного боку, піддаються приступам бажань, які роблять їх небезпечними для інших людей, а з іншого, – зберігають здібність судити про справедливе і несправедливе, користуючись своїм розумом: «...вони здатні активно приймати участь у інтерпретації букви і духу писаних законів, а у випадку необхідності, коли запахне серйозною

небезпекою, діяти з міркувань самозбереження, не роздумуючи, перебуваючи в повній впевненості, що вічний і природний закон на їх стороні» [209, с. 116].

Носій верховної влади не може самостійно здійснювати свої функції, використовуючи для цього своїх довірених підлеглих, оскільки суверен є тим, чия влада зримо виявляється в екстраординарній ситуації. У нормальному стані існують органи влади, встановлений порядок і процедури. Для здійснення судової влади в державі необхідні судді, які є служителями держави. Судді «у своєму суддівському кріслі ... представляють лице суверена і їх вирок є його вирок... усі судові функції є суттєвою частиною верховної влади, і тому усі судді є служителями того або тих, хто має верховну владу» [46, с. 188]. При цьому суверен не постає абсолютно нейтральним началом: якщо спір виникає між суддею і однією із сторін, то суверен сам повинен залагодити такий конфлікт або призначити інших суддів [46, с. 189].

Більше того, Т. Гоббс як дитина свого часу, допускає можливість конфлікту між сувереном (державою) і підданим. Визнання суверена одним із суб'єктів права було закономірним процесом формування та осмислення ідеї держави як юридичної особи. До найбільш важливих досягнень конструкції нового часу відносяться: розробка вчення про фізичні та юридичні особи (або як їх тоді називали, прості та складні моральні особи) та вчення про державу як юридичну особу. У XVII та XVIII століттях суспільство розглядається як взаємодія фізичних та юридичних осіб, які діють через посередництво договору. Суспільствознавство XVII ст. ретельно вимірює всі можливі відношення між людьми. Юриспруденція відтепер співставляє права і обов'язки, злочини і покарання з точністю геометрії [211].

Томас Гоббс змістовно виділяє особливості функціонування судової влади, підкреслюючи її необхідність для встановлення громадянського миру та відстоюючи її органічний зв'язок з верховною владою держави, а також – припускає можливість використання суду для вирішення спорів не лише між

підданими, але і між підданими і сувереном.

На перший погляд здається, що Томас Гоббс достатньо категоричний у своїх розмірковуваннях щодо недоцільності розподілу влад у державі [46, с. 254], але саме його думки про суд і судову владу в державі в подальшому суттєво вплинули на розробку ідеї судової влади. Ідеї мислителя, який жив у XVII столітті і сьогодні є актуальними, особливо для сучасної України, яка знаходиться в процесі пошуку прогресивного та ефективного способу організації судової влади.

Філософсько-правовий доробок Томаса Гоббса, зокрема в частині феномена судової влади завжди сучасний, особливо для перехідних етапів в історії будь-якої держави. Томас Гоббс створив широку картину міркувань про відношення людини і держави, про механізм цих відносин та заповів нам результат глибокого аналізу універсальних політико-правових ситуацій.

Дж. Локк відомий розробкою теорії розподілу влади, в межах якої пріоритетне значення відводилося законодавчій владі, яка належала більшості, стверджуючи тим самим верховенство парламенту. За виконавчою владою Дж. Локк закріплює право виконання законів, а судову владу розчиняє в цій же виконавчій. Таким чином, Дж. Локк не визнає незалежність судової влади. На відміну від свого співвітчизника Т. Гоббса – прихильника етатистської позиції, Дж. Локк центром своєї концепції визнавав особистість, її права і свободи, надаючи цій особистості переваг перед суспільством і державою.

Остаточного оформлення теорія розподілу влад набула у політико-правовій концепції Ш.-Л. Монтеск'є. При цьому поділ влади для французького мислителя є специфічним способом досягнення в діяльності державної влади гарантування дотримання законності з широким діапазоном дії: він поширюється на дії громадян, об'єднання громадян, державу. Ключовим моментом теорії розподілу влад Ш.-Л. Монтеск'є була теза про те, що державна влада переслідує одну мету – тотальне поширення свого владного

впливу, яке здатне нівелювати політичну свободу громадян. Виходячи із власного розуміння верховної влади як правління шляхом видання законів, французький мислитель приходить до висновку про те, що вона з необхідністю повинна виконувати три основні функції: видавати закони; виконувати ці закони; карати за злочини і розв'язувати конфлікти.

У праці «Про дух законів» мислителем обґрунтовується небезпека злиття будь-яких із трьох гілок влади. При цьому не відбувається функціонального розмежування держави на три частини, які відокремлені одна від одної. Однією із умов ефективного функціонування трьох гілок влади є можливість кожної з них впливати на організацію та дії інших. Ш. Л. Монтеск'є демонструє цю тезу таким прикладом: виконавча влада може і повинна брати участь у законотворчості, маючи таке повноваження як застосування відміни таких рішень, які можуть зазіхати на виняткові повноваження виконавчої влади [128, с. 138–139]. Досить детально Ш.-Л. Монтеск'є описує і функціонування судової влади в розрізі теорії поділу влади. Зокрема він вказує на те, що суд може застосовувати закон після того як останній був прийнятий у відповідності з усіма належними процедурами законодавчою владою і на основі цього закону здійснювати оцінку правомірності або неправомірності конкретних вчинків. Органи судової влади, здійснюючи правосуддя, не можуть виконувати повноваження виконавчої влади – карати порушників закону [128, с. 145]. Таким чином, Ш.-Л. Монтеск'є відстоює ідею взаємної необхідності взаємного узгодження реалізації основних державних функцій та доводить можливість функціонального поділу влад за умови, що кожна із функцій не може реалізовуватися поза реалізацією інших.

У своїх працях «Про дух законів», «Роздуми про причини величі і занепаду римлян» він розвивав головну ідею свого соціально-філософського вчення – тему політичної свободи, яка передбачає не всюдозволеність, а право

те, що дозволено законами. До числа необхідних умов цієї свободи французький мислитель відносив справедливі закони і належну організацію державності. Постійна потреба людей в законах сприяла і виникненню держави, але ці закони не є однорідними: вони можуть бути природними – незмінними, бо створені вищим розумом і громадські – недосконалі і змінні. Таким чином, законодавець не може діяти волонтаристськи, оскільки повинен враховувати усі умови (природа країни, величина території, система правління, релігія, побут і норони), за яких складається історичне життя народу, і у відповідності з цими умовами має встановлювати закони. Відношення до цих законів і є духом законів.

Пріоритет індивідуальних свобод остаточно сформувався у новоєвропейській культурі, яку сьогодні ще називають «проектом Модерну» і утвердив у європейській свідомості ідеал вільної і суверенної особистості, яка може включатися у різні соціальні спільноти, при цьому жорстко не прив'язуючись до жодної із них. Це в свою чергу привело до утвердження пріоритету індивідуальних свобод, який безпосередньо пов'язаний з ідеєю права та оформлений у концепції прав людини. Саме ця концепція індивідуальних прав і свобод, сформована в нові часи, стала теоретичним підґрунтям сучасних правових практик демократичних держав. Одним із яскравих прикладів такого втілення «проекту Модерну» є Конституція США. Один із авторів цього документу Т. Джефферсон, підкреслюючи важливість ідеї природних прав людини як засновку Конституції писав, що «маси людські не народжуються із сідлом на спині, як і не народжуються небагаточисленні обрані у чоботях зі шпорами, щоб законно їздити на них верхом милістю Божою» [216, с. 22.]. Т. Джефферсону була притаманна ідея «збалансованого стримування», яку він обґрунтував у своїй праці «Нотатки про штат Вірджинія»: «Виконавча влада перебуває в руках губернатора, який обирається щорічно. Йому допомагає виконавча рада із семи членів. Судова

влада поділяється поміж кількома суддями. Законодавча влада здійснюється двома палатами асамблеї» [57, с. 195]. Окрім того, Т. Джефферсон був переконаний в тому, що головним завданням конституції унеможливлення поєднання трьох видів державних органів (законодавчих, виконавчих і судових з рівномірно закріпленими за ними функціями), які і є конституюючими елементами держави.

Першою у світі спробою (задовго до впровадження в Європі) закріпити вживаність поняття «судова влада» був документ «Пакти і конституція прав і свобод Запорізького Війська» Пилипа Орлика (1710), в якому чітко прописувався принцип поділу влади та визначалися функції судової влади. Згодом ця ідея створення незалежної судової влади знайшла своє відображення в III Універсалі Української Центральної Ради (1917): «суд на Україні повинен бути справедливим, відповідним духу народу». Третій розділ Конституції УНР (1918) «Органи влади УНР» проголошував, що «вищим органом судовим є Генеральний Суд УНР», а у шостому розділі «Суд УНР» поруч із визначення судової системи, компетенції різних ланок судової влади, способів здійснення судочинства фіксувалися такі положення: 1. «Судова влада здійснюється винятково судовими установами», 2. «Судові рішення не можуть змінити ні законодавчі, ні адміністративні органи влади». [4, с. 27].

Теорія судової влади в концепції поділу влади займає значне місце і в російській історії державного управління. І. Посошков у своєму знаменитому зверненні до Петра I – «Книзі про бідність і багатство» (1724) висловлює ідею про прямий зв'язок багатства країни і наявності «праведного суддівства». У сфері зміцнення судової влади та реформування правосуддя він виділяє такі основні ідеї: а) організація «прямого правосуддя», здійснюваного професійними суддями, які перебувають на службі в державі; б) нові норми судової етики, в тому числі заборона приймати подарунки («А гостинців у позивачів і відповідачів аж ніяк належить не приймати, оскільки дарунок

засліплює й мудрому очі»); в) здійснення судового розгляду за принципами оперативності та публічності; письмове оформлення [3, с. 147].

Досить помітний слід у розробці ідеї розподілу влад залишив і С. Десницький. Перебуваючи під впливом ідей Ш.-Л. Монтеस्क'є, С. Десницький, надіслав на ім'я Катерини II «Подання про заснування законодавчої, судітельної і наказательної влади в Російській імперії» (1768), в якому йшлося про поділ органів, що здійснюють судові, законодавчі та адміністративні функції. Щодо судової влади, то С. Десницький вважав, що їй притаманні:

1) самостійність, незалежність судової влади від волі монарха (вперше в російській літературі сформульований принцип незалежності й незмінності судді);

2) високий рівень професіоналізму суддів шляхом застосування світового досвіду (суддею міг стати тільки той, хто здав іспит перед професорами юридичного факультету, а потім перед колегією адвокатів; після успішної здачі іспитів кандидат у судді повинен був не менше п'яти років практикуватися як адвокат). Серед наук, які повинен був вивчити майбутній суддя, автор називає історію, різні європейські мови, в тому числі і латину;

3) запровадження суду присяжних;

4) гласність, безперервність судового процесу, його письмова фіксація;

5) суворий судовий контроль за діяльністю виконавчої («наказательної») влади;

6) гарантії незалежності, неупередженості суддів: довічна незмінюваність, гідне матеріальне забезпечення;

7) обов'язковість вивчення судьями судової практики, на оприлюднення якої ще до С. Десницького наполягав М. Щербатов [4, с. 375];

8) здійснення правосуддя в цивільних справах на принципах «совісті і справедливості» у разі відсутності норми закону [4].

На думку І. Туркіної, теоретичне опрацювання та спроба закріплення демократичної судової системи в історії становлення і розвитку судової влади вперше відбулася саме в Україні задовго до спроб впровадження цих принципів у Західній Європі. Йдеться про «Пакти і конституція прав і свобод Запорізького Війська» Пилипа Орлика (1710), положення якого встановлювали принцип поділу влади, а також чітко визначали функції судової влади [201]. І. Крип'якевич був переконаний в тому, що ця Конституція мала важливе значення, оскільки була показником, в якому повинні були здійснюватися державні реформи [109, с. 219]. Пізніше ця ідея створення незалежної судової влади знайшла своє відображення і у III Універсалі Української Центральної Ради (1917), яким встановлювалося: «суд на Україні повинен бути справедливим, відповідним духу народу». У третьому розділі Конституції УНР (1918), який називався «Органи влади УНР» проголошувалося те, що «вищим органом судовим є Генеральний Суд УНР»; у шостому розділі «Суд УНР» давалося визначення судової системи, компетенції різних ланок судової влади, способів здійснення судочинства та були зафіксовані такі важливі положення: 1. «Судова влада здійснюється виключно судовими установами», 2. «Судові рішення не можуть змінити ні законодавчі, ні адміністративні органи влади» [51, с. 27].

Російська правова література кінця XIX – початку XX століть активно використовувала поняття «судова влада». Хоча при цьому ряд вчених критично відносилися до концепції розподілу влад [33]. Відомий російський юрист І. Фойницький, критикуючи теорію Ш.-Л. Монтеск'є, вважав, що судова влада є гілкою державної влади, яка походить від народу. Він символічно зображав народ в образі корінного стовбура дерева, з якого і ростуть ці гілки, які в свою чергу є самостійними лише в тих межах, які вказує законодавча влада [215, с. 157].

Вчення про розподіл влади та існування незалежного суду було

предметом зацікавленості відомого російського правознавця М. Коркунова, автора «Російського державного права», який відстоював ідею виняткового статусу судової влади, вважаючи, що вона керується лише началами права, а не доцільністю, вибудовується на основі незалежності від суспільства, а не лише від інших гілок влади, а відтак її структурні підрозділи незалежні в прийнятті рішень [99]. М. Коркунов переконаний в тому, що «...в послідовному історичному розвитку відділення судової влади здійснюється раніше, ніж встановлюється відмінність виконавчої та законодавчої влади. Судова влада відокремлюється вже тоді, коли держава живе ще винятково під пануванням звичаєвого права, і тому законодавчої функції в ньому зовсім ще немає» [99, с. 72]. До безсумнівних позитивних доробків М. Коркунова у сфері судової влади слід віднести запропоновану ним класифікацію систем судової влади. Ці системи судової влади розташовуються в міру зниження рівня демократичності в державі, а критерієм цієї класифікації є спосіб формування суддівського корпусу. «Члени вищого суду республіки можуть бути обрані народом, законодавчими зборами або президентом. Найбільш широку участь народу в державному управлінні в тій республіці, де народ обирає усіх своїх представників, президента і суддів» [99, с. 125].

Для М. Коркунова цілком очевидним було положення про те, що розподіл влади є «лише конкретною формою більш загальної форми співвідношення функцій владарювання – сумісності владарювання» [99, с. 378]. Це теоретичне положення, сформульоване російським правознавцем, переплітається з марксистською теорією. Зокрема Ф. Енгельс вважав, що розподіл влад, який «розглядають як священний і недоторканий принцип, насправді є не чим іншим, як прозаїчним, діловим розподілом праці, яке застосоване до державного механізму з метою спрощення і контролю» [123, с. 203]. Такі підходи швидше є аргументами проти принципу розподілу влад, аніж його підтримкою, оскільки для необмеженої влади (влади монарха чи

влади народу) прийнятним є розподіл функцій, але неприйнятним є розподіл влад. М. Коркунов доклав чимало зусиль для того, щоб обґрунтувати свою позицію щодо знівелювання зловживання владою. Уберегтися від зловживання владою можна, «якщо здійснення функцій влади буде довірено не одній особі, а багатьом спільно, так, щоб жоден акт владарювання не залежав винятково від чиєїсь індивідуальної волі» [99, с. 382]. На доказ своєї правоти мислитель наводить ряд аргументів історичного характеру: діяльність римських консулів та інститут колегіальної магістратури.

Цікавими щодо нашої теми є міркування ще одного російського правознавця М. Філіппова. Погляди М. Філіппова про судову владу істотно різнилися від поглядів М. Коркунова. М. Філіппов у своїй праці «Судова реформа в Росії» висунув і розвинув ідею необхідності виділення з державного права особливої, самостійної галузі – судочинного або судового права [209]. У радянські часи ця ідея буде підхоплена окремими радянськими юристами [94]. Для російського правознавця судова влада є саме тією силою, яка здатна забезпечувати стабільність у суспільстві. А так як судова влада ще повинна забезпечувати права, свободи та обов'язки громадян, то вона повинна бути абсолютно незалежною й автономною. Організація судової влади має бути такою, щоб ця влада могла протистояти іншим видам влади, але при цьому вона повинна бути наділена повноваженнями, одержаними від суспільства. Тому судова влада має всі якості верховної влади, оскільки вона є самостійною, незалежною та єдиною. Судова влада має бути абсолютно самостійною і відокремленою від законодавчої та виконавчої, організована так, щоб могла протистояти іншим органам влади, має висувати вимоги не довільно, а тільки при наявності повноважень, отриманих нею від суспільства, форми прояву цієї влади повинні відповідати її сутності [213, с. 41].

М. Філіппов розвинув ідею щодо необхідності виділення з державного права самостійної галузі – судоустрійного або судового права [209, с. 43–45].

Основне призначення суду, за М. Філіповим, полягає в тому, що «з того моменту, як в людстві стала свідомість права чи у вигляді грубої сили, або ідеалу суміщати в собі всі необхідні умови для фізичного і морального розвитку людини, в ньому стала, разом з тим, і свідомість необхідності такої влади, яка охороняла б його право. Влада ця, в якій би формі вона не виявлялася, і отримала назву судової. Тому сутність судової влади полягає в тому, що вона охороняє право в суспільстві» [209, с. 51].

Поняттям «судова влада» в XIX ст. користувалися і реформатори. Зокрема ідея єдності влади була представлена у працях Л. Тихомирова [200, с. 58]; І. Ільїн вважав, що влада держави рівна сумі влад усіх її органів, включаючи суди [68, с. 126]. Загальні положення Уставу громадянського судочинства дореволюційної Росії вказують на відділення судової влади від адміністративної, а сама судова влада відділялася від виконавчої, адміністративної і законодавчої [191, с. 1].

Отже, аналіз наукової літератури того часу показує, що ані прихильники, ані противники теорії розподілу влади не заперечували проти використання у науковому обігу поняття «судова влада». Інколи використовувалося поняття «правосуддя», але зазвичай стосовно конкретної діяльності суду та результатами цієї діяльності, що дозволяло ототожнювати його з поняттям «юстиція». При цьому під «юстицією» розуміли судову діяльність, направлену на вирішення конкретного роду правопорушень, а суд ще називали органом юстиції [56].

Після 1917 року концепція розподілу влад потрапила в ідеологічну «немилість», оскільки потрібно було обґрунтувати існування командно-адміністративної системи в Радянській державі. Хоча Конституція СРСР 1936 року як політико-правовий декларативний документ була найдемократичнішою із усіх радянських конституцій, але при цьому абсолютно не працювала. Після подій 1917 року поняття «судова влада» не

використовується, його витісняє поняття «суд». Юридична література і практика того часу трактує суд як орган охорони інтересів панівного класу. М. Криленко зауважував: «Для нас, для держави робітників і селян, не може бути прийнятною інша форма суду, аніж така, яка б завжди і за усіх обставин забезпечувала б захист інтересів робітників» і «Судовий вирок є такий же акт держави, як і будь-який інший. Тому у нас немає різниці між наказом і законом, між декретом Совнаркому і декретом ВЦИКа, і сам Совнарком видає декрети, хоча він ніби тільки виконавча влада»[109, с. 15, 31]. З перших років існування Радянської держави суди перебували у тісному зв'язку з місцевими Радами, які мали свої судові відділи у виконкомах. Поступово відбувалося законодавче відділення судової влади від виконавчої і законодавчої. Зокрема, відповідно до положень Закону «Про судоустрій СРСР, союзних та автономних областей» (16 серпня 1938 року) судова влада стала самостійним ланцюжком, хоча на практиці мали місце позасудові репресії, кінець яким був покладений Указом Президії Верховної Ради СРСР від 1 вересня 1953 року та Особливі наради при МВС СРСР були ліквідовані У радянські часи органами державної влади визнавалися лише Ради народних депутатів. Інші державні органи – органи державного управління (виконавчі і розпорядчі органи), органи правосуддя, державного арбітражу, прокуратури вилучалися із категорії «органів державної влади». У силу підконтрольності і підзвітності (відповідно до ст. 2 Конституції СРСР 1977 р.) всіх інших державних органів Радам народних депутатів, вони вважались мало що не органами «другого сорту».

Радянські часи характеризуються інституційною деформацією судової влади, підкріпленою панівною правовою доктриною. Судова політика визначалася класовим підходом у всіх сферах суспільного життя [47]. Радянська юридична література активно використовувала поняття «правосуддя», оскільки увага юристів-теоретиків зосереджувалася на

дослідженні практичних сторін в діяльності державних органів, і концептуальним питанням держави і права увага майже не приділялася. Окрім того, в юридичній науці превалював нормативістський, а інколи і просто коментувальний підхід до правових явищ. Все це можливо пояснити жорсткими офіційними ідеологічними настановами. [196, с. 11]. До того ж, сама ідея правової держави і громадянського суспільства були проголошені реакційними і шкідливими, право визнавалося похідними від політики. На вітчизняних наукових теренах до проблем судової влади повернулися лише в кінці 80-х років ХХ століття, що може бути пояснене серйозними трансформаційними процесами, які відбувалися в той час у СРСР: офіційний курс на перетворення радянської держави на правову передбачав втілення в життя ідеї верховенства закону та механізму, який би міг забезпечити цей процес. Таким механізмом і визнавався принцип розподілу влад.

Варто зауважити, що і сьогодні у науковій літературі ще немає чіткого визначення поняття «судова влада». Тракткування цього поняття значною мірою залежить від його засновків: або функціональних (як правомочності), або інституційних (як система судових органів або конкретний суд). Також прослідковується тенденція визначати зміст цього поняття через зміст таких понять, як «суд», «правосуддя», «суддівський корпус», про що йтиметься далі.

Сучасна вітчизняна правова наука визнає, що в історії радянської держави було відсутнє поняття «судова влада», а судова влада як явище була залежною від виконавчої (партійної) влади. Разом з тим, наукові розробки сучасних українських правознавців свідчать про спроби осмислення цього складного соціокультурного феномена та пошуків конкретних шляхів практичної реалізації судової влади в Україні. Зокрема, В. Городовенко у своєму дисертаційному дослідженні «Проблеми незалежності судової влади» розглядає питання взаємодії судової влади з іншими гілками державної влади. Автор доводить, що організаційно-інституційна і функціонально-процесуальна

незалежність судової влади є основою балансу влад у державі, а також визнає, що у системі стримувань і рівноваги судова влада є юридичною можливістю впливати на рішення і дії законодавчої та виконавчої влад [47].

Знаний вітчизняний теоретик В. Андрейцев у 2010 році зауважував, що судова влада, так само як і судова система, у конституційних положеннях розділу «Правосуддя» зовсім невикладана, і тільки аналітичним шляхом можливо сформулювати основні доктринальні положення щодо їх формування, розвитку та функціонування як відносно виокремленої підсистеми у структурі правової системи України [6].

2.2. Судова влада як об'єкт теоретичного осмислення у працях представників неklasичної філософії права

Неklasична парадигма філософсько-правових досліджень не відмінняє і не знищує класичну парадигму, вони можуть доповнювати одна одну. Якщо класична парадигма направлена на виявлення закономірностей правової реальності і способів здійснення правових задач, то неklasична парадигма – на виявлення і з'ясування життєво-смислових мотивів правових дій індивіда. Класична парадигма в межах структурно-функціонального характеру соціального процесу акцентує увагу на взаємодії людини і суспільства. Людина трактується як елемент соціальної системи, яка задає алгоритми поведінки для членів суспільства. Неklasична парадигма намагається підкреслити і відтінити роль ціннісно-смиислової мотивації соціальної діяльності індивіда, а також довести, що соціальні інститути створені самими індивідами, а тому зміна функцій цих інститутів залежить від змін ціннісно-смислових орієнтацій індивідів. На відміну від класичної парадигми, яка відстоює ідею стійкості суспільства, неklasична апелює до відносності будь-

яких соціальних інститутів, схем соціальної діяльності.

Сучасна світоглядна ситуація (особливо на європейських теренах) акцентує увагу на проблемі соціального життя через призму його статусно-рольового виміру й маніфестує персоніцентризм гуманітаристики. Ми живемо в епоху змін моделей соціальної взаємодії, а також форм «колективного розуму» (Н. Корабльова). Сьогодні яскраво представлена методологічна ситуація переходу від «природного розуму» (Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо) до феномена соціального конструювання (Ю. Хабермас, Дж. Роулз). Все це позначається на «стійкості» усталених наукових понять і категорій, а також їх змістовного наповнення.

Правовим явищем притаманна темпоральність, яка ґрунтується на трансляції і використанні надбань попередніх поколінь. Сучасна нам європейська культура є продовженням культури нового часу: вона є культурою, переповненою послуху, раціональних форм панування, корисності і розрахунку.

О. Яценко пов'язує сучасну зацікавленість проблемами влади з науковими розвідками XVII століття, в межах якого відбулося формування центральної проблеми європейської культури: «відтепер і назавжди людина бути жити пліч-о-пліч із постійно зростаючою й загрозливою всьому її буттю небезпекою. Центральна проблема, навколо якої буде зосереджена робота прийдешньої культури, від рішення якої буде залежати усе – не тільки добробут або нестаток, але просто життя або смерть, – влада. Не нарощування її – вона росте сама собою, але її приборкування й правильне нею розпорядження» [233].

Некласичний тип раціональності передбачає, що світ може бути даний лише у формах людської суб'єктивності (практика, чуттєвість, мова, свідомість тощо). Цей тип раціональності фокусує увагу на нерозривній єдності суб'єкта та об'єкта: знання про об'єкт містить аспекти суб'єктивного

відношення до дійсності, які пов'язані зі способами пізнання. Щодо правової сфери, то це означає, що суб'єкт пізнання права сам є агентом правового життя, долаючи таким чином «онто-тео-телео-фалло-фоно-лого-центризм» (Ж. Дерріда) попередньої соціокультурної настанови. Тому кожне уявлення і знання про право є насамперед виразом певного трактування правового життя, при цьому це трактування обумовлене позицією кожного конкретного суб'єкта, а не відстороненим об'єктивістським поглядом.

Сучасність характеризується агресивно спрямованим впливом державно-монополістичної організації на індивідуальну свідомість засобами кодування, програмування та уніфікації. «Це нове явище виникло під впливом двох взаємозалежних, але соціально різнорідних процесів: прогресуючого усупільнення форм людської життєдіяльності з одного боку і розвитку нових форм примусової регламентації масової поведінки з іншого (бюрократизація громадського життя, репресивний соціальний контроль і використання в системі цього контролю засобів масової інформації, пропаганди й реклами» [233].

Сучасному етапу розвитку людства притаманний гострий інтерес до питань державно-політичного та державно-правового устрою. Крах світової колоніальної системи, дискредитація соціалістично-комуністичного способу облаштування суспільного буття призвели до постановки питання про особливості демократичних і недемократичних суспільств, а також про специфіку державно-владних інституцій у таких суспільствах. Постановка першого питання з логічною необхідністю призводить до опрацювання питання про специфіку так званих транзитивних суспільств, тобто таких, які здійснюють перехід від недемократичного (авторитарного, тоталітарного, диктаторського) устрою до демократичного, і яким чином це позначається на якісному змісті та функціонуванні судової влади.

Творчість Поля Рікера – одного із провідних філософів ХХ століття,

представника французької гілки герменевтики – займає почесне місце у європейській філософії права і має особливу вагомість для нашого дослідження. По-перше, саме П. Рікер у ХХ столітті приділяв багато уваги філософським питанням права та юриспруденції, пояснюючи помітне «затінення» філософсько-правової проблематики в науковому просторі шоком ХХ століття від вибухів насильства. На філософію покладається обов'язок сприяти підвищенню рівня громадських дискусій, допомагати їх учасникам правильно вживати слова, насамперед, такі фундаментальні поняття як «свобода», «рівність», «справедливість», «демократія», при цьому бути взірцем толерантності, свободи слова, плюралізму думок.

По-друге, прагнув довести (на основі аналізу концепцій від античності до ХХ століття), що жодна філософська концепція минулого чи сучасності не в змозі обійти питання права: «Філософські концепції Гоббса, Маккіавеллі, Адама Сміта є політичними теоріями лише тією мірою, якою вони пропонують пояснення й виток фінітності інституту права. Лейбніц і Кант пишуть трактати, спеціально присвячені праву. І як не згадати «Принципи філософії права» Гегеля...» [158, с. 9].

По-третє, мислитель порушує питання справедливості у праві, сутності права, правосуддя тощо. По-четверте, визнання особливої ролі мови у вирішенні конфліктів у процесі судоговоріння – мова повинна торжествувати над насильницьким вирішенням конфлікту.

П. Рікер, перебуваючи в Інституті філософії РАН зауважив: «В сучасній філософській культурі проблеми філософії права віддані загальному забуттю: їх залишають суддям та юристам. Але великі класичні філософські системи (наприклад, Лейбніца, Канта, Фіхте, Гегеля) включали філософію права. Проблеми правосуддя перестали піддавати філософському розгляду тому, що право стало позитивною наукою...» [159, с. 27].

П. Рікер, аналізуючи судовий процес та інститут судочинства з

герменевтично-онтологічних позицій, вказує на значення правових суджень і своєрідний утопізм права. Для нього судовий процес є правовою трансформацією насилля: вербальними засобами насилля переноситься у суспільний простір мови, оскільки судовий розгляд справи відбувається у словесній формі. Інститут, який виносить судження, – це інститут суду. Винесення судження (вироку) означає укінцевити спір і залагодити ворогуючі сторони. Слідом за Гегелем, П. Рікер зазначає, що судове рішення виконує своє соціальне призначення лише тоді, коли воно визнається і приймається громадськістю, суддями і підсудним [158, с. 32–33].

Слід зазначити, що пильна увагу до явища суду та судової влади у ХХ столітті можливо пояснити серйозними світоглядними зсувами у свідомості європейців, що пов'язані з початком масової та нещадної пропаганди та експлуатації ідеї прав людини. Цей широкомасштабний ідеологічний проект призвів до визнання того, «що захист прав і свобод людини і громадянина (відновлення порушеного правомірного стану, притягнення винних осіб до юридичної відповідальності) є однією з основних функцій сучасної держави, а здійснення захисту прав і свобод людини – однією з форм реалізації функції їх забезпечення» [88, с. 146].

Судова влада необхідна у суспільстві в силу реальності конфлікту і насильства. Філософсько-правовий аналіз цих явищ, на думку французького мислителя, відкриває закладену у природі людини нерівність. На відміну від класичних філософів, під впливом сучасних йому методологічних настанов, зокрема ідей герменевтики і феноменології, П. Рікер приходять до висновку про те, що нерівність має різний підтекст (фізична або інтелектуальна). Феномен влади власне і витікає із нерівності, яка закладена від народження та остаточно формується під впливом соціальних чинників. Саме тому «хтось» наділений владою, маючи певні переваги над «іншим». Нерівність є чинником нерівності суб'єктів правовідносин і нерівності у конфліктах, для

вирішення яких застосовується сила [89, с. 146].

Широке трактування суду саме як «знаряддя» справедливості у ХХ столітті призвело до чіткого розмежування «суду-месника» і «суду-посередника» (арбітра). З поняттям «суд-арбітр» активно працював Поль Рікер, який вважав, що безсумнівним досягненням цивілізації є відділення правосуддя від помсти [160, с. 114]. Оскільки «помста встановлює зв'язок між двома проявами страждання – страждання, яке переживає жертва, і стражданням, викликане тим, хто мстить» [160, с. 190]. Помста виникла задовго до появи держави і була типовим засобом регуляції міжлюдських стосунків, а також визнавалася однією із форм втілення воздаючої справедливості. Сьогодні можемо стверджувати, що помста є акцією покарання винного за нанесену образу та заподіяну шкоду, вона є злочинням, скоєним від лиця жертви або її близьких. З моменту свого виникнення як соціального інституту, наділеного особливими повноваженнями, держава присвоїла собі функцію відплати винним за їх злочини. При цьому трансформується і саме поняття помсти: помста є воздаянням, яке не припускає свавілля та суворо регламентується законодавством. Таким чином держава забороняє своїм громадян чинити самосуд.

Розмежування суду-месника і суду-посередника пов'язане із трансформацією суду у посередника між сторонами, які перебувають у стані тяжби. Така трансформація суду має наслідком трансформацію його повноважень, тобто за великим рахунком судова влада цілком може бути пояснена загально соціальними та політико-правовими чинниками. Зокрема, реальне та ефективне функціонування суду-арбітра можливе лише у демократичних державах або у державах, де панують так звані «горизонтальні» відносини, на відміну від «вертикальних». Розподіл влад здатен змінити владну вертикаль і перетворити її в систему горизонтально

організованих владних інститутів. Такі процеси є бажаними у сучасній Україні, яка декларативно є демократичною державою, а фактично – перебуває в транзитивному стані. Яким же чином визначається «якість» судової влади у суспільствах з горизонтальними відносинами? Для демократичних суспільств суд є головним владним інститутом, який забезпечує підтримання горизонтальних відносин, на відміну від інструментального призначення суду у недемократичних суспільствах (суд є одним з обслуговуючих елементів владної горизонталі). Лише в умовах недемократичних суспільств можлива така ситуація: «Держава – це інститут, який присікає будь-яку несправедливість, окрім тієї, яку вона творить сама» [42, с. 39]. Суд у демократичних суспільствах є майданчиком для кооперації з метою пошуку справедливості при конфліктних ситуаціях, тобто він є судом-посередником, а не судом-месником (це більш детально буде нами розглянуто у наступних розділах). Суд з необхідністю повинен перебувати у відносинах кооперації як з учасниками процесу, так і з органами влади, і при цьому він повинен здійснювати контроль за дотриманням процедури, а також виносити вирок. З іншого боку, суд сам має підкорятися прийнятій процедурі, а його вердикти можуть бути оскаржені сторонами. «Саме суд забезпечує можливість зворотного дієвого контролю громадян над владою, яка породжується ним в якості (за Вебером) «інституту легітимного насилля». Як тільки в цій своїй функції суд слабшає, зникає легітимність і залишається насильство. ... У відносинах між громадянами та іншими інститутами влади суд виконує функцію «горизонталізації» цих відносин» [168].

Суд має бути незалежним як від підсудного, так і від обвинувачувача-держави, яка представляє через прокурорів інтереси потерпілої сторони. Суд-посередник (суд-арбітр) може виконувати покладені на нього функції лише за умови, що він є незалежним і безстороннім.

Для П. Рікера суд є регламентованою формою конфлікту, яка перенесена

у вербальну сферу та виключає можливість сторін застосовувати насилля одна проти одної. Найвагомим і надієвішим засобом боротьби за свої права стає юридична аргументація. Суд в такому розумінні здатний вирішувати два завдання:

- покласти край невпевненості і невизначеності шляхом виголошення вироку, який укінцевить спір;

- сприяти примиренню сторін: завдяки торжеству юридичної мови над насиллям суд як інституту влади має сприяти суспільному миру і підтримці правопорядку.

Правосуддя як форма і процес встановлення справедливості у суспільстві є також виявом «безстороннього третього» (П. Рікер) – арбітра, основним повноваженням якого є перетворення конфлікту у змагання: «ті, хто не бажає слідувати загальній матеріальній нормі, повинні (якщо вони хочуть вирішити справу «по праву»), принаймні прийняти процесуальну норму їх взаємодії до вирішення конфлікту»... «переоформлення соціального конфлікту щодо процесуальних фігур в межах інституту правосуддя дозволяє нормувати його вирішення процесуальним правом, яке більш стабільне, ніж право процесуальне» [121]. При такому розумінні суду йдеться про конкретних осіб, які уповноважені державою здійснювати правосуддя – встановлювати справедливість. Все це вимагає особливої процедури добору юридичного персоналу, яка діє в межах окремо взятої юридичної системи: «Ця юридична система по суті полягає у системі численних законів та їх функціонування, що репрезентує значне культурне завоювання, завдяки якому державна могутність зростає невідривно від могутності юридичної» [160, с. 135, 192]. Юридичний персонал уповноважений на здійснення легітимних форм насилля.

На думку Г. Сатарова, П. Рікер, захопившись описом суду-посередника, намагається розкрити морфологію такого суду, а не сам процес переходу суду

від органу помсти до органу-посередника. П. Рікер так не дав відповіді на питання щодо причин такої трансформації судом та шляхів цього переходу. Натомість французький філософ права прагне обґрунтувати положення про те, що лише суд-посередник може претендувати на досягнення справедливості, оскільки у судовому процесі всі сторони заняті однією справою – пошуком справедливості, а по суті цей процес є «схемою кооперації між судом і сторонами» [168].

Судовий процес як процес встановлення справедливості знаменує визнання формальної рівності за кожним учасником цього процесу. Публічна сфера є ареною становлення суб'єкта права та виявом справедливості – Я визнається в якості Іншого, а це в свою чергу є можливістю сумісного проживання та існування суспільства як цілого, заснованого на співпраці та кооперації.

Переосмислюючи теоретичну спадщину П. Рікера, Б. Шалютін акцентує увагу на тому, що для мислителя був очевидним факт особливої канотаноційної напруги в точці помсти. «В точці помсти, точці короткого замикання, справедливість (правосуддя) відповідає встановленню дистанції між протагоністами» [158, с. 14]. П. Рікер використовує поняття дистанції для протиставлення «лобовому зіткненню» або «короткому замиканню». Необхідною умовою справедливості має бути «брейк», який лише і може блокувати спонтанне розгортання емоцій взаємної агресії. На думку вченого, справедливість є безпристрасною. Саме тому блокування пристрастей дозволяє працювати розсудку, основною функцією якого є судити, розмірковувати, тобто здійснювати судовий процес [226]. Судовий процес «полягає в тому, щоб встановити справедливу дистанцію між проступком, який викликав приватний і публічний гнів, і покаранням, яке накладає судовий інститут. Якщо помста здійснює коротке замикання між двома стражданнями, стражданням, яке переживає жертва, і стражданням, яке накладається

мстителем, то судовий процес вставляється між цими стражданнями, встановлюючи справедливу дистанцію» [158, с. 156].

Творчість П. Рікера та його зауваги щодо суду і судової влади суттєво вплинули на формування філософсько-правової позиції В. Бачиніна, який вважає, що головною функцією суду як спеціального державного органу є відправлення правосуддя. Особлива роль суду обумовлена тим, що він є найбільш авторитетним арбітром в суперечках і конфліктах, що розігруються в сфері правовідносин. До осіб, які вчинили правопорушення і злочини, суд виступає соціальним, державним знаряддям, тобто реалізує морально-правовий принцип що віддає справедливості. Специфічні риси судової влади і механізму її здійснення в цивілізованій державі – гласність, змагальність обвинувача і захисника, незалежність від інших владних структур, колегіальність в її різних формах, включаючи суд присяжних засідателів.

Основне завдання суду полягає тому, щоб довести вину підсудного, а вина є морально-правовою категорією, яка здатна оцінити об'єктивний і суб'єктивний стан особистості, яка дозволила собі переступити морально-правові заборони, а тому змушена нести відповідальність за скоєне. Вина є проміжною ланкою між проступком (злочином) і покаранням: особа, чия вина не доведена і не є об'єктивною реалією, не повинна бути покараною [18].

2.3. Судова влада, суд і правосуддя як концепти

Поняття «судова влада», «суд» і «правосуддя» часто використовуються як синоніми або підміняють одне одного. Втім ці поняття означають схожі між собою явища правового життя, які не є однопорядковими. До того ж, такі поняття як «суд» і «правосуддя» виникли та змістовно наповнилися раніше, аніж «судова влада». Варто також мати на увазі і той факт, що поняття, які

будуть проаналізовані в цьому підрозділі, є взаємопов'язаними та співіснують одне з одним.

Синонімічність лексем «поняття» і «концепт» свого часу довів Ю. Степанов у передмові до монографії «Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования» [177]. І все ж таки, відзначаючи подібність лексичного значення «поняття» і «концепт», Ю. Степанов пропонує чітко розмежовувати їх у мові наукового стилю, оскільки вони є термінами різних наук: «поняття» характерні для логіки і філософії, а «концепт» першопочатково використовувався у математичній логіці, а останнім часом став широко вживаним у культурології [177, с. 40]. Диференціація термінів Ю. Степановим пояснюється так: «у понятті, як воно вивчається в логіці та філософії, розрізняють об'єм – клас предметів, який підходить під дане поняття, і зміст – сукупність загальних і суттєвих ознак поняття, що відповідають цьому класу. У математичній логіці терміном концепт називають лише зміст поняття; таким чином термін концепт стає синонімічним терміну об'єм поняття. Інакше кажучи – значення слова це той предмет чи ті предмети, з якими це слово правильно, відповідно до норм певної мови застосовується, а концепт це смисл слова. У науці про культуру термін концепт вживається – коли абстрагуються від культурного змісту, а говорять тільки про структуру, – взагалі так само, як у математичній логіці. Аналогічно розуміється зміст слова у сучасному мовознавстві» [177, с. 41–42].

Враховуючи новітні методологічні зміни у світовому суспільствознавстві і правознавстві зокрема, слід говорити про синтетичне використання наукових концепцій і вокабулярію для дослідження власне правових феноменів. Найбільш влучно цю ситуацію описав В. Пржиленський: «Все це вимагає рішучого переосмислення традиційних понять епістемології в просторі приватнонаукових теорій. Зацікавились же фізики і філософи поняттями суб'єктивного та об'єктивного в процесі обговорення антропного принципу,

некласично або посткласично трактуючи сильні і слабкі його формулювання. Але і в правовій теорії присутність цінностей в структурі і змісті наукового знання зовсім не є порушенням принципу об'єктивності, так як могло б бути представлено у відповідності із стандартами класичної епістемології. Посттеоретичний життєвий світ створює інші умови для співіснування цінностей і наукового знання, аніж ті, які складаються в просторі посткласичної наукової теорії. Якщо в світі теорії цінності виявляються в результаті наукової рефлексії і зусиллями філософів поступово виводяться із латентного складу, то в світі значень (життєвому світі) вони першопочатково приведені до єдиного знаменника і є рівноправними учасниками смислоутворення в процесі раціональної дії. Все це дозволяє стверджувати необхідність переосмислення і переописання приватнонаукового як теоретичного, так і соціотехнологічного знання, закладаючи основи постнекласичної епістемології в його структуру та зміст» [148].

Термін «концепт» у вітчизняних правознавстві і філософії права є не просто новим, а революційним, хоча його розробка й формування ніколи не припинялися (вони тривали впродовж усього розвитку філософської думки). Теоретичне підґрунтя розробки терміну «концепт» можна віднайти у працях Арістотеля, В. Виноградова, В. Григор'єва, В. фон Гумбольдта, Р. Карнапа, К. Льюїса, О. Потебні, Б. Рассела та інші. Щодо розробки терміну «концепт» в термінологічній системі логіки та філософії, то він був активно задіяний М. Бубером, Л. Вітгенштейном, Г. Х. фон Вригтом, Е. Гуссерлем, Х.-Г. Гадамером, М. Гайдеггером, Х. Ортега-і-Гассетом, З. Фрейдом, К. Юнгом та інші.

Концепт є «згустком культури, те у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини...концепт – це те, за допомогою чого звичайна, пересічна людина сама входить у культуру» [177, с. 40]. З цієї точки зору, судова влада є складовою частиною категоріального апарату науки.

Поняття «судова влада», «суд» і «правосуддя» схожі між собою, але не тотожні. Кожне із цих понять виконує своє призначення і розташовується у власній площині. Поняття «суд» і «правосуддя» у вітчизняній науці досліджувалося значно раніше, аніж «судова влада», яка їх поєднує. Але натомість маємо ряд прикладів ототожнення цих понять. Наприклад, непоодинокими випадками є змістовне нерозмежування цих понять. Зокрема, автор монографії «Самоорганізація правової реальності та легітимність Основного закону», ведучи мову про динаміку правової реальності та проблеми легітимності конституційних реформ у сучасній Україні, спочатку вказує на тенденцію до посилення ролі судової влади в контексті європейської політико-правової інтеграції, потім переходить до тези про невтішний стан правосуддя в Україні, через аналіз вітчизняної судової системи [132, с. 275–276]. Ототожнює поняття «судова влада» і «суд» також і Р. Ігонін, який у своїй статті «Функції судової влади», заявивши про дослідження основних напрямів діяльності судової влади, розглядає функції суду, поділивши їх на дві групи [77].

Судова влада як поняття і як явище наділене усіма атрибутами влади як такої. Разом з тим, у судовій владі найбільш повно проявляється нормативно-поведінкова сторона влади. Нормативний аспект судової влади полягає у наявності компетенцій її суб'єктів, поведінковий – виявляється в особливих формах її поведінки. Зовнішня сторона судової влади полягає у підкоренні: сторони зобов'язані підкорятися розпорядженням і рішенням носія судової влади. Разом з тим, спостерігається взаємний вплив судової влади і сторін. Законодавство кожної країни прагне законодавчими засобами визначити форми співвідношення судової влади і сторін.

У незалежній Україні ми маємо уже другий закон про судоустрій (2002 року), який, як і попередній, не дає визначення поняття «судова влада», хоча містить самостійні статті із використанням цього поняття. У Преамбулі вказано, що «цей Закон визначає правові засади організації судової влади та

здійснення правосуддя в Україні...», Розділ I та ст. 1 носять назву «Засади організації судової влади» і «Судова влада» відповідно. Сьогодні маємо справу із дефініцією судової влади, яка дуже нагадує відомий афоризм Августина Блаженного щодо часу: «Я знаю, що таке час, до того часу, доки мене не запитують, що це таке».

На думку фахівця з питань правової держави та місця і ролі в ній судової влади В. Бринцева, відсутність чіткої дефініції судової влади, так само як і дефініцій незалежності суддів, суддівської діяльності тощо, на рівні законодавчої культури та термінології «створює умови для неоднозначного сприйняття в суспільстві й неоднозначності в правозастосовній діяльності сутності судової діяльності як реалізації владних функцій держави та значення в цьому інститутів самостійності судових органів і незалежності суддів» [24, с. 57]. На переконання цього ж вченого, юридична наука не спрацювала на випередження, що і сприяло незавершенню судово-правової реформи в Україні. Зокрема, до недоопрацювань української правової науки він відносить і відсутність «на доктринальному рівні визначення основних понять, починаючи з поняття судової влади, її функцій, особливостей системи, засад організаційного забезпечення та інших...» [24, с. 57].

Загальне поняття судової влади має включати такі елементи:

наявність не менше, аніж двох суб'єктів відносин, одним із яких є суд;

вияв волі суду щодо того, над ким він здійснює свою владу. Все це має відбуватися на фоні постійної погрози застосування санкції у випадку невиконання вираженої волі. Воля судової влади не може поставати у формі порад, рекомендацій чи побажань, вона має конкретні форми (припис, вирок, рішення тощо), які повинні бути виконані адресатами в обов'язковому порядку;

підкорення суду тих, з ким він вступає у відносини. Таке підкорення виражається у судових рішеннях;

наявність правових норм, які встановлюють право суду виносити

рішення, а також таких норм, які зобов'язують виконувати судові рішення тих, кого вони стосуються [22, с. 37].

За великим рахунком судовою владою є така сфера суспільних відносин, які суд здатний охопити своєю юрисдикцією.

За образним висловом К. Гуценко, судова влада є «роллю, але не актором», це її повноваження, функції, але не виконавець. Судовою владою як видом державної влади слід вважати не орган (суд) і не суддів, а те що вони можуть зробити, якими здібностями і можливостями вони наділені [54, с. 43] Перефразовуючи вислів Августина про час, можна сказати, що для сучасного правознавства змістовне наповнення поняття «судова влада» може бути вичерпане тезою: «Я знаю, що таке судова влада, до того часу, доки мене не запитують, що це таке».

Судова влада є поняттям більш широким, а правосуддя є найважливішою функцією і формою здійснення судової влади. Історично першим було сформоване поняття «суд». Поняття «суд» у східнослов'янських мовах є полісемантичним, оскільки судом називають: приміщення суду або конкретний територіальний суд (районний, обласний тощо); склад суду. Сьогодні все частіше можна зустріти розуміння суду як органу, що здійснює судову владу. Суд як носій судової влади є соціальним арбітром у спірних питаннях, які мають правовий характер. Саме завдяки цьому відбувається забезпечення прав людини на судовий захист, що є одним із важливих показників рівня розвитку демократії в окремо взятій державі. Надаючи особливого значення цьому аспекту, це положення знаходить закріплення у конституціях сучасних держав. Наприклад, у ст. 24 Конституції Італії 1947 року закріплено: «Всі можуть в судовому порядку діяти для охорони своїх прав і законних інтересів», а у ст. 24 Конституції Іспанії 1978 року зазначено: «Усі громадяни мають право на ефективний судовий захист в здійсненні їх прав і законних інтересів; ні в якому разі в такому захисті не може бути відмовлено [96, с. 276–329].

Загальноприйняте поняття суду трактує його як спеціальний орган держави, компетенція якого реалізується у здійсненні правосуддя. Історія розвитку людства свідчить про те, що правосуддя здійснюється переважно на користь панівного класу. Свої функції суд виконує у формі розв'язання спорів (цивільних, кримінальних, трудових тощо) у встановленому порядку. Цей порядок називається судочинством. Суд як орган виникає разом з державою і функціонує під патронатом держави, але в подальшому залежно від розвитку державного механізму набуває самостійності. Короткий огляд суду як інституції на території Західної Європи показує, що становлення та розвиток цього соціального утворення має свої особливі форми та підстави функціонування. Для додержавного періоду існування людства характерні позасудові способи вирішення суперечок. Найбільш розвинутими серед них були: кровна помста, закон таліону, самоуправство, сімейний суд та ін. Щодо суто державницького характеру суду, то він повною мірою залежить від розвитку кожної конкретної держави. Хоча умовно можемо, використовуючи положення марксистської соціальної філософії, говорити про суд у експлуаторських державах (рабовласницькі, феодальні, капіталістичні держави), в яких яскраво виражена домінанта панівного класу, його ідеологія і ціннісні настанови, а також у комуністичній державі (перша ступінь розвитку такої держави – соціалістична, яка орієнтована на інтереси народу). Рабовласницькі держави, особливо Стародавня Греція і Стародавній Рим, створили суд як самостійний орган панівного класу, що поклато край родовим відносинам. Вперше були створені судові колегії (наприклад, рекуператорні суди), склався інститут судового захисту. Доступ до судового захисту мали лише вільні.

Для феодальних держав характерним було існування станових судів (виділялися селянські, церковні суди), широкі судові повноваження мали великі землевласники, за якими закріплювався судовий імунітет і право чинити суд

над своїми селянами. З процесами централізації державної влади та становленням абсолютизму в Європі пов'язані і процеси, які відбувалися у сфері суду: зміни у судовій системі: виникають вищі судові органи (Суд королівської лави в Англії, імператорський суд у Німеччині та ін.) і зміни у процесуальних формах – відмова від ордалій, «Божого суду» як ірраціональних способів доказування.

Буржуазія виступала проти феодальної судової системи. Ідеологи буржуазних революцій XVII-XVIII ст.ст. відстоювали ряд демократичних принципів у діяльності суду. Зокрема це були: теорія розподілу влад; рівність усіх перед судом і законом; гласність та усний порядок судочинства; принцип виборності суддів; запровадження суду присяжних; принцип презумпції невинуватості тощо. Документально це знайшло закріплення у Декларації прав людини і громадянина 1789 року, конституціях буржуазних держав (зокрема у перших 10 поправках до Конституції США), у Біллі про права тощо. Слід зазначити, що більшість із цих теоретичних викладок і міркувань ніколи не були реалізовані на практиці, набувши статусу декларативних гасел. Цікавою, наприклад, є доля принципу виборності суддів. Цей принцип не був практично реалізований у жодній із буржуазних країн, до того ж, з'явився феномен «незмінності» суддів, який передбачає призначення судді на невизначений термін або пожиттєво.

Суд у дореволюційній Росії розумівся як незацікавлений у справі і безсторонній посередник, який служить «не приватним інтересам окремих осіб, окремих громадських гуртків» як «основний орган, який забезпечує двосторонню відповідальність держави та особистості» [58, с. 45].

Щодо нашої держави, то в період з 1917 до 90-х років XX ст. здійснення судами правосуддя та їх незалежність лише декларувалися. На практиці діяло закріплене в конституційних нормах 1977 року положення про керівну роль КПРС. Суди розглядалися ланцюжками правоохоронної системи, діяльність

якої юридично контролювалася і координувалася прокуратурою як державною інстанцією. Цікавим історичним фактом є те, що у Конституції РСФСР 1918 року немає згадок про суд. Однією з причин такого мовчання може бути історична необхідність першості легалізації політичної влади більшовиків, а уже як другорядні завдання створення конкретних компетентних органів, а також декретно-детальне регулювання судової діяльності у ті часи.

Суд у традиційному розумінні є спеціальним державним органом, який здійснює одну із своїх основних функцій – функцію правосуддя – сьогодні не відповідає запитам часу. Тим більше ніяк не можна погодитися з думкою російського професора Л. Владимірова, який стверджував, що «...суд має одну мету – правосудно вирішувати справи. Правосудне ж рішення справ складається із правильного встановлення достовірності фактів і точного застосування до них закону. Хороший закон чи не хороший, одержуються благі суспільні наслідки або погані із цього вироку – все це суду не стосується: його справа – встановити факт і застосовувати закон» [204, с. 8–9]. Суд має здійснювати і функцію правосуддя, і функцію судово-конституційного контролю. На нашу думку, лише в контексті розподілу влад суд набуває характерні йому владні характеристики, оскільки він набуває незалежності від інших державно-владних структур, особливо від виконавчих органів; має своє власне джерело формування; на нього покладається функція стримування свавілля держави [72, с. 181–184].

Досить ґрунтовну класифікацію функцій суду в сучасній Україні здійснив Р. Ігонін, спираючись на доробки вітчизняних правознавців. Р. Ігонін пропонує виділити дві групи функцій суду, але при цьому не вказуючи критеріїв класифікації цих функцій та позначивши їх як: «функції суду (як органу державної влади та судді або складу суддів, які виступають у ролі суду), що пов'язані із безпосередньою реалізацією судової влади» і «функції суду та судді(ів), коли їх діяльність не пов'язана із безпосередньою реалізацією судової

влади, а суддя(і) не виступають у ролі суду як органу державної влади» [76, с. 168]. На нашу думку, молодий вчений говорить про власне внутрішні функції суду, які організують та конструюють його діяльність, та зовнішньо-презентаційні функції суду, які «виводять» його на арену державного рівня та рівня соціальних інститутів. Отже, до першої групи функцій суду, за Р. Ігонініним, слід віднести: здійснення судом правосуддя (як одна із головних функцій); судовий контроль (підвидами якого є: конституційний адміністративний; кримінально-процесуальний тощо); судове забезпечення. Щодо другої групи функцій, то їх Р. Ігонін налічує дев'ять: представницька (реалізується у відносинах з іншими державними органами через представництво голів судів); установча – у процесі створення судьями органів суддівського самоврядування (Рада суддів України); адміністративно-організаційна – у владовідносинах управлінського типу та в організаційних відносинах, які впорядковують процес забезпечення конкретних напрямів діяльності суду; кадрова; аналізу та узагальнення судової статистики; узагальнення судової практики та розробка і надання роз'яснень з питань застосування законодавства; інформаційна – у сфері обігу інформації; надання методичної допомоги судам нижчої інстанції; скликання Пленуму відповідного суду та органів суддівського самоврядування [76, с. 168–169]. Надалі сам автор вказує на те, що така класифікація функцій суду не є вичерпною, але вона має право на існування, особливо з позицій позитивістсько-нормативістського підходу до цієї проблеми. На жаль, автор уникає питання соціокультурних та цивілізаційних функцій суду. На нашу думку, такими функціями є: функція підтримання стабільності в соціумі; цивілізаційна функція.

Трактовка змістовного наповнення поняття «правосуддя» на різних етапах розвитку вітчизняної правової науки була різною. Так, Б. Чичерін вважав, що правосуддям може бути «воздаяння кожному належного на основі закону» [225]. Автори праці «Суд і правосуддя в СРСР» вважали, що

правосуддя є особливим видом застосування закону судом [190]. Вказані позиції схожі в тому, що їх автори визначають правосуддя як одну із форм державної діяльності, яка має своїм змістом застосування права, тобто це є правозастосовна і юрисдикційна діяльність.

Правосуддя є процесом здійснення державно-владної діяльності. Ефективність цього процесу залежить від того, що судові акти містять в собі достатню силу впливу на поведінку посадових осіб, громадян, організацій тощо. Держава ставить суд в такі умови, які повинні забезпечувати усю повноту повноважень суду, його самостійність і незалежність у процесі відправлення правосуддя. Здійснення правосуддя впродовж всієї історії людства є невід'ємним атрибутом державного суверенітету. Тому судові рішення виносяться від імені держави, оскільки саме за нею закріплене право на здійснення правосуддя. З цього випливає: ніяка інша установа, окрім законодавчо встановлених державою судових органів, не має повноважень виносити судові постанови, вимоги яких підлягають обов'язковому виконанню. Ознайомлення з сучасною юридичною літературою свідчить про те, що сьогодні правосуддя прийнято розуміти як вид (форму) державної діяльності, основною метою якої є розгляд і вирішення різноманітних соціальних конфліктів, які пов'язані з реальним або передбачуваним порушенням норм права [92; 93], а також прийняттям загальнообов'язкових рішень. Правосуддя з функціональних позицій має ряд ознак:

- здійснюється лише судом: ця «формула-принцип» міститься в Конституції України і є свідченням того, що в Україні ніякий інший державний орган чи громадська організація не проводить розгляд судових справ на основі здійснення правосуддя. Відповідно до ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється винятково судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що

виникають у державі. Офіційне тлумачення положення частини другої статті 124 див. в Рішеннях Конституційного Суду №8-рп/2002 від 07.05.2002, №15-рп/2002 від 09.07.2002. Це все передбачено і нормами чинного законодавства, зокрема стаття 127 встановлює: «Правосуддя здійснюють професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні»;

- здійснюється лише тими способами, які є легальними: суд в особливому порядку здійснює функцію держави з вирішення конфліктних ситуацій з метою встановлення справедливості, охорони порядку та прав людини. Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних. Судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України {Офіційне тлумачення статті 124 див. в Рішенні Конституційного Суду №9-зп від 25.12.97} [93].

Історія розвитку права, суду і правосуддя свідчить про те, що в реальній життєвій практиці мають місце неспівпадання уявлень людей про формально-юридичні і моральні начала належного правосуддя. Ця невідповідність вкорінена у різних складових правової матерії – матеріальної (інститути права, закони) і духовної (світоглядні настанови, ідеологія, міфологеми тощо).

На нашу думку, справжня мета належного правосуддя полягає у забезпеченні верховенства права при здійсненні судової влади, в ході якого виявляється законність, справедливість та обґрунтованість судового акта. Як вважає відомий суддя Б. Аорон, прийняття законного рішення в судовій справі пов'язане з вибором суддівської філософії, яка є квінтесенцією досвіду і світогляду судді [15, с. 34]. Суддя як носій судової влади завжди постає перед внутрішнім вибором: прийняття розумного компромісу з приводу винесеного законного/справедливого рішення [197].

Вольовий характер судової влади виявляється у прийнятті судового рішення щодо порушеного і розглянутого в судовому порядку згідно з

процедурою питання. Якщо ж вольовий акт не має предметного оформлення у формі акта судової влади, то це означає що судова влада ще не визначила себе, навіть якщо суддя знає, яким буде рішення.

Основні риси судової влади:

безсторонність, об'єктивність і неупередженість – ніхто не може бути суддею у своїй справі (вимога, теоретично обґрунтована Т. Гоббсом). В. Городовенко вважає, що ця риса судової влади може реалізуватися лише за допомогою складної системи гарантій, які повинні забезпечити незалежність як від об'єктивних, так і суб'єктивних впливів. До гарантій першої категорії він відносить: порядок відбору, призначення суддів; процедуру припинення повноважень суддів; засади здійсненням судом своєї діяльності, які виключають тиск на нього; принцип недоторканності і безпеки суддів; достатнє ресурсне забезпечення функціонування судів. Щодо гарантій суб'єктивного характеру, то суддя як носій судової влади має бути вільним від ідейного та емоційного тиску; виносити рішення винятково на підставі закону [47];

легітимність і легальність;

нормативність, яка передбачає, що діяльність суду чітко регламентується нормами чинного права;

ситуативний характер: судова влада може функціонувати лише в тих випадках, якщо її діяльність ініціюється суб'єктами права.

Висновки до розділу 2

Класичне філософсько-теоретичне пояснення феномена судової влади відображало особливості світогляду та раціональності.

У працях філософів права періоду формування та розробки теорії розподілу влади розробляється ідеал судової влади. Ідеал судової влади,

будучи загальнолюдським символом, виражає тим самим загальні уявлення про її правосудну природу в будь-якому демократично орієнтованому суспільстві. Але, базуючись на цьому загальнолюдському фундаменті, без усвідомлення соціальної самобутньої обумовленості правового призначення справедливої судової влади марно міркувати про її досконалість.

Одним із найяскравіших представників сучасної філософії права, які присвятили свої праці суду і судовій владі був П. Рікер. Філософсько-юридичний дискурс П. Рікера присвячений аналізу явища людської справедливості, її місцю в культурі та доведенню тези про те, що «справедливість» має статус закономірності функціонування культури. У контексті філософсько-антропологічного дискурсу П. Рікер досліджує юридичні складнощі, з якими стикається людина, в ході взаємодії з правовою сферою. Мислитель переконаний в тому, що найважливішою умовою раціонального взаємодії особистості і держави є актуальне, наявне довіру людини як суб'єкта політики до апарату влади. Судові протиріччя, які покликаний вирішити суд, стають для дослідника одним з численних інших бар'єрів розуміння, настільки актуальних для будь сфери життя людини. І шлях подолання цих бар'єрів учений виявляє, виходячи за рамки судочинства.

Концепти «суд», «судова влада» і «правосуддя» означають різні феномени правової дійсності. Кожний із них виконує своє призначення і розташовується у власній площині.

Концепти «суд» і «правосуддя» виникли та змістовно наповнилися раніше, ніж концепт «судова влада».

Концепт «суд» позначає носія судової влади, соціального арбітра у спірних питаннях, які мають правовий характер.

Концепт «правосуддя» служить для позначення найважливішої функції і форми здійснення судової влади.

РОЗДІЛ 3

СУДОВА ВЛАДА ЯК АРХІТЕКТОНІЧНИЙ ЕЛЕМЕНТ СУЧАСНОГО СОЦІАЛЬНОГО БУТТЯ УКРАЇНИ

3.1. Судова влада України в умовах глобалізаційних процесів сучасності

Сьогодні з поняттям та явищем «судової влади» працюють усі розвинуті культури, це явище і поняття є невід'ємними частинами розвитку демократичних суспільств. Тому нині ми є свідками того, що питання судової влади, нарівні з іншими спільними питаннями, виносяться на загальні обговорення, набуваючи особливої значимості в контексті виправдання прав людини. Сучасному світу притаманне явище глобалізації, яке пронизує усі сфери життєдіяльності суспільств. Вперше поняття «глобальний» було вжите К. Ясперсом у 1948 році з таким змістовним наповненням: «... світ замкнувся. Земна куля стала єдиною. Виявляються нові небезпеки і можливості. Усі істотні проблеми стали світовими проблемами, ситуація – ситуацією всього людства. ... Створивши можливість, немислимої раніше швидкості повідомлення, техніка призвела до глобального єднання. Почалася історія єдиного людства; єдиною стала його доля» [232, с. 141]. Але слід пам'ятати, що глобалізаційні процеси були відомі людству здавна.

Друга половина ХХ століття ознаменувалася появою нових явно-активних форм глобалізації, а початок ХХІ століття став періодом надзвичайної активізації глобалізаційних процесів, які потребували теоретичного осмислення, оскільки вони породжували реальність нової якості, адже «інтернаціоналізація вступила в завершальну фазу, світ стає єдиним не лише з філософської точки зору, але і в реальності» [104, с. 315].

Основними загальноприйнятими характеристиками глобалізації сьогодні є:

ущільнення простору і часу;

динаміка і трансграничність взаємодії різних рівнів суспільного життя;

інтенсифікація контактів у сфері економіки, політики і права [84].

Вітчизняній науці притаманне розуміння глобалізації як такого розвитку суспільства, в результаті якого відбувається переплавлення всього населення світу на гомогенну спільноту як у релігійному, мовному, економічному, так і правовому вимірах. Процеси глобалізації беруть початок у сфері економіки, науки і техніки, засобах комунікації, а тяжіють до єдиного раціонального господарювання і єдиного правового простору. «... глобальний характер має та суспільна форма, яка упорядковує спільне життя частки схожих, частки по-різному сформованих суспільств: самовизначена міжнародна правова спільнота» [55, с. 10].

Поняття «глобалізація» відображає особливе явище сучасного соціокультурного процесу, в межах якого остаточно оформлюється глобалізація як триєдиний феномен: глобалізація-процес, глобалізація-явище і глобалізація-тенденція. Щодо кожної окремої особи, яка змушена жити в умовах тотальної глобалізації, то вона в межах правової глобалізації є «*homo juridicus* перед викликом культурної гіпердинаміки» (М. Шугуров).

Динаміка сучасних соціальних і культурних змін формує новий соціально-культурний ландшафт, який пронизується комунікативними практиками; характеризується мобільністю населення, яка є похідною від активізації ринкових механізмів; «втягненістю» людей в культурні і соціальні перетворення; відзначається пошуками форм взаємодії в умовах культурного багатоманіття і механізмів стримування різноманітних криз. Тому основними напрямками сучасних глобалізаційних процесів є: інтенсифікація міжкультурних комунікацій, віртуалізація і медіація середовища, які

вимагають «стандартизації» та «уніфікації» багатьох сторін соціального життя. «На фоні глобалізаційних процесів, які активно розвиваються, ми стаємо свідками істотних трансформацій в культурі, пошуків нового типу цивілізаційного розвитку, виникнення нових світоглядних проблем. На початку XXI століття в зв'язку із все зростаючим впливом глобалізації на усі сфери суспільства, в тому числі на культуру, виникла проблема пошуку нової стратегії життєдіяльності людства на планеті. Тому зросла потреба в аналізі глобалізації як соціокультурного процесу... Соціокультурний аспект глобалізації – основоположний на сучасному етапі...» [83].

Сьогодні досить помітними є процеси глобалізації на основі універсалізації західноєвропейської або американської системи цінностей. Західноєвропейська історична форма глобалізації, на думку Ю. Граніна, географічно мала багатовекторне спрямування – поступово охоплювала Центральну і Східну Європу, навіть Азію, Африку та дві Америки. «В Європі формування і поширення західноєвропейської моделі розвитку знайшло вираз у:

а) подоланні політичної роздробленості та утворенні, починаючи з кінця XVIII ст. територіально і чисельно більш ширших нових – національних – суб'єктів історичної дії;

б) появі нової системи міжнародного права і міжнародних відносин, створених на основі легітимації поняття «національний суверенітет» («Вестфальський мир»);

в) формальному запозиченні країнами Центральної і Східної Європи, ..., західноєвропейської «державної машини» як засобу модернізації і мобілізації населення;

г) виникненні глобалістських філософсько-політичних ідей та концепцій для Європи і всього світу, перш за все – І. Канта і К. Маркса;

д) створенні загальноєвропейських, а потім і міжнародних

організацій ...» [50, с. 218].

На нашу думку, виокремлення та абсолютизація цих видів глобалізації є некоректним, оскільки американська культура є похідною від європейської. До того ж, можна погодитися з позицією Г. Касимової про те, що «використання понять «вестернізація» та «американізація» створює ґрунт для укріплення євроцентристських поглядів на глобалізацію» [83]. Щодо правової сфери, то тут «варто посилатися не на партикулярні елементи євро-американської правової культури, а винятково на ті складові, які вийшли з інтеркультурного правового дискурсу. А у правовій практиці варто так обережно і так формально втілювати інтеркультурно виправдані принципи, щоб вони залишалися відкритими для різних культур» [55, с. 10].

Спершу вважалося, що глобалізація має політико-економічне та соціальне значення і не стосується правової матерії. Хоча досить відчутним є вплив глобалізації на державно-правову систему, а тому питання глобалізації досить активно обговорюються і висвітлюється у юридичній літературі, з одночасною постановкою питання про глобалізацію права як про самостійний феномен. Якщо брати до уваги такі ознаки глобалізації права, як його універсалізація і транснаціоналізація, то глобалізація теж не є новим явищем в політико-правовій історії людства. Першим етапом масштабної правової глобалізації була рецепція римського права в Європі. У XVIII-XIX століттях ідеї природного права, заснованого на принципах ліберальної демократії, помітно розширили свій вплив і втілювалися в загальні принципи і норми міжнародного права. У першій половині XX століття мала місце спроба глобалізації соціалістичного права. Сучасний же етап глобалізації права пов'язаний насамперед з переоцінкою пріоритетів правового регулювання і трансформацією національних і міжнародної правових систем в умовах зростання загроз існування людства. Глобалізація права сьогодні – це відродження його фундаментального принципу «панування права» не

лише шляхом конституційного розвитку окремих держав, але і через підвищення авторитету права.

Правова глобалізація з необхідністю вимагає змін ціннісних критеріїв та орієнтацій (кожна епоха з неминучістю вносить свої корективи в систему цінностей, на які вона орієнтується), а також визнання в якості аксіоми положення про правовий прогрес демократичних держав. Цей прогрес передбачає юридизацію свободи, влади і власності як основоположних компонентів сучасних політичних та економічних систем. Тому сьогодні аксіологічною та праксеологічною основою правової глобалізації є універсальні конституційні цінності сучасної демократії як загальне набуття людської цивілізації. До таких безумовних цінностей можна віднести: цінності свободи і прав людини, соціальної справедливості і рівності усіх перед законом, політико-ідеологічного та економічного плюралізму тощо.

Сучасна правова дійсність вимагає чіткого визначення щодо пріоритетності та ієрархії цінностей. Зокрема актуальним є питання про те, що ж саме є базовою цінністю сучасного зближення держав і народів. Ще донедавна основою інтернаціоналізації, зближення правових систем (і у напрямку формування єдиного правового простору в Європі) беззаперечно визнавалися права людини, що в подальшому внаслідок притаманної їм ціннісно-інтегративної функції набули наднаціонального характеру. Визнання прав людини на міжнародному рівні, а також закріплення в нормах міжнародного права, лише підсилило все загальність та обов'язковість закладених у них вимог. Момент міжнародно-правового визнання прав людини як загально соціальної категорії та цінності визначив їх нову якість: вони стали міжнародними правами людини, одержавши чітко виражені начала нормативно-правового характеру, що власне вплинуло і на формування якісно нового міжнародного права та міжнародного гуманітарного права, що дозволило ретранслювати національний ціннісно-

правовий потенціал у загальносвітовому масштабі.

Все це безпосередньо стосується проблем судової влади та її реалізації, оскільки глобалізація характерна для усіх сфер суспільного життя. На практиці глобалізаційний «слід» у сфері судової влади представлений створенням наддержавних судових інстанцій та процесами приведення національної законодавчої бази до єдиних стандартів. Щодо України, то «процеси гармонізації європейського та українського національного права ускладнюються ще й тією обставиною, що сама уніфікація правової бази Євросоюзу постійно стикається з перешкодами, пов'язаними насамперед із проблемою взаємоузгодження суверенних прав держав, які є членами цієї організації, та повноважень органів наднаціональної влади» [133, с. 276].

Звертання до проблем судової влади у розрізі глобалізаційних питань пов'язане також і з проблемою збереження національного суверенітету. Владні втручання з боку міжнародних спільнот здатні знівелювати національну самобутність: «у глобальній системі, елементи якої все більш залежні одна від одної, здійснення владних повноважень шляхом прийняття рішень, здійснення тих чи інших дій... виконавчих органів влади на одному континенті, можуть мати істотні наслідки для народів...» [27, с. 32]. Це все здатне призвести до обмеження національного суверенітету, що тягне за собою зміну соціального статусу судової влади в державі, яка має підкорятися вимогам норм міжнародного та європейського права, а також враховувати діяльність і рішення Європейського міжнародного суду з прав людини. Міжнародні судові органи особливо із захисту прав людини набувають у сучасному світі значення ефективного засобу позасистемного контролю національної судової влади. На думку відомого російського філософа В. Межуєва, глобалізація в контексті модернізаційних змін, які націлені на підвищення культурно-цивілізаційного рівня зі збереженням національної незалежності, для багатьох держав має безальтернативну

форму, оскільки передбачає «обміняти свій національний суверенітет на право входження» в якісь спільноти чи союз, на «право вважатися цивілізованою країною» [125, с. 363].

Глобалізація породжує особливі форми наднаціональних об'єднань держав (Європейський Союз, СНД тощо). Правова глобалізація виражається не тільки у кількісних (просторових), але і якісних характеристиках інтернаціоналізації правового життя. Одним з аспектів інтернаціоналізації правового життя є його юридизація, яка результує у посиленні правового нормування основних сфер соціального життя. Тотальна юридизація суспільного життя виявляється у наростанні універсального у нормативно-правових стандартах буття сучасного світу. Юридично-глобалізаційні процеси виявляються в:

інституційній правотворчості, суть якої полягає у зближенні правових систем сучасності на основі єдності їх конституційних цінностей, що яскраво прослідковується у формі міждержавного європейського інтеграційного утворення, яке при всій можливій уніфікації, гармонізації, стандартизації та інтернаціоналізації правопорядків не заперечує цінність національної ідентичності;

правореалізаційному аспекті – формування наднаціональних юрисдикційних органів із захисту загальновизнаних цінностей. Такими цінностями у сучасному світі визнаються права і свободи людини;

утвердження нового типу правової ідеології, правової культури, пов'язане з уніфікацією і зближенням фундаментальних характеристик національних правових культур;

конституціоналізація загальновизнаних принципів і норм міжнародного права.

Хоча серед сучасних мислителів є і такі, які визнають слабкість новоутворених наднаціональних об'єднань. Зокрема йдеться про позицію

Ю. Хабермаса. Ю. Хабермас вважає незадовільною ту систему європейської єдності, яка склалася. Оскільки, з одного боку, є ЄС, а з іншого, фактично є відсутнім «громадянство» нового об'єднання. Більше того, є «густа сітка наднаціональних організацій», але їх діяльність і політика головним чином вибудовуються як продовження політики національних держав, а конкретно і фактично – як «доручення» керівних політичних і господарських еліт національних держав-членів ЄС. На думку німецького філософа, європейські утворення мають серйозні юридичні проблеми: наявними є легітимаційні дефіцити, зокрема труднощі із прийняттям загальноєвропейської конституції [131].

В умовах правової глобалізації яскраво виявилася тенденція конвергенції міжнародного і національного права шляхом вироблення та оформлення загальних універсальних цінностей. Процеси правової глобалізації сьогодні з необхідністю вимагають «підлаштування» та «підтягування» національних правових систем (і судової влади кожної окремої держави як елемента політико-правового буття) до конкретних стандартів. У юридичній літературі поняття «принцип» і «стандарт» вживаються як синоніми, підтвердженням чого є, наприклад, позиція В. Бринцева щодо дефініції поняття «стандарти у праві»: «стандарти у праві – сукупність постулатів і принципів, встановлених міжнародними договорами та іншими визнаними більшістю світової спільноти актами» [24, с. 317]. Автор також пропонує визнати принципами (стандартами) судової влади в Україні, такі позиції, як: здійснення правосуддя винятково судом, право на судовий захист, рівність перед законом і судом, правова допомога у процесі вирішення справ у судах, гласність судового процесу, мова судочинства, обов'язковість судових рішень, право на оскарження судового рішення, колегіальний або одноособовий розгляд справ, самостійність судів і незалежність суддів, недоторканість суддів, незмінюваність суддів,

суддівське самоврядування, єдність статусу суддів (або єдність судової системи) [24, с. 337–339].

З позицією ототожнення принципів і стандартів ми погодитися не можемо, оскільки вони мають як етимологічну, так і змістовну відмінність, на що є вказівки і у текстах міжнародних документів. Зокрема, у Резолюції ООН 2200 А (ХІІ) від 19 травня 2006 року чітко виділяються принципи як основоположні напрямки та орієнтири в організації діяльності суддів, а під стандартами розуміється чітке слідування встановленим нормам та критеріям у процесі здійснення суддівської діяльності [13].

Однією із спроб запровадження і втілення стандартів здійснення судової влади в Україні була «Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» (2006 року), мета і завдання якої полягали у «вдосконаленні судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів», «забезпечення становлення в Україні судівництва як єдиної системи судового устрою та судочинства, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і гарантує право особи на справедливий суд» (Указ Президента України «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» від 10 травня 2006 р.). Співпраця України з органами й інститутами Ради Європи і Європейського Союзу з питань реформування судової влади має своїм наслідком наближення судової системи України до загальноєвропейських стандартів, що відобразилося у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р.

Значну увагу проблемі міжнародно-правових стандартів у сфері судової влади (в аспекті її незалежності) приділив В. Городовенко. На основі аналізу міжнародно-правових актів щодо організації судової влади,

В. Городовенко приходиться до висновку про те, що незалежність судової влади як незалежність судової системи обумовлюється виконавчою і законодавчою гілками влади; міжнародні стандарти у сфері судової влади передбачають право особи на незалежний суд, а також незалежність судді у прийнятті судового рішення; судова влада повинна мати реальну матеріально-фінансову незалежність; судді повинні мати особливий статус. До основних стандартів судової влади, які відповідають міжнародним вимогам, автор відносить: нормативне закріплення незалежності судової влади в конституціях і законах; ретельний кадровий відбір у судді: кандидат на посаду судді має бути не лише професійно підготовленим, але і бути носієм високих моральних якостей; розширення політичних і соціальних свобод для суддів; закріплені у нормативно-правових актах соціальних гарантій для суддів; нерозголошення суддями конфіденційної інформації, одержаної у процесі виконання службових обов'язків; адекватне реагування адміністрації та громадськості на скарги, які стосуються діяльності конкретного судді [47].

3.2. Судова влада України і сучасні соціокультурні виклики

При аналізі сучасної української держави і сучасного українського суспільства, варто мати на увазі, що сучасне (сучасність) має відносний характер і певну тривалість. Сучасність можна позначити екзистенційним терміном «тут-і-тепер». Під сучасною Україною ми будемо розуміти українське суспільство після проголошення в 1991 році самостійної української держави.

Сьогодні потреба судової влади України в удосконаленні не потребує спеціального обґрунтування. Аргументів на користь неефективності або недосконалості (від емпіричних даних до затеоретизованих узагальнень) можна

достатньо знайти як у філософській, так і у юридичній літературі, а також у численних програмних документах. Щодо оцінки та сприйняття судової влади на теренах України, то безсумнівним є й те, що в її образі, повноцінному сформованому на сьогодні, превалюють негативні тенденції. Основними чинниками, які впливають на формування негативного образу судової влади, на наш погляд, є явища правового популізму і правового нігілізму, які суттєво підривають авторитет і довіру до судової влади. Такий стан речей і є серйозною підставою для проведення як теоретичних пошуків шляхів удосконалення судової влади в Україні, так і практичних кроків реалізації і втілення цього покращення. Процеси осмислення реального стану судової влади в Україні ставлять нас перед розробкою питання про належне і суще у сфері цієї гілки влади. Аналізуючи особливості судової влади в Україні як соціокультурного феномена, ми повинні мати на увазі, що, по-перше, вона повинна розумітися як одна із національних судових влад; по-друге, правове життя судової влади детермінується політичним та економічним контекстами, в межах яких вона формується і функціонує; по-третє, в Україні суди часто не забезпечують верховенство права. Розглянемо детальніше кожне із положень.

1. Національна судова влада в Україні в її нинішньому виявленні значною мірою є явищем глобалізації політико-правового життя. Вона не є результатом історичного розвитку ідей вітчизняного правосуддя. На сьогодні ця гілка влади швидше є нормативно закріпленим продуктом іншого соціокультурного процесу. В основу сучасної теорії і практики судової влади покладені західноєвропейські взірці. Але при цьому не враховується, що у Західній Європі знання та прийоми розподілу влад у правовій державі є природним процесом, який відображає розвиток самого західноєвропейського суспільства і західноєвропейського правового суб'єкта. Як відомо, європейський суб'єкт права живе в «моноцентричній культурі», в якій право є альфою та омегою суспільного життя, і який ідентифікує себе з раціональним правом [227, с. 82].

Еволюційність важливих європейських політико-правових інститутів відображала конкретний рівень розвитку соціального порядку і менталітету народів. Слід також зауважити, що правова культура, правовий менталітет тісно пов'язані з менталітетом як таким. Варто пригадати, що ще наприкінці XIX ст. український філософ П. Юркевич зауважував в «Історії філософії права» переконував у тому, що кожна національність диктує народові його права, приписує йому певні закони, певний кодекс, а національний темперамент народу і його психологічна конституція здатні накладати свій відбиток на право і форми життя [31, с. 35].

Формування, розвиток судової влади та становлення її правового статусу визначається конкретними соціокультурними та історичними умовами, а основними чинниками, які визначають змістовне наповнення судової влади у конкретних суспільствах, є ідеологічні настанови, особливості менталітету, система моральних цінностей тощо. Історично сформовані моделі судової влади (виділені з певною умовністю) відображають конкретно історичні реалії функціонування і реалізації судової влади, а також містять інформацію про ідеали та цінності цієї влади. Судова влада невіддільна від етнокультурних традицій, від панівних уявлень про суд і справедливість. Висловлювання Бермана повною мірою підтверджує запропоновану нами тезу: «Реалізація справедливості завжди проголошувалася як месіанський ідеал самого права; спочатку вона асоціювалася (в часи Папської революції) зі Страшним Судом і царством Божим, потім (в часи революції в Німеччині) – з християнською совістю, пізніше (в часи Англійської революції) – з суспільним духом, справедливістю і традиціями минулого, ще пізніше (в часи Французької та Американської революцій) – з громадською думкою, розумом і правами людини, і нарешті зовсім недавно (в часи Російської революції) – з колективізмом, плановою економікою і соціальною рівністю» [20, с. 37]. Наприклад, у країнах Західної Європи втілення принципу розподілу влад

відбувалось еволюційно, з урахування особливостей всього масиву соціокультурних компонентів. Особливе значення для формування принципу розподілу влад на Заході мало формування і укріплення громадянського суспільства як антипода держави. А тому в країнах Західної Європи, які ще називають державами розвиненої демократії, існує така модель влади: держава є реальним джерелом виконавчої влади; громадянське суспільство виступає джерелом законодавчої влади; судова влада є легітимним і легальним арбітром між громадянським суспільством і державою у межах конкретного спірного питання, яке є правовим за своєю природою. Тобто для держав Західної Європи принцип розподілу влад став організаційним оформленням складної системи функцій єдиної влади технократичного соціуму.

Пострадянські держави запозичили для себе нове політико-правове явище – розподіл влад. Зокрема, поява терміну «судова влада» в програмних політико-правових документах цих держав датується початком 90-х років ХХ століття. Ідеї розподілу влад, незалежності судової влади стали проникати в Україну після того, як у ній відбулися певні процеси політико-правової модернізації. Ці ідеї були так званими культурними щепленнями західноєвропейської культури, оскільки культура України, в силу ряду історико-політичних причин, перебувала в ідеологічній ізоляції від Заходу. Поширення та спроби реалізації провідних західноєвропейських політико-правових ідей в Україні стали свідченням її переходу до нового етапу цивілізаційного розвитку.

Необхідність системного реформування українського правосуддя сьогодні є однією з найважливіших потреб держави. Розуміння такої необхідності присутнє на всіх щаблях нашого суспільства. Суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ Г. Юровська на семінарі «Європейські стандарти та нові положення українського законодавства стосовно суддівського досьє та оцінювання суддів» підкреслила, що дотримання балансу між вимогою суспільства щодо очищення

судової влади та незалежністю судової влади необхідно насамперед для самого суспільства. Оскільки саме громадяни звертаються до суду, коли влада порушує їхні права [60].

В Україні судова реформа була розпочата ще у 1992 році. Вперше термін «судова влада» в контексті легалізації принципу поділу влад був вжитий за часів незалежної України при підписанні Конституційного договору «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період прийняття нової Конституції України» у 1995 році. Цей договір визнавав, що державна влада в Україні вибудовується на засадах її поділу на три гілки – законодавчу, виконавчу і судову. Стаття 36 цього Договору проголошувала, що судову владу здійснюють тільки суди. Конституція України 1996 року в статті 6 закріпила положення про поділ влад. Конституція України 1996 року вперше на конституційному рівні у вітчизняному політико-правовому просторі закріпила судову владу як рівноправну й самостійну гілку влади. 4 вересня 2015 р. Україна передала до Венеціанської комісії два проекти комплексного проведення судової реформи: офіційний документ, підготовлений Конституційною Комісією при Президентові України, та альтернативний проект, розроблений Громадською організацією «Реанімаційний проект реформ» (РПР). Аналіз змісту запропонованих документів виявляє різні підходи громадськості та фахівців до окремих положень судової реформи. Зокрема, найважливіша розбіжність проектів полягає в принципах формування нових суддівських кадрів. Якщо офіційний проект пропонує провести переатестацію сучасного суддівського корпусу, то «Реанімаційний проект реформ» у своєму варіанті наголошує на обов'язковому положенні про звільнення нинішніх служителів Феміди та новому наборі суддівських кадрів через спеціальні конкурсні комісії (за аналогом нової поліції) [60].

Поняття «судової влади» у законодавстві Республіки Білорусь вперше

було вжито у Декларації про державний суверенітет Республіки Білорусь від 27 червня 1990 року, в якій в ч. 3 ст. 7 було проголошено розмежування законодавчої, виконавчої і судової влад, що водночас було визнано і принципом існування незалежної білоруської держави як правової. Варто зазначити, що у чинних Основних законах Республіки Білорусь та Російської федерації не розкрито поняття судової влади. Тому російські юристи-конституціоналісти переконані в тому, що цю прогалину варто ліквідувати в ході подальшої роботи над текстом Конституції для того, щоб засвідчити принципову відмінність судової влади від інших гілок державної і муніципальної влади [58, с. 44–45; 89, с. 2–3].

Одним із поштовхів для проведення цієї роботи стала ратифікація нашою державою у 1997 році Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Україна таким чином прийняла на себе зобов'язання забезпечити необхідні умови для ефективного функціонування судової влади, яка б була здатна справедливо вирішувати соціально значущі справи, які мають правові наслідки.

Для сучасної України принцип розподілу влад є виявом безальтернативного проекту глобалізації, який не враховує національну самобутність та правові традиції кожної конкретної держави. Саме тому, незважаючи на те, що у Конституції України зафіксовано і формально оформлено європейсько-ліберальне тлумачення судової влади та її місце в державі, а також відзначений її вплив на процес широкої легітимізації загальнодемократичних правових цінностей, існування судової влади саме в європейському вигляді в Україні залишається проблематичним. Сучасні дискусії про судову владу в Україні відображають істотний світоглядний розлом, який проходить по лінії протистояння між її системоцентричною і людиноцентристською концепцією праворозуміння. На жаль, правовому впливу Конституції, в основу якої покладено природно-правову доктрину,

протистоїть легістський тип праворозуміння радянського взірця, який є виявом системоцентричного підходу. Залишаючись на позиціях системоцентристських орієнтацій, неможливо очікувати змін в усіх сферах суспільного життя.

2. В Україні першорядна роль завжди відводилася державі, що призвело до вияву етатизму у всіх структурах влади (і судова влада не є винятком). Ідеї української державності традиційно засновувалися на принципі панування влади (the rule of power) більше, аніж на принципі верховенства права (the rule of law), яким керується правова держава. На жаль, не дивлячись на те, що чинна Конституція України закріплює за кожним громадянином право захисту своїх інтересів у судовому порядку, судові органи як репрезентанти судової влади в українському суспільстві асоціюються у масовій свідомості як карально-репресивні [161, с. 15].

Основною ідеєю західної філософії права та правосвідомості є гуманістична, персоноцентрична, людиноцентрична орієнтація на розуміння права як форми індивідуальної свободи людини в суспільному житті. Вітчизняна ж правова думка багато в чому розвивалася в межах системоцентристської традиції, в якій право трактувалося як така форма духовної єдності, що стоїть над індивідом та підкорює його собі. Витоки специфіки вітчизняної філософсько-правової думки можна віднайти в глибинах релігійно-філософської антропології, в якій сформувався притаманний для православ'я підхід, з позицій якого людина оцінюється не за справами, а через них, тобто за принципом «не важливо, що ти робиш, важливо, хто ти є» [174]. Складність у «приживанні» західноєвропейських правових стандартів та ідей на вітчизняному просторі полягає насамперед у різних світоглядних орієнтаціях та настановах. Зокрема, західна філософсько-правова традиція та теоретичні засновки юридичного життя засновані на «римській ідеї» абстрактної, неперсоніфікованої формально-правової рівності, а для нашої правосвідомості характерна ідея відповідальності кожного не лише за себе, але і за інших (ідея

раннього християнства) [126].

3. Перехідні суспільства характеризуються параметричними характеристиками різної направленості, тому в залежності від засновків суспільних процесів можна говорити про «суспільства ризику» (О. Яницький, У. Бек, А. Гидденс), які як перехідні суспільства у свою чергу поділяються на креативні та деструктивні. Але в кожному випадку йдеться про відтворення ризиків як реальних і потенційних небезпек для нормального існування суспільства. Креативні суспільства, здійснюючи перехід до більш високого ступеню модернізації, незважаючи на ризики здатні до нарощування свого потенціалу і життєвого ресурсу. На противагу конструктивним суспільствам, деструктивним притаманні процеси прогресуючої демодернізації, які призводять до втрати здатності позитивних соціальних змін, руйнації творчого потенціалу і скорочення життєвого ресурсу. Основні положення концепції «суспільств ризику» свого часу були виписані для означення процесів переходу західноєвропейських суспільств на більш високі ступені розвитку, але сьогодні ці положення можуть бути коректно використані і для опрацювання соціальних процесів, які відбуваються в Україні. Сьогодні в Україні як в транзитивному суспільстві спостерігаються такі «болючі» причини неефективності судової влади:

розбіжності між формально-декларативним проголошенням принципу розподілу влад і реальним станом речей;

доступність правосуддя: шанси відновити своє порушене право є у особи з вищим соціальним статусом;

вплив історії збереження впливу на суд з боку виконавчої влади, зокрема, успадкована традиція щодо ролі голів суду як трансляторів тиску на рядових суддів:

- особливості національної правосвідомості, традиційна недовіра до суду;
- розрив між законами і практикою їх застосування часто спостерігається

у процесі вирішення конфлікту інтересів соціально роздіраного суспільства. Конституційний механізм принципів і гарантії самостійності судової влади і незалежності суддів не працює тоді, коли йдеться про інтереси держави [106];

- високий рівень корупції серед представників і носіїв судової влади в контексті низького рівня правової захищеності громадян негативно позначається на загальному рівні правової культури і свідчить про те, що судова влада з точки зору громадян не є легітимною. Корупція як явище є породженням соціуму і панівних відносин в ньому: вона стає можливою, коли відбувається відособлення управлінських функцій у різних сферах (господарчих, суспільних тощо), що і породжує у посадової особи можливість розпоряджатися ресурсами, приймати рішення не в інтересах суспільства, а виходячи із власних корисливо-егоїстичних мотивів. Неважко помітити, що поширення і суспільна небезпека корупції зростає в періоди серйозних соціальних потрясінь. Сучасні транзитивні суспільства, до яких належить і українське, не є винятком із правила. Корупція у сфері судової влади є больовою точкою не лише українських реалій, вона носить глобальний характер, підтвердженням чого є постійна занепокоєність ООН цією проблемою. Так, у 2004 році доктор Леандро Деспуї – Спеціальний доповідач з питань незалежності суддів та адвокатів – зауважив, що корупція в системі судової влади набула статусу широкомасштабного явища, яке виходить далеко за межі економічної корупції. Причин такого стану речей декілька: внутрішні адміністративні проблеми судової влади: відсутність гласності, система прибуткових місць; зацікавленість участі у судочинстві і прийнятті рішень, які є результатом політизації судової влади або кланової залежності; формою судового протекціонізму, і як наслідок – недовіра до судової влади [13]. За даними досліджень «Барометр Світової Корупції» (Global Corruption Barometer) від Transparency International та Gallup International Association (в Україні опитування тривало з 9 по 17 серпня 2012 року) «найкорумпованішою сферою

українці визнали судову (66%), наступними є: правоохоронні органи (64%), державна служба (56%), сфера охорони здоров'я (54%), парламент (53%), політичні партії (45%), освітня система (43%), бізнес (36%), військова сфера (28%), ЗМІ (22%), релігійні інституції (21%), громадські організації (20%)» [28]. Виконавчий директор Transparency International Україна Олексій Хмара пояснює це так: «Українці вже багато років показують владі жовту картку недовіри. Дослідження минулих років встановило, що довіра до церков вдвічі вища за довіру до судів. Цьогорічне опитування виявило, що народні настрої погіршуються, адже 80% вважають взагалі нерезультативними дії влади та впевнені, що країною керують кілька осіб з огляду на власні інтереси. На тлі цих невтішних цифр, а також зважаючи на зростання масового незадоволення українців діями правоохоронних та судових органів, дуже серйозним тривожним сигналом є готовність кожного третього вийти на вулицю захищати свої права. Цифри свідчать, що жовта картка ризикує перетворитися на червону» [28]. У Резолюції 1755 (2010) [13] ПАРЄ констатує, що реформа судової влади та системи правосуддя є вкрай важливою для консолідації верховенства права в країні, і основне завдання України з цього питання – це усунення всіх форм корупції в судовій владі при забезпеченні незалежності судів. Сучасний український правознавець А. Селіванов вбачає головну причину «широкомасштабної, всеохоплюючої корупції в усіх владних структурах» у самовпевненій безкарності. «Її подолання можливе лише з руйнуванням цивілізаційних механізмів, на яких корупція тримається і якими підживлюється» [170]. Однією зі спроб подолати корупцію в судовій владі є створення у США Комітету з міжнародних суддівських хабарів як відповідь на прохання про допомогу від суддівських органів у зарубіжних країнах. Основною метою діяльності цього Комітету є допомога у створенні незалежної судової влади у всьому світі. У сучасних соціокультурних реаліях цілком можливим є класифікація корупційних проявів, зокрема в середовищі суддів

чітко прослідковуються такі рівні корупційних послуг, як побутовий та діловий. Побутовий рівень корупції означає, що посадові особи за хабарі надають громадянам послуги і тим самим вирішують їх приватні проблеми. На рівні ділової корупції посадові особи надають послуги за хабарі бізнесменам [161]. Автор цього дослідження провів власне соціологічне опитування щодо питань судової влади. Було опитано 300 громадян, жителів Київської, Львівської, Одеської, Харківської областей та м. Києва. Найбільш вагомими результатами стали: 87% респондентів не вбачають різниці між судовою владою і системою судових органів; 85% переконані у існуванні фактів корупції в українських судах; 91% опитаних підтримують проведення реформ у сфері здійснення правосуддя;

особливо актуальною сьогодні в Україні є проблема довіри суспільства до судової влади та державних інституцій загалом, про що із занепокоєнням говорить і А. Селіванов: «Сьогодні слід визнати, що система судової влади в Україні, рівень правосуддя набули загрозливих руйнівних форм, а суди фактично втратили довіру людей» [170]. На нашу думку, питання довіри потребує більш активного дослідження з боку соціології, філософії, оскільки вона (довіра) є однією із складових людських відносин, а тому і суспільства. Ще у ХІХ столітті Е. Дюркгейм розробив теорію існування «до-договірного» елементу в соціальних угодах, а Ф. Фукуяма визначав довіру як очікування членами суспільства передбачуваності від усіх оточуючих, підтримання ними «фундаментальних цінностей» (наприклад, справедливості), в тому числі «професійних стандартів і корпоративних кодексів поведінки». Недовіра до ефективності судової влади значною мірою обумовлюється рівнем розвитку правосвідомості та правової культури українців. Ставлення до судової влади та її оцінка з боку населення залежить від оцінки та сприйняття права як такого. Зокрема, знану роль відіграють такі явища, як правовий нігілізм; визнання релігійних і світських традицій, звичаїв вищими та дієвішими, аніж правові

засоби; спроба створити нові правила життя, які не завжди співвідносяться з чинним правом [212, с. 184].

Оскільки Україна сьогодні є транзитивним суспільством, то відношення до судової влади значною мірою детермінується українською правовою реальністю. Заслуговують на увагу такі особливості транзитивного суспільства:

суперечність та еkleктизм суспільних орієнтацій, систем цінностей, ідей та поглядів. Судова влада в Україні повною мірою експлікує в собі усі риси перехідної правової реальності (переходу від явищ політизації та ідеологізації права, етатизму до утвердження принципу верховенства права, визнання пріоритету прав людини і громадянина);

Україна як транзитивне суспільство перебуває у стані дезорганізації – стані дезінтеграції політико-правових інститутів, ослаблення механізмів контролю (як формального, так і неформального). Дезінтегративні процеси пов'язані з наявністю у суспільстві декількох ціннісних систем орієнтації: 1) орієнтація на старі взірці і цінності, а тому неможливість пристосуватися до нових умов; 2) прийняття нової ціннісної системи координат. Для того, щоб змінився стан правової свідомості необхідно, щоб змінилися базові цінності культури, щоб вони були приведені у відповідність з тими суспільно-правовими ідеалами, які проголошуються. Цей процес змін базових цінностей культури є надзвичайно важливим у досягненні суспільної стабільності, оскільки вони є життєвими сенсами, відповідно до яких здійснюється діяльність і поведінка людей. Сьогодні ці сенси представлені розумінням свободи, права, справедливості та ін. Усі ці цінності не просто абстрактні ідеї, вони програмують поведінку людей і визначають оцінку тих чи інших подій соціального життя, а також визначають, які фрагменти соціального досвіду включати в потік культурної трансляції. Якщо для західноєвропейської правосвідомості ідеї розподілу влади, обмеження свавілля держави, персоніцентризму та індивідуалізму є органічно включеними у життя, то для

пострадянських держав їх реалізація у масовій правосвідомості потребує змін базових цінностей культури. Ці базові цінності культури повинні бути приведені у відповідність з проголошеним та задекларованим ідеалом правової держави. Для того, щоб базові цінності культури «працювали», необхідно щоб вони набули статусу кодів культури (генів соціального життя). Людиноцентристська орієнтація західноєвропейської культури виявляється у розробці такого фундаментального феномена європейської політико-правової культури, як загальне благо, яке бере свій початок ще в античності [136, с. 96]. Як і будь-яке поняття, воно з часом зазнало суттєвих модифікацій і трансформацій, але в цілому зберегло першопочатковий зміст – воно є умовою блага кожного»;

об'єктивні причини, викликані зміною способу виробництва та характеру виробничих відносин (злам командно-адміністративної системи управління і прагнення створити суспільство ринкової економіки). У сфері права та політико-правових інститутів це призвело до істотного відставання процесів законотворчості від реалій політичного та економічного життя. Одними з негативних явищ, які виявляються у процесі законотворчості в Україні, є явища лобізму, корпоративності тощо;

найбільшою проблемою транзитивних суспільств, яка впливає на всі сфери життєдіяльності суспільства і держави, є криза моралі [147, с. 204–208]. Це положення яскраво ілюструється тезою відомого українського філософа Б. Кримського: «Виникла така колізія: людина раніше стає богом, аніж людиною. Тому проблема зараз полягає в тому, як залишитися людиною або навіть стати людиною» [110]. З філософської точки зору, транзитивне суспільство має такі риси:

1) нестабільність і нерівномірність соціальних процесів, які за своєю природою є незворотними. Ці процеси посилюють нестабільність старої соціальної системи і сприяють розвитку нових соціальних зв'язків і відносин;

2) тимчасовий характер транзитивного суспільства: це проміжковий етап до формування нової системи соціальних відносин;

3) помітне підвищення інноваційної активності у суспільстві;

4) незворотність змін у соціальних процесах;

5) плюралізм як множинність позицій у сучасному суспільстві, який спонукає до активних дій у напрямку вибору між різними системами цінностей;

6) антиномічність розуму, діяльності і вчинків перехідної епохи, яка здатна призвести до соціальних катаклізмів;

7) формування нового типу особистості – «особистості із ринковою орієнтацією» (Е. Фромм). Така особистість формується в системі ринкових відносин і вбачає свою цінність у своїй ринковій вартості;

8) криза ідентичності як атрибут транзитивного суспільства, сенс якої полягає в тому, що звичні соціальні норми, критерії і цінності втрачають статус сенсотворчих та світоглядно-орієнтирних;

9) співіснування двох типів світогляду: старого і нового.

Кінець ХХ ст. започаткував формування в Україні судової влади нового взірця: руйнування соціальних цінностей, ідеалів та суспільних орієнтирів спричинили нову форму судової влади (взірця 1900-х), яка відрізнялася проголошенням і реалізацією інституту розподілу влади, як в ідейно-теоретичному, так і нормативному аспектах. В українському суспільстві з'явилася влада, невідома раніше соціальна практика. Новими також були матеріально-духовні явища цієї влади. Правові можливості судової влади на цьому етапі мали ідеологічну привабливість, оскільки вони були ситуативними і відповідали новому типу праворозуміння. Але надалі духовно-моральні уявлення суспільства про правосуддя в судово-владних відносинах зіткнулися з жорстким ідеологічним протистоянням, що призвело до розчарування у можливостях судової влади і навіть до суттєвої втрати довіри до неї. При цьому з однієї сторони існувала недовіра до судової влади, а з іншої – життєва

необхідність мати судовий захист, в тому числі і від держави. Сьогодні в Україні ми маємо різке протиставлення європейсько-нормативного і національного життя, правових цінностей судової влади, що не сприяє процесам стабілізації у суспільстві та формуванню її авторитету. У цьому аспекті показовими є висновки моніторингу стану незалежності суддів в Україні (2012 р.), які стали предметом обговорення на засіданні Ради суддів України. Зокрема, у сьомому розділі цих висновків зазначено, що «підвищити довіру громадян до суду можливо за рахунок, як мінімум, припинення пониження авторитету судової влади чиновниками різних рівнів та політиками у ЗМІ, які навмисно нав'язують асоціювання штучних помилок у відправленні правосуддя певними суддями з діяльністю всієї судової влади, а також негідних моральних якостей випадкових для судової влади осіб з моральними якостями більшості суддів».

Таким чином, довіра до судової влади в Україні є однією із умов ефективного функціонування цієї влади. На нашу думку, питання довіри до судової влади тісно пов'язане із її якістю. Йдеться про засадничі моменти її буттєвості: судова влада повинна бути незалежною, мати авторитет в суспільстві, бути пов'язаною соціальною відповідальністю перед суспільством.

Щодо незалежності судової влади, то у вітчизняному правознавстві опрацьованими є дві умови цієї незалежності: незалежність як самостійність судової влади, відсутність легальних повноважень, що дозволяють втручатися в її компетенцію органам законодавчої та виконавчої влади та незалежність як самостійність і незаангажованість судді при прийнятті рішення у справі. В Основних принципах незалежності судових органів наявна норма, яка зобов'язує усі без винятку державні органи та інші установи поважати і дотримуватися принципу незалежності судових органів.

На наше переконання, існує ще третя умова: судова влада (в ідеалі) має прагнути бути максимально ідеологічно нейтральною. На практиці це

реалізувати неможливо. У судах розглядаються справи людей з різними інтересами. Окрім того, зміна політичного курсу держави тягне за собою зміну ідеологічних настанов та орієнтацій, які пронизують усі сфери її життєдіяльності. І саме в такі переломні моменти найбільш яскраво проявляється часткова або повна «ідеологічна заангажованість» судової влади. Для більшості європейських країн характерним є обмеження права участі юристів (зокрема суддів) у політичній діяльності: юристу забороняється обіймати посади в політичних організаціях; відкрито підтримувати політичні організації або їх кандидатів; брати участь у збиранні коштів на користь політичної сили; відвідувати політичні збори. Такий стан речей яскраво охарактеризував Ю. Стецовський, вказуючи на те, що суддя з партійним квитком (неважливо, якої партії) завжди небезпечний, оскільки його політична заангажованість перешкоджає неупередженості, змушує керуватися не Конституцією і правовим законом, а політичними ідеалами тієї чи іншої партії або руху, навіть незалежно від формального зв'язку з ними [187, с. 94].

Для України, в результаті набуття нею державної незалежності, доцільність створеної справедливої судової влади орієнтувалася на класичну формулу європейської демократії: правова держава і громадянське суспільство повинні мати самостійну і незалежну судову владу, яка б захищала права і свободи людини. Але ця формула в умовах європеїзації держави стала швидше своєрідним революційним ритуалом, аніж виявом якісного покращення правосуддя. Натомість нездатність держави вибудувати авторитетну і сильну судову владу викликала розчарування у судовій владі в цілому. Українські реалії судової влади 2000-х років свідчать про те, що першопочаткове позитивне реформування національної судової системи, розпочате в кінці ХХ ст., що характеризувалося впровадженням в українське законодавство міжнародних стандартів незалежності цієї гілки влади, змінилося періодом ігнорування політиками та керівниками держави ідеї розбудови судової влади

як рівноправної із законодавчою та виконавчою. Починаючи з 2004 року до 2009 року, в умовах розгортання політичної боротьби чітко простежувалося намагання підпорядкувати окремі судові установи суб'єкту політичної влади. Про це свідчить прийняття правових норм, що нівелюють позиції Верховного Суду України як найвищої судової інстанції в системі судів загальної юрисдикції, порушують організаційну цілісність та конституційний принцип єдності судової системи. На думку вітчизняного правознавця В. Скрипнюк, незалежність судової влади не може обмежуватися лише фіксацією на конституційно-правовому рівні ряду положень. У ст. 29 Конституції України вказується, що судді в процесі здійснення правосуддя незалежні і підвладні лише закону, в ст. 30 стверджується, що держава зобов'язана забезпечити фінансування та належні умови для функціонування судів і суддівської діяльності [176, с. 393]. Все це сприяє тому, що «... судова влада, яка має в структурі державної влади реальні, а не декларативні гарантії незалежності, здатна виконувати таку важливу функцію, як правосуддя. Тобто без незалежності судової влади принципово не може бути реалізованою така мета правосуддя, як об'єктивне дослідження обставин конкретних справ з метою встановлення істини та визначення міри відповідальності осіб (органів влади), що вчинили правопорушення» [176, с. 398–399].

Щодо незалежності судової влади в інших країнах, зокрема в США, то вона передбачає наявність таких компонентів: незалежне управління судовою владою самою судовою владою; дисциплінарна влада над порушеннями, яких припускаються судді; спосіб врегулювання протиріч між різними інтересами і забезпечення дієвості судових рішень (усі ці компоненти гарантують незалежність судової влади, яка є основою суспільства, в якому громадяни та уряд підкоряються закону

2. Авторитет судової влади в суспільстві є важливим показником її значимості і легітимності, а також показником її позитивної соціальної оцінки.

Можна стверджувати, що авторитет судової влади є різновидом соціального авторитету і є історично обумовленим і визнаним її впливом на систему суспільних відносин, оскільки матеріальна діяльність і духовні процеси, які відбуваються у суспільстві, сприяли розвитку і формуванню як особистості, так і соціальних інститутів, виділенню різних авторитетних відносин, відповідних тому чи іншому історичному етапу. Авторитет судової влади також є результатом суспільного очікування щодо судової оцінки фактів правової реальності, які відображаються у судових рішеннях. Судові рішення, таким чином, є не лише правовою, але і моральною оцінкою конкретних дій (дуже часто резонансних). На становлення авторитету суду впливає також реальність, своєчасність виконання судового рішення. У формуванні авторитету судової влади значну роль відіграє і суб'єктивний фактор – носій судової влади, яким за загальним правилом є суддя. Ідеальний суддя (можливий в ідеальній судовій владі) – це узагальнений образ еталонного громадянина, наділеного усіма чеснотами та такого, що своїми діями і способом життя відповідає очікуванням суспільства. Тобто в уявленні про ідеального суддю людство здатне реалізувати «образ досконалої людини». Суддя (в ідеалі) – це універсальний раціонально-гуманістичний ідентифікатор, фактор гуманізації міжлюдських відносин і критерій взаємодії локальних людських спільнот [67]. «Ідеальний суддя» залежить від типу суспільства, яке на кожному етапі свого розвитку має власну ідеологію – систему панівних цінностей та ідеалів. Тому можна стверджувати, що діяльність судді «як явище соціального та правового походження здійснюється у конкретних умовах реального життя, особливості яких відображаються в особливостях її здійснення. Специфіка загальної та правової культури, традиції, інші фактори з необхідністю здійснюють вплив на цілу низку моментів суб'єктного, формального, процесуального характеру...» [52, с. 324]. Сьогодні людство хоче бачити суддів носіями справжньої і високої правової культури, а не юридико-догматичної свідомості, тобто вони повинні

бути носіями демократичних цінностей, серед яких найважливішим є гідність людини. Як це не прикро, але і сьогодні актуальним є висловлювання Г. Шершеневича: «Ми відчували б себе дуже спокійно, якби одного прекрасного ранку нам сказали, що правосуддя відміняється... Деморалізація суддів, падіння самостійності судів викликає у нас ... почуття неспокою... до такої міри ідея правосуддя пов'язується в нашій уяві із суспільним благоустроєм» [229, с. 22].

Ідеал судової влади є загальнолюдським символом, який втілює і виражає тим самим уявлення про її правосудну природу в будь-якому демократичному суспільстві. Разом з цим, з огляду на визначеність судової влади цим загальнолюдським фундаментом, без усвідомлення соціальної самотності обумовленості правового призначення справедливої судової влади неможливо розмірковувати про її досконалість.

3. Судова влада не є винятковою із-поміж інших політико-правових і соціальних інститутів. Вона є наслідком і результатом конкретного соціокультурного контексту і конкретного соціуму, а тому повинна відповідати перед суспільством. Вказане свідчить про соціальну відповідальність самої судової влади. Соціальна відповідальність судової влади – це елемент соціального контролю, який забезпечує узгодженість між державними і суспільними інтересами. На сьогодні ми не маємо розгорнутих та якісних наукових розробок, присвячених саме проблемі соціальної відповідальності судової влади, оскільки вона є досить складною і стосується як судової влади, так і усіх її елементів. Соціальна відповідальність судової влади не є монолітним явищем, а може бути представлена у вигляді основних напрямів, які є конкретизацією цієї відповідальності. На судову владу покладаються такі «види» соціальної відповідальності: 1) правова відповідальність – судова влада може і повинна реалізовуватися лише у правовому полі, з дотриманням норм права і чинного законодавства; 2) політико-ідеологічна відповідальність —

судова влада в процесі своєї діяльності торкається життєво важливих інтересів суспільства і держави; 3) професійно-компетентнісна відповідальність носія і представника судової влади за свою професію, її імідж; 4) моральна відповідальність є показником гуманістичного змісту судової влади; б) відповідальність судової влади за помилки в професійній діяльності (ретроспективна відповідальність).

Найголовнішою умовою зміцнення судової влади в Україні визнається підтримка всього суспільства. Варто вказати, що значна роль у цьому процесі повинна відводитися і досвіду утвердження незалежних систем правосуддя в сучасних демократичних державах. «Повага до суду багато в чому залежить від самих суддів. Лише неупереджене дотримання вимог матеріального та процесуального права, прийняття справедливих, всебічно зважених, законних рішень може забезпечити непохитну довіру та гідну повагу до суду, як до системи в цілому, так і до судді, як до посадової особи, що уособлює правосуддя» [28].

На думку відомого російського правознавця В. Савицького, судова влада повинна бути «хранителем законності та громадської злагоди», оскільки повага до закону одночасно є і повагою до судової влади [165, с. 39]. Близькою до цієї точки зору є позиція В. Жуйкова, який вважає, що судова влада є «головним гарантом дотримання права, його уособленням, а в деяких випадках – і його творцем» [64, с. 97-98.]. За означенням, судова влада сьогодні є ефективним засобом забезпечення дотримання вимог чинного законодавства, прав і свобод людини. Таке призначення судової влади як обов'язок держави виписане у п. 3 ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Йдеться про те, що держава-учасник пакту бере на себе зобов'язання забезпечити право на правовий захист будь-якої особи, яка його потребує. Такий захист повинен встановлюватися компетентними судовими органами, які створені і функціонують відповідно до правової системи держави.

Судова влада в Україні сьогодні розуміється і визначається як «специфічна гілка єдиної державної влади, що має владну виключну компетенцію щодо розгляду юридично значущих справ, що мають правові наслідки, і реалізується конституційними органами (судами) в межах закону та спеціальних (судових) процедур» [140, с. 19]. Таке розуміння сутності судової влади з позицій чинного законодавства цілком підтверджується і Г. Мурашиним, який стверджує, що лише судова влада наділена можливістю контролювати злочинність і правомірність дій виконавчої влади, маючи у своєму розпорядженні конституційну юрисдикцію захисту суспільства та окремої особи від можливих правопорушень законодавчого порядку [132, с. 22].

Виконання яких завдань ставиться перед сучасною судовою владою України сьогодні? Ці завдання, в силу багатозначності самого поняття «завдання», можуть бути класифіковані за декількома критеріями. Насамперед можна виділити завдання за типом судової діяльності – комплексні (інтегративні) і конкретні (диференційовані). Комплексні (інтегративні) завдання судової влади є конкретизацією її правової природи як гілки державної влади: захист прав і свобод людини і громадянина, забезпечення стійкості основних конституційних принципів. Диференційовані (конкретні) завдання направлені на вирішення питань, пов'язаних із захистом правових цінностей конкретної галузі права.

У свою чергу конкретні завдання можна поділити за сферами правового регулювання – соціальні, культурні, економічні, політичні, державно-правові. Тобто «віддаючи належне ролі судової влади у вирішенні завдань соціального захисту громадян, необхідно мати на увазі беззаперечність факту, що повне здійснення соціальних прав вирішальною мірою залежить від стану економіки і фінансових можливостей держави» [21, с. 272].

З точки зору механізму правового регулювання можна виділити

позитивістські і соціологічні завдання судової влади. Перші пов'язані із застосуванням норм законів та інших формально визначених джерел права, а другі – з аналізом та узагальненням практики реалізації правових норм, аналізом правовідносин. Щодо функціональних особливостей права, то у завданнях судової влади можна виділити матеріальні (зачіпають зміст норми права: захист порушених прав, законних інтересів, сприяння укріпленню законності та підтримці правопорядку) і процесуальні (порядок і процедура здійснення судової влади: здійснення правосуддя шляхом розгляду судом конкретної справи, винесення законного та обґрунтованого судового рішення тощо). За суб'єктом завдання судової влади можна диференціювати на загальні (ті, які безпосередньо пов'язані з діяльністю судової влади в напрямі здійснення правосуддя) і спеціальні (пов'язані з видами судової діяльності, а тому притаманні лише визначеній групі судів – військові, спеціалізовані та ін.). Відповідно до темпорального критерію завдання судової влади поділяються на постійні, короткотермінові і довготривалі. Короткотермінові і довгострокові завдання судової влади обумовлюються в межах кожної конкретної держави змістовним наповненням судової політики, яка формулюється у доктринальних і стратегічних документах [206].

3.3. Публічність і транспарентність судової влади як соціокультурний виклик сучасності

Однією із особливістю сучасного світу є вимога гласності. В українській мові слово «гласний» означає «приступний для широкої громадськості; відкритий, публічний, привселюдний, вселюдний» [138, с. 436].

Аналіз процесуального законодавства європейських країн свідчить про те, що загальним правилом для них є відкритий розгляд судових справ. Зокрема, у

ФРН вважається, що відкритий доступ громадськості на судові засідання є виявом фундаментальних прав особистості. Судове ж рішення, винесене в порушення цієї вимоги, може бути касаційно оскаржене. Винятком у європейській практиці відкритих судових процесів є Великобританія, де дозвіл на присутність осіб не учасників судового процесу може надати суддя [49, с. 5].

Принцип гласності сьогодні не має однозначного визначення. Окрім публічності, в науковій літературі йдеться про транспарентність і відкритість. Термін «транспарентність» є надбанням західної політико-правової науки, але останнім часом широко використовується і вченими пострадянського простору. У більшості документів СБСЕ термін «транспарентність» використовується безпосередньо, а в матеріалах, пов'язаних із діяльністю Європейського суду з прав людини, частіше використовуються «відкритість» і «публічність». Дослівний переклад українською мовою терміну «транспарентність» означає «прозорий» або «доступний». Досить часто ці поняття вживаються як синоніми, що є результатом нечіткого визначення юридичної природи публічності у сфері судової влади. Тому «публічність», «відкритість», «транспарентність» досить часто розглядаються як синоніми, хоча наявні і протилежні точки зору. При цьому транспарентність судової влади визначається як такий рівень організації судової влади у суспільстві, при якому громадянам забезпечується вільний доступ до судових процедур, правосуддя, до формування суддівського корпусу [127, с. 13–27]. Зокрема, на думку М. А. Кузьминої, «гласність» є більш широким поняттям, яке включає усі інші поняття» [111, с. 22]; В. Каменков переконаний у тому, що «принцип гласності» є найбільш широким за обсягом та охоплює усі сторони організації і діяльності господарських судів, включаючи форму організації і проведення судових засідань, режим роботи судів, призначення і звільнення суддів, повноваження посадових осіб і колегіальних органів судів і т.п.» [78, с. 22]. Термін «відкритість», на думку А. Гарбуза, більш застосовний до судових рішень, а з іншої сторони і діяльності суду як

державного органу, а поняття «гласність» – до судового процесу [44, с. 36]. Позиція В. Анішиної полягає в тому, що у сучасному розумінні зміст принципу «транспарентність» багатогранний, і усі терміни, які використовуються в назві цього принципу («гласність», «відкритість»), дуже близькі за значенням, а кожний із них пов'язаний з певною стороною в організації або діяльності судової влади. Оскільки гласність, відкритість є і формою реалізації контролю суспільства за роботою судових органів, адже справжня незалежність судової влади передбачає таку її бездоганну діяльність (в тому числі і за формою), яка не дозволяла б незалежності перетворюватися у всюдозволеність, вияв свавілля і беззаконня» [7, с. 21].

Поняттям «транспарентність» сьогодні позначаються усі сторони організації і діяльності сучасної держави: від порядку формування державних органів до прийняття та оприлюднення для широкого кола осіб текстів законів, біографій кандидатів на високі державні посади тощо. Логічно, що судова влада та її функціонування не є винятком, а тому прозорість суду, відкритість судових процесів і доступ до судової інформації займає сьогодні почесне місце в системі політико-правових цінностей сучасного світу. Вимога транспарентності щодо судової влади як конкретизація уявлень про справедливий процес правосуддя була сформульована ще у XVII ст. у Великобританії: «Недостатньо знати, що правосуддя є, необхідно бачити, що воно здійснюється».

У спеціальній літературі можемо віднайти обґрунтування існування декількох основних форм транспарентності (інформації) у сфері судової влади. Перша форма транспарентності – це вільне одержання інформації про суд як про орган державної влади. Як правило, до такої інформації відносять дані про організацію судової системи, кількість суддів, територіальність судів та їх юрисдикцію, ієрархічність судових інстанцій, а також порядок діяльності і розпорядок роботи, процес відбору кандидатів на посаду судді, порядок відставки суддів.

Друга форма транспарентності судової влади є інформацією про конкретний судовий процес (дані про майбутні процеси в конкретному суді; інформація про поточний судовий календар; можливість ознайомлення з матеріалами справи і судовими рішеннями, а також вільний доступ до судової зали). Інформація, яка входить у цю форму транспарентності, часто піддається законодавчому регулюванню або обмеженню. При цьому обмеження можуть бути різними: пов'язаними з особистістю конкретного учасника судового процесу, предмет ними (державна таємниця), пов'язаними з питаннями моралі, що зачіпаються в ході судового процесу. Саме в межах цієї форми транспарентності мають місце публічність і відкритість судочинства. Транспарентність включає в себе публічність судового процесу і гласність як елемент публічності судового процесу. Тобто принцип гласності характеризує саме судочинство, спосіб розгляду і слухання справи, що власне і зближує його за змістом з принципами усності і безпосередності судового розгляду. Усність і безпосередність судового розгляду є такими процесуальними засобами, які сприяють виявленню фактичних обставин справи, усуненню можливих помилок, тобто є гарантією правильності та обґрунтованості рішення суду, а факультативно – гарантією гласності [40]. Відступ від усності і безпосередності розгляду справи з необхідністю обмежують гласність, хоча б формально справа слухалась у відкритому судовому засіданні, тому реалізація цих принципів є необхідною умовою гласності судочинства.

Досить часто ознаки гласності і відкритості судового процесу ототожнюють, однак це не є коректним, оскільки гласність є забезпечення судом зацікавлених осіб інформацією про судовий процес (дата і час проведення, доступність інформації про прийняті рішення тощо). Відкритість же судового процесу передбачає надання особам, які не причетні до досудового розгляду, права бути присутніми на судових засіданнях (варто мати на увазі, що процесуальне законодавство обмежує таке право) [192]. Відкритість судової

діяльності є одним із виявів публічності. Про велику роль відкритості судової влади для суспільства писав ще Г. Гегель: «Загалом у кожній державі, в якій життя кожного громадянина вирішує за зачиненими дверима суд, не обраний своїм народом зі свого середовища, підданим вкрай важливо, щоб в голосі суспільства залишалася ця тінь значення, бо перед публічною стратою зачитується обґрунтований вирок, що необхідно для суду, який ніби відчуває потребу виправдатися в очах народу. Але це міркування відпадає для тих держав, де у громадянина є право вимагати, щоб його судили ті, хто йому рівні» [41, с. 230]. У цьому випадку публічність означає відкритість для суспільства і громадського контролю. При цьому публічність слід визнавати пріоритетнішою категорією щодо категорії відкритість: суд здійснює свою діяльність публічно. В той же час відкритість його діяльності може бути обмежена законом або регламентом суду відповідно до завдань здійснення публічної функції державної влади. З огляду на це суб'єктивне право кожного на відкритий доступ до інформації про судову діяльність пов'язане з публічними інтересами здійснення правосуддя, які можуть виступати обмеженням цього права. Публічність як відкритість правосуддя набагато глибше, аніж гласне ведення судового розгляду справи або виголошення вироку, оскільки публічність є пріоритетом громадянського суспільства над державою в судочинстві. Гласність виникає лише у зв'язку з такою публічністю, але не в силах її підмінити. Як вважає А. Смирнов, у протилежному випадку гласність судового розгляду є не відкритістю правосуддя, а прилюдним залякуванням [181, с. 13].

Принцип гласності у функціонуванні судової влади, зокрема у частині судочинства, означає, що всі бажаючі (в тому числі і засоби масової інформації) мають право бути присутніми в судовій залі, а також фіксувати все, що відбувається в ній. Гласність судового процесу передбачає низку прав (відповідно до чинного законодавства) особи щодо розгляду конкретної справи. Українські реалії роблять можливим реалізацію права особи на гласність у

судовому процесі у таких моментах:

- пункт 2 статті 12 КАСУ передбачає можливість ознайомлення із судовими рішеннями у будь-якій розглянутій справі (у відкритому судовому засіданні), які набрали законної сили;

- за загальним правилом, право на усний і відкритий розгляд справи у всіх судах (пункт 1 статті 6 ЦПК, частина 1 статті 4-4 ГПК, пункт 3 статті 12 КАСУ);

- фіксування судового процесу за допомогою технічних засобів, а також його відображення у протоколі судового засідання (пункт 10 статті 6 ЦПК, частина 3 статті 4-4 ГПК, пункт 6 статті 12 КАСУ);

- прилюдне оголошення судового рішення та публічне виголошення вироку.

У цілому поняття «відкритість» і «гласність» судочинства використовують в основному для конкретизації та забезпечення принципу справедливого судового розгляду, який закріплений статтею 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод.

Третя форма транспарентності судової влади – свобода одержання інформації про суддівське самоуправління, його структуру, порядок і форми діяльності [3, с. 143].

На думку О. Євтушенка, дотримання принципу транспарентності для України має виняткове значення, оскільки «вимога транспарентності є суттєво важливою на законотворчому етапі реформи, що відновився, коли приймалися важливі для української системи правосуддя закони: нові редакції ЦК, ЦПК, КК, АПК, ГК, ГПК та інші. Ці важливі законодавчі акти нашої держави, крім ефективного впровадження, потребують адекватної трансляції зовні, інакше їх якість стає не очевидною для суспільства. Успіх вдалого проходження законів та їх подальша реалізація на практиці багато в чому залежали та залежать від ефективного висвітлення цього процесу в ЗМІ» [62].

Досить суттєвими є зауваження тих дослідників, які вважають, що

принцип гласності у судочинстві в його традиційному розумінні як свободи доступу до судових зал сьогодні, з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, суттєво збагатився за рахунок нових форм його реалізації – через ЗМІ та Інтернет. Сучасна людина одержує значний масив інформації, в тому числі і про судову владу, саме через періодичну пресу та інформаційні ресурси всесвітньої павутини [146, с. 28].

Чинне законодавство України, встановлюючи відкритість судового розгляду кримінальних, цивільних, господарських та адміністративних справ (пункт 7 частини 3 статті 129 Конституції України, стаття 9 Закону України «Про судоустрій України», стаття 6 ЦПК, стаття 12 КАСУ, стаття 4-4 ГПК), допускає присутність у судовій залі серед публіки журналістів. При цьому вимоги щодо їх акредитації в суді не висуваються. Є лише одне обмеження суддівської діяльності у судовій залі – необхідність, нарівні з іншими присутніми виконувати загальні вимоги з підтримки порядку. Щодо використання відео- та звукозаписуючої апаратури, якщо вона не є стаціонарною, також немає ніяких обмежень і заборон. Відповідно до статей 12 і 20 Закону України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», висвітлення діяльності судів загальної юрисдикції України та Конституційного Суду України здійснюється аудіовізуальними засобами масової інформації на засадах укладених між ними угод та з урахуванням специфіки роботи цих судів.

Вільний доступ представників засобів масової інформації до суду є одним із показників ефективної реалізації принципу гласності у судочинстві. Ще в дореволюційній Росії питанням гласності у судочинстві приділялась особлива увага. Зокрема, І. Фойницький вважав, що саме «завдяки гласності зберігається постійний обмін думками між судьями і суспільством, в результаті чого юстиція не втрачає зв'язку з життям. Для громадян не стільки важливо мати

суд, який проголошує безумовну істину, скільки бути впевненим у тому, що їхній суд справедливий і хороший. А це суспільне переконання у гідності суду можливе лише за умови, що кожний крок судової діяльності був відомий суспільству... Кожна приватна особа має право знати все, що відбувається у суді кримінальному. Це право може бути реалізовано ним у формі безпосередньої присутності в залі засідань, двері якого відкриті для кожного... або через посередництво ознайомлення зі справою із різних органів друку, які вільно розміщують на своїх шпальтах усе, що відбувається в судах. Відступи від гласності можуть бути допущені лише в деяких виняткових випадках для охорони суспільної моралі і безпеки» [215, с. 98].

Разом з цим виникає серйозна проблема в реалізації принципу гласності щодо висвітлення обставин та ходу конкретного судового процесу у засобах масової інформації. З різних причин засоби масової інформації доводять до відома своїх адресатів необ'єктивну, а інколи і спотворену інформацію. На думку російських дослідників Л. Буднікової і В. Буднікова, з метою забезпечення законності і достовірності інформації, яка повідомляється, підвищення її належного виховного впливу, засоби масової інформації повинні утримуватися від проведення аналітичних оглядів, власних односторонніх висновків до вступу вироку або іншого судового рішення в законну силу [25, с. 72].

У взаємовідносинах засобів масової інформації і судової влади можна виділити два підходи. Перший із них заперечує будь-яку співпрацю і націлений на відмову з боку представників судової влади давати коментарі та роз'яснення. Така форма взаємовідносин судової влади і засобів масової інформації є проблематичною, оскільки за відсутності коментарів з'являються «незалежні експерти», які вправно заповнюють нішу суддівського мовчання і формулюють своє бачення проблеми. Другий же підхід передбачає надання засобам масової інформації максимуму інформації не лише з найбільш актуальних судових

питань, які мають суспільний резонанс, але і з питань, які висвітлюють різні сторони суддівської діяльності.

Українські реалії взаємовідносин суду і засобів масової інформації вирізняються напруженістю та високою ймовірністю поширення викривленої інформації. П. Шевчук вказував на те, що судді не завжди хочуть і погоджуються контактувати із журналістами, маючи на меті формування позитивної громадської думки про себе, свою професію, тим більше вони не бажають роз'яснювати і коментувати свої дії за допомогою засобів масової інформації [227, с. 36]. Таким чином, можливо говорити про наявність тенденції не давати ніяких пояснень щодо прийнятих суддями судових рішень. Це право надане українським суддям частиною 2 статті 12 Закону України «Про статус суддів», відповідно до якої суддя не зобов'язаний давати будь-які пояснення щодо суті розглянутих справ або справ, які перебувають у провадженні (Закон України від 15 грудня 1992 року № 2862-ХІІ «Про статус суддів» // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 8. – Ст. 56). На нашу думку, така позиція не відповідає насамперед суспільному призначенню судді: останній перебуває на службі у суспільства, він є посадовою особою, яка від імені держави виносить рішення, а тому зобов'язаний за допомогою засобів масової інформації ознайомлювати громадськість з правильністю і справедливістю прийнятого рішення, оскільки це є реалізацією принципу гласності.

Саме тому для суддів були розроблені рекомендації, яких вони повинні дотримуватися при спілкуванні із представниками засобів масової інформації. Ці рекомендації складаються із двох блоків: що варто робити і чого варто уникати в ході спілкування із журналістами. Суддям рекомендовано: встановлювати власні умови для інтерв'ю; надавати журналістам письмові матеріали (статистичні дані, витяги із текстів законів і кодексів, графіки тощо); пояснювати зміст юридичних конструкцій (без використання спеціальних

термінів); впевнитися в тому, що інтерв'юер правильно зрозумів значення терміну або зміст правової норми; надавати письмову заяву на згоду бути цитованим надалі; мати на увазі, що інтерв'ю триває весь час перебування журналіста у приміщенні суду; бути готовим до критики з боку засобів масової інформації (інколи безпідставної); розуміти, що діяльність засобів масової інформації є невід'ємною складовою демократичного суспільства.

Дотримання «заборонювальних рекомендацій» покликане нівелювати негативні наслідки, які можливі в результаті спілкування з представниками засобів масової інформації. Зокрема, не варто вводити журналіста в оману або говорити йому неправду; жонглювати спеціальними термінами; давати «неофіційну інформацію», висловлювати особисту думку; заповнювати паузи історіями з життя або словами-паразитами; проявляти емоції та ін. [189].

Як стверджує О. Євтушенко, «як і раніше, існує комплекс проблем, що ускладнюють ефективну взаємодію судів і преси. Проблемне поле включає такі, все ще не вирішені, питання:

- відсутність ефективної системи доступу до відкритої судової інформації (недостатнє використання потенційно ефективного Інтернет-портала Верховного Суду України, відсутність публікацій у мережі рішень судів, що викликають найбільший інтерес з боку преси);

- відсутність чітких правил участі преси у судових засіданнях (забезпечення технічних умов – акредитації);

- недоукомплектованість судів загальної юрисдикції прес-секретарями;

- брак юридичних знань у деякої частини журналістів, незнання судової специфіки, юриспруденції та правил доступу до інформації.

Невирішеність цих питань призводить до того, що приватна проблема, яка виникла між конкретним судом та виданням, стрімко розвивається та переростає у системне взаємне непорозуміння і взаємне відторгнення» [62].

Засоби масової інформації є невід'ємною частиною сучасного публічного

і культурного простору, тому судова влада повинна шукати шляхи взаємопорозуміння з їх представниками. На нашу думку, взаємовідносини судової влади і засобів масової інформації повинні носити системний характер і засновуватися на таких принципах:

- принцип прозорості: судові рішення та інформація, яка стосується діяльності судової влади і суду (якщо не йдеться про справи, доступ до яких обмежений відповідно до чинного законодавства), повинні бути доступні широкій громадськості;

- принцип узгодженості: інформація щодо дій та результатів діяльності судової влади повинна оперативно передаватися засобам масової інформації, які у свою чергу зобов'язані інформувати про посилення та цитування інформації, яка надходить від представників судової влади;

- принцип об'єктивності: засоби масової інформації повинні прагнути до достовірного висвітлення діяльності судової влади у своїх коментарях, не переходити етичну і професійну межу. Для об'єктивного висвітлення інформації щодо судової влади та попередження поширення викривленої інформації, в ідеалі необхідно, щоб журналісти мали хоча б елементарні знання в галузі юриспруденції, судочинства;

- принцип технологічності: прес-служби судів повинні забезпечуватися достатньою технологічною і кадровою базами для успішного процесу спілкування з громадськістю і представниками засобів масової інформації.

Судовій владі в Україні ще потрібно навчитися протистояти впливу та маніпуляціям з різних сторін, відкрити себе суспільству та побудувати партнерські взаємовідносини із засобами масової інформації та громадськими організаціями [28]. Зокрема, рішенням Ради суддів України від 2 жовтня 2009 року було затверджено проект Положення про взаємодію судів із засобами масової інформації та журналістами, у преамбулі якого наголошувалося на значенні цього напряму взаємодії для підвищення авторитету та

неупередженості суду в демократичній державі.

Разом з цим, відкритість і гласність судової влади в Україні на сучасному етапі є вимогою часу, оскільки «судово-правова реформа, як і кожна державна широкомасштабна новація, потребує інформаційного забезпечення та підтримки з боку ЗМІ. Засоби масової інформації впливають на громадську думку, на правову позицію громадян в оцінках діяльності суду та правоохоронних органів по захисту їх прав та законних інтересів, формують правову культуру населення. І від того, як громадяни будуть сприймати закладені в основу реформи ідеї та якою мірою їх підтримає населення, залежить кінцевий результат здійснюваних реформ» [62].

На нашу думку, досить цікавим є досвід взаємовідносин між судовою владою і засобами масової інформації у Великобританії. Ці взаємовідносини мають суперечливий характер, обумовлений як специфікою діяльності самих судів, так і притаманним засобам масової інформації пієтетом щодо судової влади, який має глибоке історичне коріння. Особливістю функціонування судової влади в Англії є те, що її представники, зокрема судді, не є публічними особами, не дивлячись на те, що англійське правосуддя своїми основними принципами проголошує принципи відкритості і публічності [245, с. 169]. Англійські судді не можуть займатися такими видами діяльності, які підривають їх незалежність. Зокрема, до таких видів діяльності належать: комерційна і політична діяльність, виступи на радіо і телебаченні, а також виступи на конференціях, в яких зачіпаються питання, що мають суспільний інтерес, але мають неоднозначне трактування. Судді також не мають права бути редакторами наукових видань, оскільки така робота пов'язана з різними думками та оцінками, які є потенційним джерелом конфліктів. Ці заборонювальні приписи щодо суддів викликають нерозуміння в англійському суспільстві, оскільки неясно «чому від представників незалежного суддівства необхідно вимагати мовчання поза зоною суду. Незалежність суддівства

компрометується не публічними поясненнями судді своєї точки зору, а спробами обмежити його і погрозами звільнення, якщо він не дотримується умовностей, які не мають юридичної сили і суперечать громадському інтересу» [245, с. 175].

Питання критики на адресу суддівського корпусу детально розглянуте в праці Д. Пенника, в якій на основі численних прикладів доводиться, що свобода засобів масової інформації у висловлюваннях щодо оцінок діяльності судової влади та її конкретних представників обмежена закріпленою в законодавстві відповідальністю за неповагу до суду (*contempt of court*). За довгу історію англійського правосуддя відповідальність за неповагу до суду несли не лише окремі громадяни, але і представники засобів масової інформації. Варто уточнити, що в контексті дії англійської норми про неповагу до суду, виявами цієї неповаги вважаються не лише образливі висловлювання, але і критичні зауваження на адресу суддів: критика одного судді розцінюється як загроза усьому інституту судової влади, до того ж, – «просунуті та розумні у всіх інших відносинах джентльмени і дами все ще вважають, що критика на адресу суддів загрожує порядку в суспільстві» [245, с. 124]. Таким чином, у сучасному англійському суспільстві склалася ситуація, коли потреба висвітлити питання судової влади і судової сфери у засобах масової інформації є об'єктивною, але засоби масової інформації побоюються виконувати це завдання, маючи сумний історичний досвід. Судова влада у свою чергу прагне до створення і підтримки свого іміджу як відкритої і незалежної системи, хоча насправді ступінь відкритості обмежений небажанням або неможливістю носіїв судової влади використовувати мас-медіа як трибуну для власних висловлювань і коментарів з суспільно значимих питань.

Т. Дубровська у своєму дослідженні, присвяченому образу судді і судової влади в англійських засобах масової інформації, приходять до висновку, що в засобах масової інформації Англії суддя постає як фігура з високим соціальним

статусом, представник влади, який наділений правом приймати важливі рішення, що впливають на благополуччя не лише окремих людей, але і всієї держави. Журналісти коректно висвітлюють недоліки судової влади та окремих її представників, прагнучи уникати різких випадів і характеристик, що значною мірою обумовлюється наявною в чинному законодавстві нормою, яка передбачає відповідальність за неповагу до суду. З цієї ж причини журналісти часто використовують цитати із промов самих суддів, оскільки самокритика, яка іде від представників судової влади, сприймається і розцінюється як ознака відкритості і прозорості, що в кінцевому результаті слугує на позитивне сприйняття громадськістю судової влади. За допомогою засобів масової інформації у Великобританії створений портрет судової влади, який втілює саме ті характеристики, які вважаються обов'язковими для ефективного функціонування судової влади та ефективної роботи окремого її представника: відкритість, чесність, незалежність, самокритичність. На шпальтах англійських газет судова система має статус як такої, що прагне максимальної відкритості і прозорості, а окремі судді – як особистості, які здатні знаходити спільну мову з простими людьми, занепокоєні їхніми проблемами.

Не дивлячись на те, що взаємовідносини судової влади і засобів масової інформації у Великобританії регламентовані чинним законодавством і мають ряд обмежень, можна зробити висновок про наявність певного балансу у висвітленні роботи судової влади, проблеми якої обговорюються на шпальтах газет [59].

Сучасний світ «спровокував» появу нових форм засобів масової, йдеться насамперед про Інтернет як комунікаційний медіум, який сприяє спілкуванню великої кількості людей в глобальному масштабі. Якщо виникнення і розповсюдження друкованих видань привело до формування «галактики Гутенберга», то сучасний світ комунікацій, багато в чому – «галактика Інтернет». Досить образно охарактеризував цю ситуацію канадський

культуролог, теоретик і філософ нових медіа, «пророк інформаційного віку» Маршал Маклюген: «ми в нашому писемному світі підготовлені до зустрічі з радіо чи телебачення не більше ніж туземець до друкованого слова. Електрична швидкість змішує доісторичні культури зі жменьками індустріальних торговців, неписемні культури – з напівписьменними і після писемними. Суспільна система, в межах якої диференціюються і окремо один від одного символіки оформляються кілька різних засобів комунікації, повинна також завжди дбати про те, щоб ці засоби не могли невідповідно конвертуватися один в одного, оскільки це дискредитувало б символіку даних засобів і знищило б їх диференційованість. Звичайним результатом відриву від коріння і зливи потоків нових повідомлень і безкінечних нових форм інформації є духовний крах різного ступеню тяжкості» [116, с. 21].

Сучасна судова влада, незалежно від державної приналежності, є елементом інформаційного суспільства. А тому ще одне питання потребує уточнення: судова влада та Інтернет. Останній на сьогодні є глобальним інформаційним простором та унікальним середовищем для спілкування. Інтернет – це сукупність загальнодоступних інформаційних сіток, які постають як:

1. Середовище передачі даних;
2. Середовище розміщення інформаційних ресурсів і знань;
3. Сукупність технологій інформаційної взаємодії та спілкування.

Архітектонічно, для користувачів, Інтернет складається із сайтів – видань, які, зазвичай, не мають статусу засобів масової інформації, а поширена в Інтернет інформація за своєю правовою природою є близькою до чуток. Хоча сьогодні ми маємо справу і з явищем «офіційного сайту» з високим ступенем правдивості розміщеної на ньому інформації.

Реалії сьогодення вимагають від судової влади йти в ногу з потребами суспільства. Саме тому особливо значимими є інформаційні ресурси, які

використовуються представниками судової влади для виконання своїх професійних обов'язків. Зокрема, найбільш затребуваними є інформаційні ресурси з питань чинного законодавства, судової практики (в тому числі і рішень Європейського суду) тощо. Зокрема, в Україні уже декілька років існує професійна соціальна мережа «Феміда», створена для суддів, працівників апаратів судів, представників судової влади. Разом з тим, поряд із серйозними кроками у напрямі інформатизації судової влади спостерігається і ряд проблем, найбільш помітними серед яких є:

- формування єдиної нормативної бази в цій сфері із врахуванням можливостей сучасних інформаційних технологій і створення організаційно-правових механізмів забезпечення доступу до електронних інформаційних ресурсів органів судової влади на усіх рівнях;

- проблеми, пов'язані із раціональним оснащенням судів засобами програмного-технічного і телекомунікаційного забезпечення;

- підготовка та готовність персоналу судів в галузі використання інформаційних і телекомунікаційних технологій.

Інтернет надає можливість доступу до інформації максимальній і необмеженій території аудиторією користувачів, що робить можливим оперативний і безпосередній контакт, а також обговорення проблеми в реальному часі. Однією із форм доступності та відкритості судової влади є можливість кожної людини ставити запитання і одержати на нього відповідь, висловити свою думку з правових питань безпосередньо представникам судової влади за допомогою електронної пошти, форумів, конференцій, а також сторінки у соціальних мережах. Прикладами такої «сучасності» судової влади в Україні може бути створена Державною судовою адміністрацією України у серпні 2013 року сторінка «Судова влада України» на Facebook. Появу цієї сторінки Голова Державної судової адміністрації України Р. Кирилюк пояснив так: «Глобальна інформатизація, і як наслідок – значне розширення

комунікаційних можливостей в діяльності різних соціальних інститутів – зробила нагальною необхідністю створення на Facebook сторінки «Судова влада в Україні» [48]. Окрім того, «сьогодні Facebook є однією із наймасовіших і найпопулярніших мереж світу. Так, 1,2 мільярди користувачів зареєстрували тут свої профілі. Сподіваємося, що якась частина із них зацікавиться сторінкою «Судова влада України», адже це дуже хороший спосіб поширити правдиву, адекватну, точну і своєчасну інформацію про діяльність судової влади» [48].

Також свідченням задоволення запиту сучасності є і функціонування офіційного веб-сайту «Судова влада в Україні». Рубрики цього веб-сайту дозволяють за допомогою мережі Інтернет одержувати інформацію щодо стадій розгляду судових справ (надається для справ, змінених після 28 травня 2015 року) та звітів про автоматизований розподіл (сформованих з 1 вересня 2015 року); реквізити для сплати судового збору, формування квитанцій або онлайн-сплати; інформація щодо роботи «Електронного суду»; інформація щодо роботи судів та суддів, а також інша корисна інформація. Офіційний-веб сайт «Судова влада в Україні», так само як і веб-сайти окремих судів є підтвердженням налагодження процесів комунікації судової влади із населенням, громадянським суспільством.

Стало «ознакою хорошого тону», що кожний суд має свій сайт. Але при цьому, українським місцевим та апеляційним судам було рекомендовано дотримуватися порядку розміщення матеріалів. Ця рекомендація стала можливою після перевірки інформаційного наповнення сайтів судової влади. Перевірка виявила факти грубого порушення вимог до інформації, яка публікується на веб-порталах, зокрема, мали місце вітання зі святами та ювілеями, а також наповнення сторінок публікаціями із інтернет-видань. На думку І. Отрош (голови Ради суддів загальних судів), інтернет-ресурс судової влади не повинен використовуватися в особистих цілях, а інформація, яка там оприлюднюється, повинна стосуватися винятково діяльності судів [205].

Висновки до розділу 3

Національна судова влада є результатом соціально-історичного розвитку ідей вітчизняного правосуддя. Але сьогодні для України вона є і продуктом глобалізації. Функціонування української судової влади соціально та економічно обумовлене національними реаліями. На цей час можна говорити лише про формування стабільної судової влади, яка спиралась би на «середній» клас і стабільну економіку. Важливим моментом є те, що Україна, визнаючи себе частиною світу, який перебуває у процесі глобалізації, не повинна відмовлятися від пошуків власних шляхів побудови національної судової влади, основним завданням якої є забезпечення правової свободи громадян України.

В умовах транзитивності українського суспільства можливе спотворення вже усталених взірців правових інститутів західноєвропейського типу (що не означає відмову від використання досвіду інших країн). Разом з цим необхідними є рішучі кроки у пошуку власного шляху організації судової влади на основі правових і судових практик, які формувалися в Україні століттями.

Судова влада (в ідеалі) має прагнути бути максимально ідеологічно нейтральною. На практиці це реалізувати неможливо. У судах розглядаються справи людей з різними інтересами. Окрім того, зміна політичного курсу держави має наслідком зміну ідеологічних настанов та орієнтацій, які пронизують усі сфери життєдіяльності держави. І саме в такі переломні моменти найбільш яскраво проявляється часткова або повна «ідеологічна заангажованість» судової влади.

Публічність сучасної судової влади є суть вияв загальнокультурологічної настанови сьогодення. На думку соціальних філософів, сфери публічного і приватного є завоюванням новоєвропейської культури. Сьогодні сфера публічності – це один із аспектів почуття «бездомності». Оскільки ми є свідками процесів колонізації життєвого світу, засоби комунікації продовжують

перебування кожного із нас у сфері публічного.

За допомогою засобів масової інформації дані про правосуддя і судочинство стають більш доступними суспільству, яке таким чином одержує можливість ознайомитись з якістю правосуддя, його відповідністю не лише вимогам законів, але і панівним у цей час в суспільстві ідеям, ідеалам, морально-ціннісним настановам.

ВИСНОВКИ

У дисертації сформульовано основні філософсько-правові положення та концептуальні ідеї щодо феномена судової влади. Наведено теоретичне узагальнення і нове розв'язання наукового завдання, яке полягає розробленні філософсько-правових проблем судової влади в сучасній юридичній науці. Дослідження філософсько-правових засад судової влади дало можливість сформулювати такі положення:

1. Здійснений аналіз наукової літератури, присвяченої проблемам судової влади, свідчить про те, що західна і вітчизняна наукова література багата як на загальні, так і на конкретні дослідження в галузі судової влади. Класична європейська філософсько-правова думка в питаннях розгляду судової влади ввібрала в себе особливості світогляду періоду модернізму та відповідала вимогам класичної раціональності. Одним із найяскравіших представників сучасної філософії права, які присвятили свої праці суду і судовій владі, вважається П. Рікер. На вітчизняних наукових теренах ХІХ–ХХІ ст. відбувався нерівномірний розвиток вчень про розподіл влади та сутність судової влади як гілки єдиної державної влади, що значною мірою обумовлювалося ідеологічними причинами. Пожвавлення суто юридичного, а пізніше і філософсько-правового інтересу в межах вітчизняного суспільствознавства до проблем судової влади спостерігається з останньої третини ХХ ст., передусім з набуттям Україною незалежності та прийняття Конституції України. Утворення незалежних пострадянських країн зумовило і становлення нових напрямів у правовій науці, формування та функціонування яких відбувається на новій методологічній основі.

2. Розгляд судової влади як соціокультурного феномена є складною і багатогранною проблемою, що зумовлює необхідність: по-перше,

міждисциплінарного підходу до самої проблеми; по-друге, врахування впливу суб'єктивних факторів на розвиток суспільних явищ. Тому дослідження цієї проблеми потребує залучення антропологічних, культурно-антропологічних, соціокультурних, філософсько-правових та юридичних концепцій. Пріоритетним методологічним підходом для дослідження судової влади як соціокультурного феномена є соціокультурний, який передбачає врахування двох формотворчих начал – соціального світу і світу культури. Судова влада є соціокультурним явищем, яке сформувалося як відповідь на потребу людей у структурно-організаційному облаштуванні соціуму. На формування судової влади впливає конкретний соціокультурний контекст, який відображає ціннісні настанови та ідеали суспільства, що потребує розроблення принципово нового комплексного підходу до питання судової влади як специфічного та багатоаспектного феномена, обумовленого соціальною природою людини та конкретним зрізом історико-культурного розвитку. Соціокультурний підхід до проблем судової влади дає змогу розглядати судову владу саме як соціокультурний феномен, що відіграє важливу роль у життєдіяльності людства.

3. З філософсько-правових позицій судова влада є не лише феноменом духовної культури, але і явищем конкретно-історичної культури та цивілізації. На відміну від юридичного, філософсько-правовий підхід до вивчення судової влади дає змогу комплексно дослідити це складне соціальне явище. Для сучасного етапу розвитку філософсько-правового знання характерним є наявність об'єктивної зацікавленості проблемами судової влади. Становлення і предметні форми існування судової влади детермінуються конкретно-історичними умовами: системою соціальних відносин, ідеологічними настановами і цінностями, особливостями менталітету. Судова влада є не лише соціальним явищем, а й етнокультурною традицією уявлень членів конкретного суспільства про

ідеальну владу суду, яка формується та існує в ментальному світі у формі конкретних образів, уявлень, а також знайшла відображення та пояснення у філософських концепціях.

4. Судова влада як поняття та об'єкт теоретичного опрацювання легітимізувалася в межах культури модерну та класичної раціональності. Для класичного типу раціональності притаманна наявність низки базових уявлень, серед яких найбільш значимими є монологізм мислення, автономність суб'єкта, розуміння знання як уявлення, упевненість в існуванні єдиної істини, об'єктивізм і фундаменталізм. У працях Т. Гоббса, Дж. Локка, Ш.-Л. Монтеск'є судова влада розглядається в межах теорії розподілу влад. Такий підхід ґрунтувався на визнанні постулату, покладеного в основу класичних філософсько-правових концепцій, визнання реальності та усіх її виявів поза контекстом людського ставлення до неї. Ця парадигма, сягаючи своїм корінням античності, і сьогодні є ефективною, оскільки є одним із способів людського осмислення себе та світу.

5. Сучасне розуміння феномена судової влади повинно враховувати некласичну парадигму наукового мислення. Некласична парадигма прагне підкреслити ціннісно-сміслові мотивації соціальної діяльності індивіда, а також довести, що соціальні інститути створені самими індивідами, а тому зміна функцій цих інститутів залежить від змін їх ціннісно-сміслових орієнтацій. На відміну від класичної парадигми, яка відстоює ідею стійкості суспільства, некласична апелює до відносності будь-яких соціальних інститутів, схем соціальної діяльності. П. Рікер є одним з яскравих мислителів сучасності, наукові доробки якого присвячено дослідженню загальноприйнятих принципів судової влади, заснованих на ідеях природного або належного правосуддя. У межах вказаних принципів розкривається зміст судової влади та її соціальних завдань і функцій. Буттєвість та специфіка судової влади в концепції П. Рікера розкривається через аналіз дихотомій:

суспільства з горизонтальними відносинами – суспільства з вертикальними відносинами; суд-месник – суд – арбітр.

6. Сьогодні в науковій літературі ще немає чіткого визначення поняття «судова влада». Змістовне наповнення цього поняття значною мірою залежить від його засновків: або функціональних (як правомочностей), або інституційних (як система судових органів або конкретного суду). Також прослідковується тенденція щодо визначення змісту цього поняття через зміст таких понять, як «суд», «правосуддя». Концепти «суд», «судова влада» і «правосуддя» не є синонімічними за своєю природою і мають різне змістовне наповнення. Концепти «суд», «судова влада» і «правосуддя» позначають різні явища правової дійсності. Кожне із цих понять виконує своє призначення і розташовується у власній площині. Концепти «суд» і «правосуддя» виникли та змістовно наповнилися раніше ніж концепт «судова влада». Концепт «суд» позначає носія судової влади, соціального арбітра у спірних питаннях, які мають правовий характер. Концепт «правосуддя» використовується для позначення найважливішої функції і форми здійснення судової влади.

7. Новітній етап розвитку судової влади пов'язаний з процесами глобалізації, яка суттєво впливає на всю правову сферу загалом і на національну зокрема. Сучасне українське суспільство є транзитивним за своєю сутністю, що уможлиблює спотворення вже усталених взірців правових інститутів західноєвропейського типу (що не означає відмову від використання досвіду інших країн). Водночас необхідними є рішучі кроки в пошуку власного шляху організації судової влади на основі правових і судових практик, які формувалися в Україні століттями.

8. Публічність сучасної судової влади є виявом загальної культурологічної настанови сьогодення. Відкритість судових процесів і доступ до судової інформації сьогодні посідають почесне місце в системі

політико-правових цінностей сучасного світу. Сучасна судова влада, незалежно від державної приналежності, є елементом інформаційного суспільства, що зумовлює потребу впровадження національної інформаційно-комунікаційної концепції судової влади України, яка включатиме співробітництво із засобами масової інформації, створення прес-центрів судової влади з метою належного реагування як на запити громадянського суспільства, так і формування позитивного іміджу самої судової системи.

9. Актуальними соціокультурними викликами сучасності вітчизняній судовій владі є глобальні зміни у світі, осмислення та управління якими вимагають принципово нових інструментів організації судоустрою та здійснення правосуддя на основі реального втілення засад незалежності, самостійності й компетентності суддів, чесності у відправленні правосуддя, забезпечення рівного доступу громадян до процедур судового захисту, відкритості й прозорості діяльності судових органів. Становлення української правової системи, у тому числі й судової влади, вимагає врахування не лише досягнень світового правового досвіду, а й специфіки розвитку національного права. Слід враховувати той факт, що в українському праві яскраво виражений духовний компонент, специфічний життєвий стиль, який відображає соціокультурну реальність сучасної України. Апелювання українського законодавця до пропагованого «чистого» позитивного законодавства не відповідає соціокультурним реаліям сьогодення. Усе це може викликати виникнення явищ правового та юридичного нігілізму й криміналізації суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абросимова Е. Б. Судебная власть: конституционно-правовые аспекты : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 “Государственное право и управление ; Советское строительство ; Административное право ; Финансовое право” / Е. Б. Абросимова. – М., 1991. – 20 с.
2. Абросимова Е. Б. Судебная власть: прозрачность или конфиденциальность? / Е. Б. Абросимова // Проблемы прозрачности правосудия : [монография]. – М., 2005. – С. 31–56.
3. Абросимова Е. Б. Прозрачность правосудия / Е. Б. Абросимова // Конституционное право: Восточноевропейское обозрение. – 2002. – № 1. – С. 142–152.
4. Азаркин Н. М. История юридической мысли России : [курс лекций] / Н. М. Азаркин. – М. : Юрид. лит., 1999. – 528 с.
5. Амосов С. М. Судебное познание в арбитражном процессе : [науч. изд.] / С. М. Амосов. – М. : РАП, 2003. – 184 с.
6. Андрейцев В. І. Судово-правова система в Україні: тектологічні проблеми оптимізації функціонування / В. І. Андрейцев // Вісник Вищої Ради юстиції. – 2010. – № 1. – С. 15–30.
7. Анишина В. И. Принцип гласности, открытости и прозрачности судебной власти: проблемы теории и практики реализации / В. И. Анишина // Мировой судья. – 2006. – № 11. – С. 21–23.
8. Аристотель. Политика / Аристотель // Мыслители Греции: от мифа к логике (Платон, Аристотель, Эпикур) : Сочинения / [сост. В. В. Шкода]. – М. : Эксмо-Пресс ; Х. : Фолио, 1998. – 832 с.
9. Аристотель. Политика. Афинская политика / Аристотель. – М. : Мысль, 1997. – 343 с. – (Сер. «Из классического наследия»).

10. Ахиезер А. С. Философские основы социокультурной теории и методологии / А. С. Азиехер // Вопросы философии. – 2000. – № 9. – С. 29–45.
11. Бабенко А. Правовые ценности и государственная власть / А. Бабенко // Академический юридический журнал. – 2007. – № 3 (29). – С. 4–10.
12. Балинська О. М. Семіотика права : [монографія] / Балинська О. М. – Львів : ЛьвДУВС, 2013. – 413 с.
13. Бангаллорские принципы поведения судей [Электронный ресурс]. – Режим доступа :
<http://www.judicialintegritygroup.org/resources/documents/ru-commentary-to-the-bangalore-principles.pdf>
14. Бандура О. О. Основні принципи парадигми сучасного правознавства / О. О. Бандура // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – К., 1999. – № 4. – С. 23–30.
15. Барак А. Судейское усмотрение /А. Барак ; [пер. с англ.]. – М. : НОРМА, 1999. – 376 с.
16. Баренбойм П. Божественная природа судебной власти / П. Баренбойм // Российская юстиция. –1996. – № 1.– С. 21–23.
17. Бачинин В. А. Природа правовой реальности / В. А. Бачинин // Право и політика. – 2004. – № 2. – С. 5–9.
18. Бачинин В. А. Философия права и преступления / Бачинин В. А. – Х. : Фолио, 1999. – 607 с.
19. Безнасюк А. С. Судебная власть : [учеб.] / А. С. Безнасюк, Х. У. Рустамов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2002. – 455 с.
20. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования / Берман Г. Дж.; [пер.с англ.]. – [2-е изд.]. – М. : МГУ ; ИНФРА-М-НОРМА, 1998. – 624 с.
21. Бондарь Н. С. Гражданин и публичная власть : Конституционное обеспечение прав в местном самоуправлении : [учеб. пособ.] / Бондарь Н. С.

– М. : Городец, 2004. – 352 с.

22. Бліхар В. С. Ієрархія цінностей як життєво значима засада формування особистості // В. С. Бліхар [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.stationline.org.ua/vornka/38/3396-iyerarxiya-cinnostej-yak-zhittyevo-znachima-zasada-formuvannya-osobistosti.html>.

23. Брейер С. Г. Независимость судебной власти в США [Электронный ресурс] / С. Г. Брейер, помощник судьи Верховного Суда США. – Режим доступа :

http://www.infousa.ru/government/ijde1296.htm#_Toc16413041

24. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади : [монографія] / Бринцев В. Д. – Х. : Право, 2010. – 464 с.

25. Будникова Л. И. Гласность уголовного судопроизводства / Л. И. Будников, В. Л. Будников // Средства массовой информации и правовая культура населения : материалы междунар. науч.-практ. конф. / ВЮИ МВД России. – Волгоград, 1999. – С. 67–72.

26. Вебер М. Избранные произведения / Вебер М. ; [сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова ; предисл. П. П. Гайденко ; коммент. А. Ф. Филиппова ; пер. с нем.]. – М. : Прогресс, 1990. – 808 с.

27. Верещагин В. Ю. Национальная государственность в условиях глобализации / Ю. В. Верещагин, О. И. Цуканова. – Ростов н/Д. : СКНЦВШ, 2006. – 184 с.

28. Висновки за результатами проведення Моніторингу стану незалежності суддів в Україні - 2012, його обговорення на «круглому столі» та на засіданні Ради суддів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://court.gov.ua/969076/visnovki1>

29. Власенко Н. А. Судебная власть и судебная деятельность в Российской Федерации : [краткий курс лекций] / Н. А. Власенко, А. Н.

Власенко ; Рос. акад. правосудия. – М. : Рос. акад. правосудия, 2005. – 47 с.

30. Власть : Очерки современной политической философии Запада / [Мшвениерадзе В. В., Кравченко И. И., Осипова Е. В. и др.] ; отв. ред. В. В. Мшвениерадзе ; АН СССР ; Ин-т философии. – М. : Наука, 1989. – 325 с.

31. Вовк В. М. Бівалентність римської правової реальності [Текст] : монографія / Вовк В. М. – Полтава : Полтавський літератор, 2011. – 351 с.

32. Воротилин Е. А. Естественное право и формирование юридического позитивизма / Е. А. Воротилин // Государство и право. – 2008. – № 9. – С. 67–72.

33. Ворошилов Н. Н. Критический обзор учения о разделении властей / Ворошилов Н. Н. – Ярославль : тип. Губ. зем. управы, 1871. – 451 с.

34. Воскобитова Л. А. Понятие и практическое значение легитимности судебной власти / Л. А. Воскобитова // Вестник Управления судебного департамента при Верховном Суде РФ в Ставропольском крае. – Ставрополь, 2000. – № 2. – С. 12-17.

35. Воскобитова Л. А. Судебная власть: возникновение, развитие, типология : [учеб. пособ.] / Воскобитова Л. А. – Ставрополь : Ставропольсервисшкола, 2001. – 128 с.

36. Воскобитова Л. А. Сущностные характеристики судебной власти : [монография] / Воскобитова Л. А. – Ставрополь : Ставропольсервисшкола, 2003. – 160 с.

37. В прошлом году на работу судей пожаловались почти тысячу раз [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://continent-news.info/newsinfo.html?unitId=90156>

38. Гадамер Х. Г. Истина и метод : основы философской герменевтики : / Гадамер Х. Г. ; [общ. ред. и вступ. ст. Б. Н. Бессонова : пер. с нем.]. – М. : Прогресс, 1988. – 704 с.

39. Гаджиев К. С. Введение в политическую науку : [учеб. для

вузов] / Гаджиев К. С. – [2-е изд.]. – М. : Логос, 1997. – 544 с.

40. Галушкин А. А. Актуальные вопросы обеспечения открытости и гласности судопроизводства и свободного доступа к информации о деятельности судов в Российской Федерации / А. А. Галушкин, Н. А. Карапетян [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://xn--b1aiui.xn--p1ai/ru/2013/5/7>

41. Гегель Г. В. Работы разных лет. В двух томах. Т. 2. – М. : Институт философии АН СССР, «Мысль», 1971. – 630 с.

42. Геллнер Э. Условие свободы. Гражданское общество и его исторические суперники / Геллнер Э. – М. : Ad Marginem, 1995. – 224 с.

43. Гвоздік О. І. Раціональність: загальна теорія та логіка історії : [монографія] / Гвоздік О. І. – К. : Укр. акад. внутр. справ, 1994. – 176 с.

44. Гарбуз А. К. Доступность судебного решения / А. К. Гарбуз // Российская юстиция. – 2001. – №1. – С. 36–38.

45. Гидденс Э. Устройство общества: Очерк теории структуризации.— 2-е изд. — М. : Академический Проект, 2005. — 528 с.

46. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского // Гоббс Т. Сочинения: В 2 т. – М.: Мысль—,—, Т. 2. – 1991. – 735 с.

47. Городовенко В. Проблеми незалежності судової влади : автореф.дис ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Віктор Валентинович Городовенко. – Харків : Б.в., 2006. – 20 с.

48. Государственной судебной администрацией Украины создана страница «Судебная власть Украины» на Facebook [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://sud.ua/news/2013/08/07/52855-gosydarstvennoj-sydebnnoj-administratsiej-ukraini-sozdana-stranitsa-sydebnaya-vlast-ukraini-na-facebook>

49. Гражданский процесс : [учеб.] / под ред. М. К. Треушникова. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Городец, 2007. – 784 с.

50. Гранин Ю. Д. Глобализация и национализм: история и современность. Социально-философский анализ / Гранин Ю. Д. – Saarbrücken : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2011. – 372 с.

51. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття / Гунчак Т. – К. : Либідь, 1993. – 288 с.

52. Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти / Гусарев С. Д. – К. : Знання, 2005. – 375 с.

53. Гусарев С. Д. Юридична деонтологія / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. – К. : ВІРА-Р, 1999. – 506 с.

54. Гуценко К. Ф. Правоохранительные органы : [учеб. для студ. юрид. вузов] / К. Ф. Гуценко, М. А. Ковалев ; под. ред. К. Ф. Гуценко. – М. : Зерцало, 1997. – 400 с.

55. Гьофе Г. Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу / Гьофе Г. – К. : Альтерпрес, 2003. – 264 с.

56. Демченко Г. В. Уголовный суд, как особая ветвь юстиции / Г. В. Демченко // Журнал Министерства юстиции. – 1899. – № 1. – С. 109–111.

57. Джефферсон Т. Автобиография. Заметки о штате Виргиния / Джефферсон Т. – М. : Наука, 1990. – 314 с.

58. Дмитриев Ю. А. Судебная власть в механизме разделения властей и защите прав и свобод человека / Ю. А. Дмитриев, Г. Г. Черемных // Государство и право. – 1997. – № 8. – С. 44–45.

59. Дубровская Т. В. Образ судьи и судебной власти в дискурсе английских СМИ [Электронный ресурс] / Т. В. Дубровская. – Режим доступа :

<http://cyberleninka.ru/article/n/obraz-sudi-i-sudebnoy-vlasti-v-diskurse-angliyskih-smi>

60. Закірова С. Система правосуддя в Україні: чергові кроки на шляху реформ [Електронний ресурс] / С. Закірова. – Режим доступу :

http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=15

70:sistema-pravosuddya-v-ukrajini-chergovi-kroki-na-shlyakhu-reformuvannya&catid

61. Ершов В. В. Статус суда в правовом государстве / Ершов В. В. – М. : РПА МЮ РФ, 1992. – 206 с.

62. Ершов В. В. Тенденции развития права и неправа / В. В. Ершов // Российское правосудие. – 2012. – № 8 – С. 5–15.

63. Євтушенко О. І. Висвітлення діяльності судової влади у засобах масової інформації [Електронний ресурс] / О. І. Євтушенко // Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2007. – № 2/3. – Режим доступу :

<http://www.yurpayintel.com.ua/2007/2-3/article03>.

64. Жуйков В. М. Судебная защита прав граждан и юридических лиц / Жуйков В. М. – М. : Городец, 1997. – 320 с.

65. Завадская Л. Н. Становление независимой и самостоятельной судебной власти (государственно-правовой аспект) / Л. Н. Завадская // Теория права: новые идеи. – М., 1992. – Вып. 2. – С. 52–64.

66. Закон України Про судоустрій і статус суддів : станом на 1 листоп. 2011 р. / [відп. за вип. В. А. Прудников]. – Х. : Право, 2011. – 183 с.

67. Закревський В. Е. Артетип досконалої людини як феномен суспільної свідомості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 «Історія філософії» / В. Е. Закревський. – Одеса, 2002. – 19 с.

68. Зуев С. Э. Культурные сети (опыт проблемного анализа) / С. Э. Зуев // Эксперт. – 2002. – № 22 (329). – 10 июня.

69. Ивин А. А. Интеллектуальный консенсус исторической эпохи / А. А. Ивин // Познание в социальном контексте / под общ. ред. В. А. Лекторского, И. Т. Касавина. – М., 1994. – С. 80–105.

70. Изварина А. Ф. Судебная власть в Российской Федерации : [учеб. пособ.] / Изварина А. Ф. – Ростов-н/Д. : МарТ, 2001. – 344 с.

71. Ильин И. А. Общее учение о праве и государстве / И. А. Ильин // Ильин И. А. Собрание сочинений : в 10 т. / [сост. и коммент. Ю. Т. Лисицы ; худож. Л. Ф. Шканов]. – М., 1994. – Т. 4. – 576 с.
72. Илюхина В. А. Основные положения преобразования судебной части в России 1862 г. об институте мировых судей / В. А. Илюхина // Вестник Владимирского юридического института. – 2009. – № 4. – С. 181–184.
73. Морщакова Т. Г. Интервью с судьей Конституционного Суда России в отставке, профессором Т. Г. Морщаковой // Юрист. – 2010. – № 6. – С. 4–10.
74. Ионин Л. Г. Социология культуры / Ионин Л. Г. – М. : Логос, 1996. – 340 с.
75. История законодательства СССР и РСФСР по уголовному процессу и организации суда и прокуратуры. 1917–1954 гг. : сб. док. / под ред. С. А. Голунского. – М. : Госюриздат, 1955. – 635 с.
76. Ігонін І. Функції судової влади / І. Ігонін // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 2. – С. 167–169.
77. Калюжний Р. А. Право, мораль і релігія як регулятивні механізми / Р. А. Калюжний, В. М. Вовк // Юриспруденція: теорія і практика. – 2010. – № 10. – С. 2–7.
78. Каменков В. О принципе гласности в хозяйственном правосудии / В. Каменков // Арбитражный и гражданский процесс. – 2007. – № 5. – С. 22–24.
79. Канетті Е. Маса і влада / Канетті Е. ; [пер. з нім. О. Логвиненко]. – К. : Альтернативи, 2001. – 416 с.
80. Кармадонов О. А. Роль и место символа в социологии Толкотта Парсонса / О. А. Кармадонов // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2004. – Т. VII. – № 3. – С. 73–88.
81. Карпов А. О. Социальные парадигмы и парадигмально-дифференцированная система образования / А. О. Карпов // Вопросы философии. – 2013. – № 3. – С. 22–33.

82. Карпов Н. С. Судить должны профессионалы, а не дилетанты (Суд присяжных давно надо заменить коллегией профессиональных судей) / Н. С. Карпов, В. П. Бахин // Закон и жизнь. – 2010. – № 10. – С. 29–31.

83. Карякин Ю. В. Объект и предмет науки / Ю. В. Карякин // Философия образования. – 2008. – № 1 (22). – С. 29–31.

84. Касимова Г. Глобализация как новая социокультурная реальность: социально-философский аспект [Электронный ресурс] / Г. Касимова. – Режим доступа :

<http://www.sibac.info>

85. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Кастельс М. ; [пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана]. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.

86. Керимов Д. А. Методология права. Предмет, функции, проблемы философии права / Керимов Д. А. – [2-е изд.]. – М. : Аванта+, 2001. – 560 с.

87. Керимов Д. А. Философские проблемы права / Керимов Д. А. – М. : Мысль, 1972. – 472 с.

88. Кобликов А. С. Судебная политика и способы ее реализации / А. С. Кобликов // Советское государство и право. – 1991. – № 6. – С. 69–75.

89. Коваленко І. І. Про деякі філософські проблеми права в герменевтичній концепції Поля Рікьора / І. І. Коваленко, М. А. Рубащенко // Вісник Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого. – Х., 2010. – № 3. – С. 140–149.

90. Колоколов Н. А. Роль судебной власти в достижении социально-политических целей государства / Н. А. Колоколов // Российский судья. – 2000. – № 1. – С. 2–3.

91. Колоколов, Н. А. Судебная власть как общеправовой феномен : автореф. дисс. на соискание ученой степени доктора юрид. наук : спец. 12.00.01 “Теория и история права и государства ; история учений о праве и государстве” / Н. А. Колоколов. – Нижний Новгород, 2006. – 52 с.

92. Комментарий к Конституции Российской Федерации / под ред. Ю. В. Кудрявцева. – М. : Фонд «Правовая культура», 1996. – 552 с.
93. Конституция Российской Федерации : науч.-практ. коммент. / под ред. Б. Н. Топорнина. – М. : Юристъ, 1997. – 716 с.
94. Кондратенко Н. Судебная власть в системе государственной власти [Электронный ресурс] / Н. Кондратенко. – Режим доступа : <http://www.law-n-life.ru/arch/159/159-16.doc>
95. Конституции буржуазных государств : учеб. пособ. / [сост. В. В. Маклаков] ; отв. ред. П. К. Пантелеев. – М. : Юрид. лит., 1982. – 408 с.
96. Конституционные основы правосудия в СССР / [Ларин А. М., Мельников А. А., Петрухин И. Л., Савицкий В. М., и др.] ; под ред. В. М. Савицкого. – М. : Наука, 1981. – 360 с.
97. Копнин П. В. Гносеологические и логические основы науки / Копнин П. В. – М. : Мысль, 1974. – 566 с.
98. Копылов Г. Г. Научное знание и инженерные миры / Г. Г. Копылов // Кентавр. – 1996. – № 1. – С. 16–22.
99. Коркунов Н. М. Русское государственное право. Т. 1. / Коркунов Н. М. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1909. – 468 с.
100. Коркунов Н. М. Русское государственное право : [пособ. к лекциям] / Коркунов Н. М. – СПб. : М. М. Стасюлевич, 1899–1901. – Т. 1 : Введение и общая часть. – 1901. – 467 с.
101. Костицький М. В. Деякі питання методології юридичної науки / М. В. Костицький // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 3–11.
102. Костицький М. В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції : Вибрані наукові праці. Кн. 1 / Костицький М. В. – Чернівці : Рута, 2009. – 580 с.
103. Костицький М. В. Філософські та наукознавчі проблеми юриспруденції (як науково-практичного комплексу) та окремих галузей

юридичної науки / М. В. Костицький // Філософські та методологічні проблеми права. – 2013. – № 1–2. – С. 3–11.

104. Кочетов Э. Г. Геоэкономика (Освоение мирового экономического пространства) / Кочетов Э. Г. – М. : БЕК, 1999. – 462 с.

105. Кравчук Г. А. Правові основи фінансування судової влади в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Г. А. Кравчук ; Держ. НДІ МВС України. – К., 2011. – 20 с.

106. Краснов М. У судебной власти есть только один защитник – общество / М. Краснов // Российская юстиция. – 2003. – № 6. – С. 2–4.

107. Кривец А. П. Формирование коммуникативного пространства в диалоге власти и общества [Электронный ресурс] / А. П. Кривец. – Режим доступа :

<http://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-kommunikativnogo-prostranstva-v-dialoge-vlasti-i-obschestva>

108. Крип'якевич І. П. Історія України / Крип'якевич І. П. – Львів : Світ, 1990. – 520 с.

109. Крыленко Н. В. Судостроительство РСФСР : [лекции по теории и истории судостроительства] / Крыленко Н. В. – М. : Юрид. изд-во, 1923. – 407 с.

110. Крымский Б. Моральный кризис носит глобальный характер [Электронный ресурс] / Б. Крымский. – Режим доступа :

<http://dialogs.org.ua/ru/dialog/page68-1164.html>

111. Кузьмина М. А. Некоторые аспекты гласности правосудия по гражданским делам в свете судебно-правовой реформы в России / М. А. Кузьмина // Арбитражный и гражданский процесс. – 2007. – № 2. – С. 20–23.

112. Кун Т. Структура научных революций: Пер. с англ. / Т. Кун; Сост: В. Ю. Кузнецов. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 605 с.

113. Литвинов О. Про культурологічний методологічний інструментарій у правознавстві (спроба філософсько-правових міркувань) /

О. Литвинов // Право України. – 2011. – № 8. – С. 151–160.

114. Локк Дж. О государственном правлении / Дж. Локк // Локк Дж. Избранные философские произведения : в 2 т. – М., 1960. –

Т. 2. – С. 3–138.

115. Луман Н. Общество как социальная система / Луман Н. ; [пер. с нем.]. – М. : Логос, 2004. – 232 с.

116. Маклюэн М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека / Г. М. Маклюэн ; [пер. с англ. В. Николаева; закл. ст. М. Вавилова]. – М. : Жуковский: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2003. – 464 с.

117. Малько А. В. Правовая жизнь : философские и общетеоретические проблемы / А. В. Малько, А. Е. Михайлов, И. Д. Невважай // Новая правовая мысль : науч.-аналит. журнал. – 2002. – № 1. – С. 4–12.

118. Малько А. В. Политическая и правовая жизнь России: актуальные проблемы : [учеб. пособ.] / Малько А. В. – М. : Юрист, 2000. – 256 с.

119. Мамут Л. С. Народ в правовом государстве / Мамут Л. С. ; Ин-т государства и права РАН. – М. : Норма, 2004. – 160 с.

120. Мамченко Н. Название статьи / Н. Мамченко // Судебно-юридическая газета. – 2011. – 24 февраля.

121. Марков Б. Храм и рынок. Человек в пространстве культуры / Марков Б. – СПб. : АЛЕТЕЙЯ, 1999. – 304 с.

122. Марач В. Г. Методологические проблемы изучения и формирования политико-правового пространства / В. Г. Марач, А. А. Матюхин // Системные исследования. Методологические проблемы. Ежегодник 2003–2005. – М., 2006. – С. 292–308.

123. Маркс К. Сочинения : [в 50 т.] / К. Маркс, Ф. Энгельс. – [2-е изд.]. – М. : Политиздат, 1955– . –

Т. 5. – 1956. – 517 с.

124. Марченко М. Н. Судебное правотворчество и судебское право / Марченко М. Н. – М. : Проспект, 2011. – 512 с.

125. Межуев В. М. Культура в контексте модернизации и глобализации / В. М. Межуев // Межуев В. М. Идея культуры. Очерки по философии культуры. – М., 2006. – С. 360–366.

126. Межуев В. М. Россия в диалоге с Европой [Электронный ресурс] / В. М. Межуев. – Режим доступа :

<http://www.lebed.com/2006/art4797.htm>.

127. Михайловская И. Б. Судебная власть в системе разделения властей / И. Б. Михайловская // Судебная власть / под ред. И. Л. Петрухина. – М., 2003. – С. 13–27.

128. Монтескье Ш. Л. О духе законов / Монтескье Ш. Л. – М. : Мысль, 1999. – 672 с.

129. Монтескье Ш. Л. О духе законов, или Об отношениях, в которых законы должны находиться к устройству каждого правления, к нравам, климату, религии, торговле и т. д. : К чему авт. прибавил новые исслед. о законах рим., касающихся наследования, о законах фр. и о законах феодал. / Монтескье Ш. Л. ; [пер. с фр. под ред. А.Г. Горнфельда, со вступ. ст. М. М. Ковалевского]. – СПб. : Л. Ф. Пантелеев, 1900. – 706 с.

130. Москвич Л. М. Становлення та розвиток судових систем / Л. М. Москвич // Вісник Вищої ради юстиції. – 2010. – № 3. – С. 73–81.

131. Мотрошилова Н. В. Юрген Хабермас о кризисе Европейского Союза и понятии солидарности (2011–2013 гг.) [Электронный ресурс] / Н. В. Мотрошилова – Режим доступа :

http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=836

132. Мурашин Г. А. Конституционные основы организации и функционирования судебной власти в демократическом социальном правовом государстве / Г. А. Мурашин // Конституционно-правовые проблемы формирования социального правового государства. – Минск, 2000. – С. 21–23.

133. Невідомий В. І. Самоорганізація правової реальності та легітимність Основного Закону [Текст] : монографія / В. І. Невідомий ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. – 375 с.
134. Нерсисянц В. С. Філософія права : [учеб.] / Нерсисянц В. С. – М. : Юристь, 1998. – 352 с.
135. Нерсисянц В.С. Общая теория права и государства : [учеб.] / Нерсисянц В. С. – М. : Норма, 2000. – 184 с.
136. Нерсисянц В. С. Філософія права : [учеб.] / Нерсисянц В. С. – М. : Норма, 2006. – 656 с.
137. Новгородцев П. И. Об общественном идеале / Новгородцев П. И. – М. : Пресса, 1991. – 640 с.
138. Новий тлумачний словник української мови : Близько 42000 слів : у 3 т. / [уклад.: В. Яременко, О. Сліпущко]. – К. : Аконіт, 2001. – Т. 1 : А–К. – 2001. – 928 с.
139. Омельчук О. М. Регулювання поведінки людини у співвідношенні природного і позитивного права / О. М. Омельчук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 4. – С. 519–528.
140. Організація судової влади в Україні : [навч. посіб.] / за ред. І. Є. Марочкіна, Н. В. Сибільової. – Х. : Одісей, 2007. – 328 с.
141. Організація судової влади в Україні: перший аналіз нормативного змісту Закону України «Про судоустрій України» / [А. О. Селіванов (кер. авт. кол.) та ін.] ; за наук. ред. А. О. Селіванова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 112 с.
142. Павко А. Право як соціокультурний феномен / А. Павко // Віче. – 2011. – № 13. – С. 20–23.
143. Парсонс Т. Система современных обществ / Парсонс Т. ; [пер. с англ. Л. А. Седова и А. Д. Ковалева] ; под ред. М. С. Ковалевой. – М. : Аспект Пресс, 1997. – 270 с.

144. Погорілко В. Ф. Конституційне право України : [підруч.] / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко ; за заг. ред. В. Л. Федоренка. – [4-е вид., перероб. і доопр.]. – К. : Ліра-К, 2012. – 576 с.

145. Поляков А. В. Общая теория права: проблемы интеграции в контексте коммуникативного подхода : [курс лекций] / Поляков А. В. – СПб. : Санкт-Петербург. гос. ун-т, 2004. – 632 с.

146. Правоохранительные органы стран Балтии : учеб. пособ. / [А. Н. Соколов, В. Л. Попов, М. В. Мешков и др.] ; под ред. А. Н. Соколова. – Калининград : Янтар. сказ, 2004. – 422 с.

147. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні : монографія / [Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзюбань та ін.]. – Х. : Право, 2009. – 352 с.

148. Правосудие укрепляет суверенную власть [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

http://otlichnik.biz/load/estestvenno_nauchnye_predmety/filosofija/pravosudie_ukrepljaet_suverennuju_vlast_lt_span_lt_p/28-1-0-155

149. Пржиленский В. И. Юридическое познание и правоприменительные практики в контексте неклассической эпистемологии [Электронный ресурс] / В. И. Пржиленский. – Режим доступа :

http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=1217&Itemid=52

150. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів [Електронний ресурс] : указ Президента України від 10 трав. 2006 р. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/361/2006>

151. Про статус суддів : Закон України від 15 груд. 1992 р. № 2862-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 8. – Ст. 56.

152. Про судоустрій : Закон України від 7 лют. 2002 р. № 3018-ІІІ //

Офіційний вісник України. –2002. – №10. – Ст. 441.

153. Про судоустрій і статус суддів [Електронний ресурс] : Закон України від 7 лип. 2010 р. № 2453-VI. – Режим доступу :

<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2453-17>.

154. Проблемы транспарентности правосудия : монография / [ред.-сост. Е. Б. Абросимова, С. Л. Чижков]. – М. : ЛексЭст, 2005. – 328 с.

155. Райгородский Д. Я. Психология и психоанализ власти : в 2 т. / Райгородский Д. Я. – М. : Бахрах, 1999. –

Т. 1. – 1999. – 608 с.

156. Резник Ю. М. Социокультурный подход как методология исследований / Ю. М. Резник // Вопросы социальной теории. – 2008. – Т 2, вып. 12. – С. 305–324.

157. Рекецька І. Р. Судова влада в контексті демократичної трансформації українського суспільства : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / І. Р. Рекецька; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2003. – 16 с.

158. Рикер П. Справедливое / Рикер П. – М. : Гнозис-Логос, 2005. – 304 с.

159. Рикер П. Торжество языка над насилием: герменевтический поход к философии права [Текст] / П.Рикер // Вопросы философии. – 1996. – № 4. – С. 27–36.

160. Рікер П. Право і справедливість / Рікер П. ; [пер. з фр.]. – К. : Дух і літера, 2002. – 216 с.

161. Римский В. Судебная власть и взятки [Электронный ресурс] / В. Римский. – Режим доступа :

<http://magazines.russ.ru/oz/2012/2/r20.html>

162. Розин В. М. Юридическое мышление (формирование, социокультурный контекст, перспективы развития) / Розин А. М. – Алматы : ВШП Эдшет, 2000. – 294 с.

163. Рябцева Е. В. Судебная деятельность в уголовном процессе / Рябцева Е. В. – Ростов н/Дону : Феникс, 2006. – 320 с.
164. Рубцов А. В. Архитектоника постмодерна: континуум [Электронный ресурс] / А. В. Рубцов. – Режим доступа : http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=1418&Itemid=52
165. Савицкий В. М. Организация судебной власти в Российской Федерации / Савицкий В. М. – М. : БЕК, 1996. – 320 с.
166. Самостоятельность и независимость судебной власти Российской Федерации : науч. изд. / [В. И. Анишина, В. Е. Сафонов, Г. А. Гаджиев и др.] ; под ред. В. В. Ершова ; Рос. акад. правосудия. – М. : Юристъ, 2006. – 493 с.
167. Сатаров Г. А. Судебная власть: фрагмент диагноза / Г. А. Сатаров // *Общественные науки и современность*. – 2010. – № 2. – С. 32–39.
168. Сачков А. Н. Судебная власть как самостоятельный объект правовой реальности [Электронный ресурс] / А. Н. Сачков. – Режим доступа : <http://www.journal-nio.com/index.php?option=com>
169. Сачков А. Н. Судебная власть : идейно-теоретические основания образа в стратегии государственного управления [Электронный ресурс] / А. Н. Сачков // *Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление*. – 2010. – № 1. – Режим доступа : http://www.journal-nio.com/index.php?option=com_content&view=article&id=142%3Apubl&catid=38&Itemid=77
170. Селіванов А. Судова влада в правовій державі: нові принципи забезпечення ефективності / А. Селіванов // *Віче*. – 2010. – № 16. – С. 12–14.
171. Сердюк О. В. Соціологічний підхід у сучасному правознавстві: пізнання соціальності права : [монографія] / Сердюк О. В. ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Яшма, 2007. – 320 с.

172. Сильченко Н. В. Конституционные основы судебной власти (по проекту Конституции Республики Беларусь) / Н. В. Сильченко // Судебно-правовая реформа: Концепция и пути ее реализации в Республике Беларусь : материалы респ. науч.-практ. конф. / Верховный Совет Республики Беларусь ; Совет Министров Республики Беларусь ; Верховный Суд Республики Беларусь. – Минск, 1992. – С. 182–183.

173. Симон Ю. С. Переосмислення класичної методології пізнання історичного розвитку права в процесі формування некласичної пізнавальної парадигми / Ю. С. Симон // Філософські та методологічні проблеми права. – 2013. – № 1–2. – С. 157–165.

174. Синченко Г. Ч. От митрополита Илариона до Н. А. Бердяева. Тысячелетний оксюморон русской философии права / Г. Ч. Синченко // Философия права. – 2000. – №1. – С. 16–18.

175. Скомороха В. Окремі питання поділу влади, визначення державної та судової влади, незалежності судової влади / В. Скомороха // Вісник Конституційного Суду України. – 2000. – № 1. – С. 52–67.

176. Скрипнюк В. М. Розвиток системи державної влади в Україні : конституційно-правові аспекти : [монографія] / Скрипнюк В. М. – К. : Логос, 2010. – 504 с.

177. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Степанов Ю. С. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.

178. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования / Степанов Ю. С. – [3-е изд., исправ. и доп.]. – М. : Академпроект, 2004. – 992 с.

179. Судебные системы европейских стран / [пер. с фр. Д. И. Васильева и с англ. О. Ю. Кобякова]. – М. : Междунар. отношения, 2002. – 335 с.

180. Сметаняк А. Я. Актуальность социокультурной парадигмы

исследования понимания права [Электронный ресурс] / А. Сметаняк, В. Куличенко. – Режим доступа :

<http://www.sworld.com.ua/index.php/uk/legal-and-political-science>

181. Смирнов А. В. Транспарентность судебной власти: политико-правовой анализ / А. В. Смирнов // Проблемы транспарентности правосудия : монография / [сост. Е. Б. Абросимова, С. Л. Чижков]. – М., 2005. – С. 13–30.

182. Смородинський В. С. Судова влада в Україні (загальнотеоретичні проблеми) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Смородинський Віктор Семенович. – Х., 2001. – 170 с.

183. Соловьев В. С. Сочинения : в 2 т. / Соловьев В. С. ; [сост., общ. ред. и вступ. ст. А. Ф. Лосева и А. В. Гулыги]. – М. : Мысль, 1988–1989. – Т. 2. – 1989. – 822 с.

184. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / Сорокин П. ; [предисл. А. Ю. Согомонов ; пер. с англ.]. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.

185. Степин В. С. Научная рациональность в техногенной культуре: типы и историческая эволюция / В. С. Степин // Вопросы философии. – 2012. – №5. – С. 18–25.

186. С 1 января все грузинские судьи одели черные мантии [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://www.newsgeorgia.ru/society/20120106/214544957.html> .

187. Стецовский Ю. И. Судебная власть : [учеб. пособ.] / Стецовский Ю. И. – М. : Дело, 1999. – 400 с.

188. Субач Г. В. Отражательная функция символа : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филос. наук : спец. 09.00.01 “Онтология и теория познания” / Г. В. Субач. – М., 1985. – 26 с.

189. Суд і ЗМІ: взаємовідносини в демократичному суспільстві : навчально-методичний посібник. – К. : Фенікс, 2008. – 64 с.

190. Суд и правосудие в СССР : [учеб.] / под ред. Б. А. Галкина. – М. : Юрид. лит., 1981. – 320 с.

191. Судебная власть / под ред. И. Л. Петрухина ; Ин-т государства и права Рос. акад. наук. – М. : Проспект : Велби, 2003. – 720 с.
192. Судебная власть в России. Роль судебной практики : учеб. пособ. / [сост. Ю. А. Тихомиров]. – М. : Логос, 2002. – 250 с.
193. Судебные уставы 20 ноября 1864 года с изложением рассуждений, на коих они основаны. Ч.1. – [2-е изд., доп.]. – СПб. : тип. 2 Отд. собств. е. и. в. канцелярии, 1867. – 757 с.
194. Судейская мантия как лицо правосудия [Электронный ресурс]. – Режим доступа :
http://fashiony.ru/page.php?id_n=58369
195. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку : монографія / авт. кол. : І. Б. Усенка (кер. кол.) та ін.; за ред. І. Б. Усенка. – К. : Наукова думка, 2014. – 504 с.
196. Сухонос В. Комунікативний аспект обвинувальної промови у судових дебатах [Електронний ресурс] / В. Сухонос, О. Звірко. – Режим доступу :
http://www.uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_KPД/SuhZvirKomAspObvProm.pdf
197. Телятников В. И. Убеждение судьи : [монография] / Телятников В. И. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 328 с.
198. Тиковенко А. Г. Авторитет власти: прошлое и настоящее / Тиковенко А. Г. ; под ред. А. М. Абрамовича ; АН Беларуси ; Ин-т философии и права. – Минск : Навука і тэхніка, 1992. – 75 с.
199. Тімуш І. С. Інтегральний погляд на право : монографія / І. С. Тімуш. – К. : Атіка, 2009. – 284 с.
200. Тихомиров Л. А. Монархическая государственность / Тихомиров Л. А. – М. : Облиздат ; Алир, 1998. – 672 с.
201. Туркіна І. Є. Судова влада в системі поділу влади: історичний аспект / І. Є. Туркіна // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук.

праць / Одес. регіон. ін-т держ. управл. – Одеса, 2011. – № 3 (47). – С. 42–45.

202. Туркіна І. Є. Судова влада як соціальний феномен [Електронний ресурс] / І. Є. Туркіна // Державне будівництво : електронне фахове видання. – 2011. – № 1. – Режим доступу :

<http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2011-1/doc/5/04.pdf>

203. Туркіна І. Є. Судова влада як соціальний інституту [Електронний ресурс] / І. Є. Туркіна. – Режим доступу :
file:///C:/Users/HP/Downloads/DeBu_2011_1_35.pdf

204. Уваров Л. В. Символізм в познанні / Уваров Л. В. – Минск : Наука и техника, 1971. – 128 с.

205. Украинские суды попросили не публиковать на сайте судебной власти поздравления и публикации других интернет-изданий [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

http://www.novostimira.com.ua/news_69300.html

206. Умнова И. А. Цель и задачи судебной власти как ветви государственной власти: современное понимание [Электронный ресурс] / И. А. Умнова, И. А. Алешкова, Т. В. Власова // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. – Режим доступа :

http://www.journal-nio.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1446&Itemid=118

207. Устав гражданского судопроизводства. – СПб. : изд. Государственной канцелярии, 1867. – 714 с.

208. Фетищев Д. В. Политико-правовая сущность судебной власти / Д. В. Фетищев // Вестник Академии экономической безопасности МВД России. – М., 2008. – № 1. – С.48–52.

209. Филиппов М.А. Судебная реформа в России / Филиппов М. А. – СПб. : тип. В. Тушнова, 1871– . –

Т. 1 : Судостроительство. – 1871. – 623 с.

210. Философия власти / [Гаджиев К. С., Ильин В. В., Панарин А. С., Рябов А. В.] ; под ред. В. В. Ильина. – М. : МГУ, 1993. – 272 с.
211. Философия права : навч. посіб. / О. О. Бандура, С. А. Бублик, М. Л. Заінчковський та ін.; за заг. ред. М. В. Костицького, Б. Ф. Чміля. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 336 с.
212. Філософія права : [підруч.] / за ред. О. Г. Данильяна. – Х. : Право, 2008. – 207 с.
213. Філософія права: актуальні проблеми та сучасні інтерпретації [Текст] : навч. посіб. / Д. В. Андреєв, В. М. Вовк, Ю. В. Івченко, О. В. Павлишин. – К. : [б. в.], 2013. – 223 с.
214. Философия права в начале XXI столетия через призму конституционализма и конституционной экономики [Электронный ресурс] / [предисл. В. В. Миронов, Ю. Н. Солонин] ; изд. Московско-Петербургского философского клуба. – М. : Летний сад, 2010. – 320 с. – Режим доступа : <http://philosophicalclub.ru/content/docs/fp/fp.html>
215. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства : в 2 т. / Фойницкий И. Я.; общ. ред. А. В. Смирнова– СПб. : Альфа, 1996. – Т. 1. – 1996. – 552 с.
216. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: последствия биотехнологической революции / Ф. Фукуяма ; [пер. с англ. М. Б. Левина]. – М. : АСТ ; ЛЮКС, 2004. – 349 с. – (Philosophy).
217. Фулей Т. І. Суд і ЗМІ: взаємовідносини в демократичному суспільстві в світлі вимог статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : [навч.-метод. посіб. для суддів] / Фулей Т. І. ; Акад. суддів України ; Координатор проектів ОБСЄ в Україні. – К. : Фенікс, 2008. – 64 с.
218. Хабриева Т. Я. Теория современной конституции / Т. Я. Хабриева, В. Е. Чиркин. – М. : Норма, 2005. – 320 с.
219. Хёйзинга Й. Homo Ludens; Статьи по истории культуры.

Коммент. Д. Э. Харитоновича – М. : Прогресс – Традиция, 1997. – 416 с.

220. Цвік М. В. Конституційні проблеми розподілу властей / М. В. Цвік // Вісник Академії правових наук України. – Х., 1993. – № 1. – С. 60–68.

221. Черней В. В. Подолання правового нігілізму – важлива умова розбудови правової держави [Текст] : дис... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Черней Володимир Васильович ; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 1999. – 150 с.

222. Чернушенко О. В. Символи судової влади / О. В. Чернушенко // Закон и жизнь. – 2014. – № 2/3. – С. 174–176.

223. Чернушенко О. В. Концепт «суд» у творчості П. Рікера / О. В. Чернушенко // Філософські та методологічні проблеми права . – 2013. – № 1-2. – С. 181–185.

224. Чиркин В. Е. Российская Конституция и международный опыт / В. Е. Чиркин // Государство и право. – 1998. – № 12. – С. 5–14.

225. Чичерин Б. Н. Курс государственной науки. Общее государственное право. Ч. 1 / Чичерин Б. Н. – М. : типо-лит. т-ва И. Н. Кушнерев и Ко, 1894. – 492 с.

226. Шалютин Б. С. Правогенез как фактор становления общества и человека [Электронный ресурс] / Б. С. Шалютин - Режим доступа:

http://vphil.ru/index.php?id=417&option=com_content&task=view

227. Шевчук П. До питання про стосунки між судовою владою і засобами масової інформації через призму розгляду цивільних справ // Судова практика у справах за позовами до ЗМІ: Матеріали науково-практичної конференції. В 2 т. – Т.1. – К. : Міжнародний фонд «Відродження». Інформаційний прес-центр IREX ПроМедіа. – 1999. – С. 36.

228. Шемшученко Ю. С. Вибране / Ю. С. Шемшученко. – К. : Юрид. думка, 2005. – 592 с.

229. Шаершеневич Г. Ф. Социология : [лекции] / Шершеневич Г. Ф. –

М. : тип. т-ва И. Д. Сытина, 1910. – 200 с.

230. Шопенгауэр А. Идеи этики / Шопенгауэр А. – Минск : Попурри, 1999. – 462 с.

231. Шугуров М. В. Правовая субъективность и инверсии современной культуры / М. В. Шугуров // *Общественные науки и современность*. – 2005. – № 1. – С. 79–94.

232. Ясперс К. Смысл и назначение истории / Ясперс К. ; [пер. с нем.]. – М. : Политиздат, 1991. – 527 с. – (Мыслители XX в.).

233. Яценко О. Д. Историчні парадигми філософствування [Електронний ресурс] / О. Д. Яценко. – Режим доступу :

<http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/.pdf>

234. Alexander J. *The Meanings of Social Life: A Culture Sociology* / Alexander J. – Oxford ; New York : Oxford University, 2003.

235. Balandier G. *Politische Anthropologie* / Balandier G. – Munchen, 1982.

236. Checkland P. *Soft Systems Methodology in Action* / P. Checkland, J. Scholes. – N.Y. : John Wiley & Sons, 1999.

237. Derrida J. *Gesetzeskraft Der "mystische Grund der Autoritaet"* / Derrida J. – Fr. a. M., 1991.

238. Dilanty G. *Citizenship in Global Age: Society, Culture, Politics* / Dilanty G. – Open University Press. 2000.

239. DiMaggio P. *The New Institutionalism in Organizational Analysis* / P. DiMaggio, W. Powell (eds.). – Chicago, L. 1991.

240. Foucault M. *Discipline and Punish* / Foucault M. – N.-Y., 1977.

241. Geertz Clifford. *Fact and Law in Comparative Perspective* / C. Geertz // Geertz C. *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropolog.* – N.Y. : Basic Books, 1983.

242. Jong M. de. *The Theory and Practice of Institutional Transplantation: Experiences with the Transfer of Policy Institutions* / Jong M. de, Lalenis K.,

Mammadouh V. (eds.). – Dordrecht, 2002.

243. Linz J. Legitimacy of Democracy and the Socioeconomic System / Linz J. – Boulder, 1988.

244. McCool D. Public Policy Theories, Models, and Concepts: An Anthology / McCool D. – N.J., 1995.

245. Pannick D. Judges / D. Pannick. – Oxford ; New York : Oxford University Press, 1987.

246. Parsons T. Essays on sociological theory / Parsons T. – N.Y., 1964. – P. 231–232.

ДОДАТКИ

Додаток А

Шановний респонденте!

Пропонуємо Вам прийняти участь в анонімному опитуванні, основною метою якого є з'ясування ступеню обізнаності населення України з питаннями судової влади

№ п/п	Питання	Відповідь «так»	Відповідь «ні»
1.	Чи є синонімічними поняття «судова влада» і «система судових органів»?		
2.	Чи потребує реформування чинна система здійснення правосуддя?		
3.	Чи вважаєте Ви, що суддівська діяльність в сучасній Україні є об'єктивною та неупередженою?		
4.	Ви довіряєте українським судам?		
5.	Чи згодні Ви з тим, що судді мають суттєві пільги та соціальні бонуси?		
6.	Суд – це місце, де встановлюється справедливість?		
7.	Чи погоджуєтесь Ви з тим, що сьогодні в Україні мають місце факти корупції серед представників суддівського корпусу?		
8.	Чи є, на Ваш погляд, справедливим статус недоторканності суддів в Україні?		
9.	Чи зверталися Ви до веб-порталу «Судова влада в Україні»?		
10.	Чи задоволені Ви роботою українських судів?		

Додаток Б

**ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВСТВА**

04053, Київ, пров. Несторівський, 4, тел. 235 96 01, факс. 235 96 05, e-mail: zak_norm@rada.gov.ua

№ 22/291-1-6

„22” 04 2016 р.

**Довідка
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Кошової Ольги Валентинівни у законотворчу діяльність**

Інформуємо, що наукові положення дисертаційного дослідження аспіранта кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ Кошової Ольги Валентинівни на тему: «Судова влада як соціокультурний феномен» були подані у вигляді обґрунтованих пропозицій до Конституції України від 28.06.1996 р. № 254к/96вр, Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р. № 2453–XVII; Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII.

Вважаємо, що положення дисертаційного дослідження Кошової Ольги Валентинівни на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук є актуальним, мають необхідний теоретичний рівень, практичне значення та характеризуються науковою новизною і можуть бути враховані Інститутом законодавства Верховної Ради України у процес вдосконалення чинного законодавства України.

**Директор,
член-кореспондент
НАН України**

О.Л. Копиленко

Додаток В

НАЦІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА
ім. В.М.Корецького

Україна, 01601, м. Київ,
вул. Трьохсвятительська, 4
тел. (044) 278 5155
факс (044) 278 5474
E-mail: jus@ukrpack.net

NATIONAL
UKRAINIAN ACADEMY OF SCIENCES
KORETSKY INSTITUTE
OF STATE AND LAW

4, Trjohsvjvatitelska st.,
01601, Kiev, Ukraine
tel. (044) 278 5155
fax (044) 278 5474
E-mail: jus@ukrpack.net

№ 126/186 від 05.05 2016 р.

Акт

впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача кафедри філософії права та юридичної логіки
Національної академії внутрішніх справ
Кошової Ольги Валентинівни
на тему «Судова влада як соціокультурний феномен»
на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.12 – філософія права.

Комісія у складі заступника директора Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України Скрипнюка О.В.; вченого секретаря Інституту, д.ю.н., проф. Пархоменко Н.М.; старшого наукового співробітника відділу теорії держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, к.ю.н., ст.н.сп. Т.І. Тарахонич цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Кошової Ольги Валентинівни, а саме ті, що стосуються з'ясування призначення судової влади у забезпеченні діалогу громадянського суспільства, особи та держави були використані при підготовці наукової доповіді в межах виконання наукового проекту «Діалог громадянського суспільства, особи та держави в забезпеченні та захисті прав людини».

Голова комісії:

Члени комісії:

О.В. Скрипнюк

О.В. Скрипнюк

Н.М. Пархоменко

Т.І. Тарахонич

Додаток Г

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
ІНСТИТУТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В. М. КИЄВІ

вул. Харківське шосе, 210, Київ, 02121 ystup_iipl@onua.edu.ua тел.: (044) 563 80 64
Р. 04. 2016 року № 3240

Ректору Національної
академії внутрішніх справ
доктору юридичних наук, професору
Чернсю В. В.

Про використання матеріалів
дисертаційного дослідження
Кошової О. В. «Судова влада
як соціокультурний феномен»

Шановний Володимире Васильовичу!

Створення справді демократичної і соціально орієнтованої держави неможливе без сильної, незалежної судової влади. Практична реалізація принципів самостійності судової влади та незалежності суддів є загально визнаним критерієм правової держави і демократичного політико-правового режиму. Термін «судова влада» досить широко обговорюється сьогодні в науковій літературі, бо правильне розуміння ролі судової влади в сучасному суспільстві має важливе не тільки теоретичне, а й практичне значення.

Матеріали дисертаційного дослідження Кошової О. В. «Судова влада як соціокультурний феномен» використовуються для підготовки навчально-методичних матеріалів та викладання курсів «Теорія держави і права»,

«Філософія права» та «Історія вчень про державу і право», «Судові та правоохоронні органи».

З повагою
Директор Інституту інтелектуальної власності
Національного університету
«Одеська юридична академія» в м. Києві
д.юр.н., доцент

Дмитро Андрєв

Додаток Д

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,

професор

С.Д. Гусарєв

2016 р.

Акт

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспіранта кафедри філософії права та юридичної логіки
Національної академії внутрішніх справ Кошової Ольги Валентинівни на
тему: «Судова влада як соціокультурний феномен»
у освітній процес Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: завідувача кафедри філософії права та юридичної логіки, кандидата юридичних наук, доцента Кравця В.М. (голова комісії), т.в.о. начальника відділу організації та координації освітнього процесу, кандидата юридичних наук Хуторянського О.В. та т.в.о. завідувача докторантури та аспірантури, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Мозоля Станіслава Анатолійовича склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ Кошової Ольги Валентинівни на тему: «Судова влада як соціокультурний феномен» впроваджені у освітній процес академії.

1. Матеріали дисертаційного дослідження Кошової О.В. застосовуються у освітньому процесі при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять зі слухачами та курсантами з курсів «Філософія права», «Філософські проблеми управління», «Професійна етика», а також у рамках підвищення кваліфікації дільничних офіцерів поліції згідно з затвердженими МВС України навчальними програмами післядипломної освіти Національної академії внутрішніх справ.

2. Результати дисертаційного дослідження Кошової О.В. відображені у навчально-методичних матеріалах для курсантів, студентів, слухачів магістратури та аспірантів, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

1. Чернушенко (Кошова) О. В. Судова влада як соціальний інститут / О. В. Чернушенко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 3. – С. 112–117.

2. Чернушенко (Кошова) О. В. Судова влада як об'єкт філософсько-правового дослідження / О. В. Чернушенко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 89–94.

3. Чернушенко (Кошова) О. В. Концепт «суд» у творчості П. Рікера / О. В. Чернушенко // Філософські та методологічні проблеми права. – 2013. – № 1–2. – С. 181–185.

4. Чернушенко (Кошева) О. В. Символи судової влади / О. В. Чернушенко // Закон и жизнь (Республика Молдова). – 2014. – № 2/3. – С. 174–176.

5. Кошова О. В. Транспарентність судової влади / О. В. Кошова // Філософські та методологічні проблеми права. – 2015. – № 1–2. – С. 209–216.

6. Чернушенко (Кошова) О. В. Судова влада як уособлення чітких і стабільних рис соціального життя // Правове регулювання суспільних відносин : актуальні проблеми та вимоги сьогодення : матеріали міжн. наук.-практ. конф., (Запоріжжя, 26-27 лип. 2013 р.). – Запоріжжя, 2013. – С. 8–10.

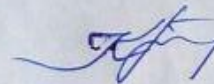
7. Чернушенко (Кошова) О. В. Судова влада України і сучасні соціокультурні виклики / О. В. Чернушенко // Правові реформи в Україні : матеріали V Всеукр. наук.-теор. конф., (Київ, 16 жовт. 2013 р.). – Київ, – С. 28.

8. Кошова О. В. Транзитивність українського суспільства і судова влада / О. В. Кошова // Правоохоронна та правозахисна діяльність поліції в умовах формування громадянського суспільства в Україні : матеріали підсумк. наук.-практ. конф. (Київ, 9 квіт. 2016 р.). – Київ, 2016. – С. 64–66.

3. Зазначені праці підтвердили високий теоретичний і навчально-методичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами підготовки та проведення усіх видів занять, а також були використані у навчально-методичній роботі профільних кафедр та перемінного складу академії.

Голова комісії:

**Завідувач кафедри філософії права
та юридичної логіки,
кандидат юридичних наук, доцент**

В.М. Кравець

Члени комісії:

**Т.в.о начальника відділу організації
та координації освітнього процесу,
кандидат юридичних наук**

О.В. Хуторянський

**Т.в.о. завідувача докторантури та аспірантури,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник**

С.А. Мозоль